

Jutulsen

2015

Årgang 19
Årsskrift frå Vågå Historielag

Jutulen

2015

Årgang 19
Årsskrift frå Vågå Historielag

Redaktør: Knut Raastad

Annonser: Dag Aasheim

Tilretteleggjing for trykk: Visus, Lom
Trykk: Dalegudbrands trykkeri

Vågå Historielag vil rette stor takk til alle som har medverka til utgjeving av Jutulen 2015. Stor takk til artikkelforfattarane som har kome med interessante, lokalhistoriske artiklar! Vidare går takken til dei som har lånt ut bilete, til annonsørane og ellers andre som har gjeve god hjelp.

*Framsida: Tyske kanonar på Klones mai-juni 1940.
Bilete etter Knut K. Sortdal, utlånt frå Anne Marie Bolstad.*

Vågå Historielag har frå Liv Kraggerud fått fleire fotoalbum etter Augusta Mariane Holmboe (1865-1944). Ho var dotter til sokneprest i Vågå 1883-1903 Jens Gerhard Holmboe. Albuma inneheld i stor grad portrettfotografi frå siste del av 1800-talet og fyrst på 1900-talet. Augusta var lærarinne i Vågå og biletet ovanfor viser fleire lærarinner. Fremst sit f.v. Anne Stokstad og Augusta Holmboe, bak f.v. Kari Stampen og Kari Ulmo.

Innhald

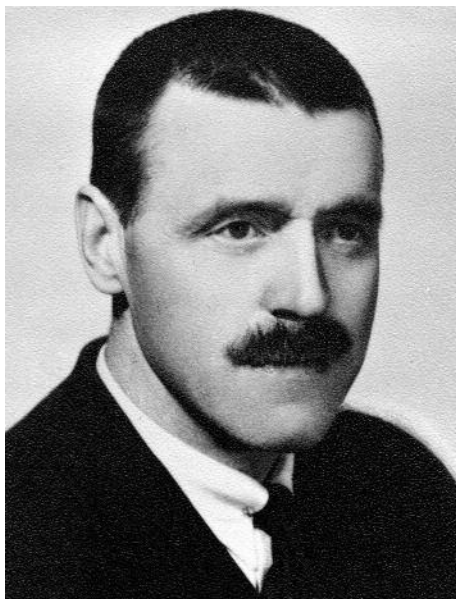
Knut K. Sortdal: Om 9de april 1940 m.v. på Klones	side 4
Erik Holø: Minner fra krigsårene	side 16
Knut Raastad: På feil side	side 25
Dag Aasheim: Minnesteinen over Ivar Kleiven	side 26
Vegard Veierød: Måling av nedbør i Vågå og Sel frå 1895 til 1961	side 32
Tor Stallvik: Ole Poulsen Haagenstad	side 36
Ivar Teigum: Ole P. Hågenstad og kornmagasinet	side 50
Minneord om Jakob J. Sandbu	side 54
Helene Hovden: Kokebok frå 1700-talet	side 57
Knut Raastad: Båtbyggjarar i Vågå-området	side 58
Dag Aasheim og Knut Raastad: Milorghytta ved Grjothovdan	side 61
Ivar Teigum: Grensegang ved Mela 1432	side 62
Gunnar Sandbo: Posthistorie for Vågå kommune: Tessanden	side 64
Marianne Brochmann: Et seter-sukk	side 68
Vegard Veierød: Tur til Vakkersletta i Flatningslia	side 73
Helge Irgens Høeg: Pollenanalytiske undersøkelser av myr ved Lindalsbekken og Griningsdalen	side 78
Ola Grøslund: Åsatru og kristendom	side 96
Eirik Haugen: Erik Helleløkken (1828-1890)	side 102
Vågå Historielag: Årsmelding 2014	side 104

Om 9de april 1940 m.v. på Klones

Av Knut K Sortdal

Selv om illevarslende rykter svirret hele vinteren 1939-40, og særlig etter begivenhetene med Altmark i Jøssingfjord (16de februar 1940), kom 9de april på de «styrende» og således også på oss alminnelige «menn i gata», som julekvelden på kjerringa. Utenriksminister Koth sier at da medlemmer av Regjeringen gikk fra hverandre ved 21.30 tiden om kvelden 8de april, hadde de «ingen tanke om det som kom til å hende snart etter». Det var altså «den forutseende utenriksledelse». Andre så klarere, for eksempel ledende offiserer i hær og flåte, men forslag om mobilisering og innkallelse til kystforsvaret blev ikke bifalt i rette tid av «de forutseende». Så gikk det som det måtte gå. (Se bl.a. Chr. A. R. Christensen: Norge under okkupasjonen. Utgitt 1965).

9.4.40 skrev jeg i min dagbok på Klones: «Dette blir vel en merkedag i norsk historie. I natt besatte tyskerne flere norske byer og viktige steder langs kysten. Radiomeldingene er sparsomme, men så vidt man kan forstå er Bergen, Trondheim og Kristiansand S. besatt. Oslofjorden forsert, iallfall til Oskarsborg. Det er foregått skuddveksling. Oslo er i luftalarmtilstand og evakueringen i full gang. Regjeringen flyttet (eller flyktet) til Hamar. Statsminister Nygårdsvoll som en god nr. 1 – først. Skal tro hva enkelte nu mener om forsvaret?!! Gud signe vårt dyre Fedreland.» Så vidt dagboken 9de april. Det var ikke rart

*Knut K. Sortdal, rektor på Klones.
Foto frå Anne-Marie Bolstad.*

at det blev forvirring. Det blev ikke bedre da Quisling utover ettermiddagen leste sin «erklæring» i radio. Regjeringen hadde omsider besinnet sig til (vist nok stille) mobilisering, og Quisling, som hadde utnevnt seg til statsminister, tilbakekalte mobiliseringsordren og truet med død og forderv alle, vernepliktige, embedsmenn osv. som ikke gikk med på nyordningen. Oslo radio var nu besatt av tyskerne.

Vi forsøkte å holde skolen gående. Eksamen skulle normalt begynt om ca. 1 uke. Etter konferanse med fylkesmann Ihlen i telefonen (ca. 11te) blev det bestemt at vi skulle drive så lenge det praktisk var mulig etter mitt beste skjønn. Selv var han redd for at kontoret snart måtte flyttes eller komme ut av ordinær drift, så det var usikkert om telefonforbindelse inntil videre kunne etableres med fylkeskontoret.

En del av gutteelevne blev innkalt ved mobilisering, og da det på grunn av rykteflommen blev sterk uro og dårlig eksamenslesing, blev elevene permittert. Årselevne kom etter hvert tilbake og fikk fullført sin eksamen senere på sommeren (se senere). Ryktene om trefningen på Midtskogen (og enda fins det vist folk i Norge som ikke tror, Blücher og Midtskogen, tror at Vårherre ikke kan gjøre mirakler). Det var vanskelig å få noe fast å holde seg til. Nu vet vi jo, at major Helset ved hjelp av en i hast sammenrasket, til dels helt uøvd, mobiliserte soldater, gardister osv. stanset 100 tyske fallskjermjegere i en 3-4 busser, og fikk dem til å snu om. Dette reddet Kongen, Kronprinsen, Regjering og Storting.

Av spesielle ryktemakere fikk vi da høre bl.a. en versjon at en offiser (eller offiserer) var feig og at de menige måtte ta offensiven. Det var altså major Helsets rådsnarhet som reddet situasjonen natten mellom 9de og 10de april. Kongens «Nei» i Elverum og hans videre reise (med følge) er nu godt kjent. Natten mellom 14 og 15de april kom Kongen i leiet drosje til Otta, hvor han møtte Regjeringen. Men nu var landeveien over Dovre og Dombås blokkert av tyske fallskjermjegere, som dalet ned 14de april kl. ca. 18.30.

Så var det, så vidt jeg husker, 15de april ca. kl. 11.00 jeg fikk en oppringning i telefonen om å komme nedover til Tolstadmoen. Det var byråsjef Tor Halvorsen i Kirkedepartementet som ringte. For ordens skyld fikk jeg med håndverkslærer Ola Bu i min private bil og kjørte nedover. Litt nedenfor Eidefoss møtte vi en bil (av gammel modell) og på forsetet satt

en litt eldre, slank mann i sixpens-lue og regnfrakk. Det var ellers en tre-fire i bilen. Det var noe så kjent ved mannen, men foreløpig fikk jeg ikke tid til tenke nærmere over saken, da jeg straks etter å ha passert personbilen, møtte et par lastebiler under ledelse av Halvorsen. Det var dessuten i disse dager stor trafikk både oppover og nedover og mye rart og fremmed folk, flyktninger og andre, så jeg foreløpig ikke festet mig ved personbilen på grunn av de nære ting, - Halvorsen og lastebilene lastet med kanonammunisjon fra Raufoss. Raufoss ammunisjonsfabrikk blev nemlig tømt da tyskerne nærmet sig.

Etter en del parlamentering blev vi enig om å reise i forveien i min bil og forsøke å skaffe lagerrom så lastebilene kunde bli avlesset. Vi var ikke kommet mer enn ca. 2-3 km i retning Vågå, før vi møtte en åpen bil full av skytterlagsmedlemmer med skarpe «Krager» (neppe heldig om de skulde ha møtt tyske patruljer), under ledelse av lagets formann (Kaspar Øvstedal).

Halvorsen konfererte med laget om ammunisjonstransporten, og plutselig sa skytterlagsmedlem Tosten Myhrom: «Kongen sitter i en bil på Bjørgen» (Bjørgen ca. $\frac{3}{4}$ km. syd for Sorem). Dette syntes da så usannsynlig, at jeg spurte opp igjen og fikk samme svar. Hele sannheten gikk nu opp for mig i et lynglimt, og jeg husket det anstrengte, bleke ansiktet til den slanke mann i sixpens og regnfrakk, som jeg litt tidligere hadde møtt i en bil av gammel modell nede på Tolstadmoen. Samtidig må jeg tilstå at det seg over mig en sterk følelse av håpløshet. Vi hadde jo hatt et svakt håp om at tyskerne måtte kunne stanses. Det gikk jo rykter om hjelp i form av soldater og krigsutstyr fra England og Frankrike, men var nu stillingen i virkeligheten så håpløs at landets Konge måtte flakke om fra sted til sted under stadig livsfare? Vi hadde jo ryktesvis hørt om bombingene av Elverum og Nybergsund, omkring 11te april. Jeg kan ikke nekte for at Per Sivles fortelling: «Hjelpelaus», stod klart for mig.

Imidlertid kjørte vi videre til Bjørgen og ganske riktig, den omtalte bil med Kongen og følge stod fremdeles der. Selskapet ventet vist på en annen bil av følget. Vi stanset og Halvorsen gikk bort og spurte høflig om vi kunde være til hjelp, og om det kanskje passet å spise middag. Vi kjørte så foran til prestegården, hvor sogneprest Sjøstad og frue blev satt inn i forholdene. Jeg kjørte så til Klones og fikk frk. Engum og kona til å ta med «vyrkje» til middag for flere og å bistå med kokking og

servering i prestegården. Det blev et noe ualminnelig taffel forsåvidt påkledningen angår. Kongen i generaluniform, de andre alminnelig hverdagskledd, og jeg i busserull under en hverdagsjakke. Formodentlig første gang at antrekk busserull blev brukt ved Kongens taffel.

Kongen blev for øvrig i Vågå flere dager uten at det blev bombet. Formodentlig hadde tyskerne «tapt sporet». Konge, Kronprins og Regjeringen m.fl. blev i Vågå til fallskjermtroppene på Dovre kapitulerte 19de april (Lindsø kl. 11.00). Det var sterkt på tale å prøve å få de kongelige og Regjeringen på sett og vis frem over Slådalen til Lesja. Både idrettslaget og andre var «mobilisert» og ferdig til bistand. En hendig skikjelke blev snekret for trekraft ved skiløpere, å transportere den noe fyldige Nygårdsvoll. Men så blev altså veien til Åndalsnes klar den 19de, og følget bilte til Stueflåtten. Skikjelken blev døpt «Johan», og for å holde idrettslaget skadesløs betalte undertegnede kr 30,- for den.

Vågå Historielag har nå fått skikjelken frå Anne Marie Bolstad.

Den 19de blev også urolig på Klonen. Først kom en militær, Dannevig, (i en gammel og til dels frynset uniform). Han ville ha Klonen til «leir» for de kapitulerte tyskere på Dovre. Han beskrev hvorledes han ville «ominnrede» hovedbygningen med piggråd osv. for formålet. Til alt hell kom med det samme en «stafett» fra saniteten og ville ha Klonen til feltskykehus. Etter litt ordveksling og oppringning til sanitetens overledelse, blev det bestemt at skolen skulde omdannes til feltskykehus på ca. 50 senger, og glad var jeg for at saken tok den vending. Klones-funksjonærene og arbeidere blev satt i gang med ordning av rom, spikring av provisoriske senger osv.

Dagboken sier: «Fredag 19de blev skolen beslaglagt av saniteten til feltsykehus. Et utall av biler, - uten plan – blev dirigert hit. Omsider blev det da avlesning på et vis, og litt plan idet. På ca. 12 timer blev «anstalten» forandret fra skole til sykehus» for 50-60 pasienter (samme ettermiddag kom 5-6 pasienter skadet av bombing). Den 26de har jeg notert «ca. 40 syke her».

Når det kom så mange biler med forskjellige varer, og det svømte over med folk av alle slag og nær sagt fra alle kanter fra Sør Norge, så var det fordi at etter som tyskerne rykket frem, rømte folk unna. Saniteten i fortroppen og en strøm av andre folk med bil (mest lastebil) og til fots. Fra og med 19de og utover en tid var det temmelig livlig, for å si det mildt, både natt og dag på Klones. Min evne til å administrere har sjelden vært satt på så hård prøve. Jeg måtte stå på gårdsplassen og dirigere avlesningen og delvis trafikken, så å si det meste av dagen, 19de.

Overlege Paus og ein del av personalet på Klones siste sundag før sjukehuset opphørde med verksemda si. Foto frå Anne Marie Bolstad.

Særlig kom det den dag mye sanitetsmateriell. En hel del av dette var vist nok bestemt for vinterkrigen i Finland, men på grunn av våpenstillstanden ikke sendt dit. Heldigvis var det nok så god plass i uthuset, f. eks. i potetkjelleren, vognskjulet osv. så en sortering av materialet kunde foretas, og det meste av sanitetsutstyret kunde komme under tak. Men så var også utstyret temmelig omfattende og uensartet. Jeg nevner i fleng: Kasser med medisin, bandasjer, skotøy og klær, et aggregat for likestrøm med bensinmotor, et fullstendig røntgenapparat. Et par store jern-fristasjer, etter sigende fylt med råsprit, måtte vel være «evakuert» fra Lillehammer brenneri. Det kom også en av dagene en (ca.) halvtønne rensprit (C₂H₅OH) på jernfat, vistnok fra Lillehammer sykehus. Fra samme sted kom også til oppbevaring ca. 22 sekker kaffe + et noe mindre antall sekker sukker. Så stort forråd av kolonialvarer har det vel aldri verken før eller senere vært på stabburene på Klonas.

Flaggstangen med sanitetsflagg kom opp i en fart, og av tøyruller (lerret) og rødt tøy fikk vi sydd (fru Øvstedal) et veldig sanitetsflagg, som blev lagt over og forankret på taket av hovedbygningen. Dette siste viste seg å være heldig under bombingene seinere (23de april).

Den 26.4.40 sier dagboken: «Det har vært begivenhetsrike dager. Krigen har raset over hele Norge. Hær og marine har gjort mere enn man kunne vente – men hva skal man få gjort under så fortvilede forhold. På en natt besattes Oslo, Kristiansand, Bergen, Trondhjem og Narvik mv. Man kan spørre hvordan slikt kan foregå? Forræderi, sabotasje, ganske vist, men grunnen må også søkes lenger tilbake. En aldeles hårreisende uforstand og blåøyet lettsindighet i all styrelse gjennom mange år. En har uten offiserer og uten øvelse og med våpen fra 1905. Men like ovenfor forræderiet med Quisling i spissen, står min forstand stille». ...

Videre sier dagboken: «Tirsdag, 23de var en livlig og jeg får vel si eiendommelig dag i Vågå. Kl. ½ 8 om morgenen begynte bombene å hagle ned over denne fredelige fjellbygd. Da den første bombe kom (den falt ned ved Krokum), ville vi neppe tro våre egne øyne. Fly summet overalt, og bombene haglet tilslutt ned, samtidig moret de tyske flyvere sig med å plaffe løs med mitraljøsene. Formentlig var det bruer og veier som var målet, men sikting og kasting av bomber måtte være så som så. Verken veien eller bruene blev truffet, bombene falt ved siden av hus og gårder så rutene klirret og sprakk.

Sundbrua var svært i vinden. Jeg stod på Klones og så på at fem bomber detonerte i rekke like syd (øst) for husene på Sunde og dannet svære krater på linje i bakken. En stor sten på ca. 1 m³ blev slynget parallelt med bakken 60 – 70 m og gikk gjennom de to hafeller i gutua opp til Sunde. Hadde stenen truffet husene, ville det ha sett ilde ut. I Moom var det en 10 – 12 nedslag (en del av bombene var heldigvis såkalte blindgjengere). Heldigvis blev intet menneske skadet. Hvis slikt kan kaldes menneskelig fremferd, står min forstand stille (senere er man blitt mer vant).

Det viste sig senere at hele Ottadalen var bombet til langt nord i Skjåk. Fra Dovre og særlig Dombås høres detonasjoner ustanselig.» Både fra en sæter i Sel (ovenfor Otta) og fra Lom kom bombeskadede til feltsykehuset på Klones. Både overlege Paus, som var den formelle sjef for denne sanitetsavdeling, og doktor Brunsgård som var kirurg hadde nå fått installert sig etter omstendighetene bra, og flere sykesøstre, som for øvrig til dels hadde vært med i Finland, var også nå i tjeneste her, så god servise kunde ytes etter forholdene.

For kjøkkenavdelingen blev det etter hvert en stor ekstrabelastning. Sommerelevene kom etter hvert tilbake og en kort tid var det en ca. 40 pasienter som skulle ha mat. Hertil kom så sanitetspersonalet og delvis også flyktninger. Men frk. Marie Engum administrerte med fast og sikker hånd det hele. Etter kampene i Gudbrandsdalen kom en del sårede engelske soldater til feltsykehuset, men disse blev sendt til Åndalsnes natt til 29de tidsnok til å nå frem til englenderne evakuerte 29de og 30de april. Tyskerne hadde da bombet Åndalsnes fra 22de, og for alvor 26de april. Kongen var imidlertid kommet til Molde 25de.

Så kom enda en minnerik dag på Klones, nemlig Kr. Himmelfartsdag 3. mai 1940. Alle var samlet i beste helligdags stemning i eller ute ved hovedbygningen, da freden blev brutt av voldsom motordur og en stor flokk motoriserte tyske SS tropper stormet opp alleen og besatte «strategisk» viktige punkter. Soldatene var bevæpnet med automatvåpen og håndgranater. En løytnant (med maskinpistol) undersøkte bestyrerboligen. Alle dører stod imidlertid ulåst der og han kom snart tilbake.

Omsider falt det såpass ro over arenaen, at overlege Paus og jeg kunde få konferere med «der Befehlshaber». Vi forklarte at dette var et

feltsykehus og at det bare lå et par sårede britiske soldater her. Etter et par timer drog SS troppen videre nordover til Lom og søndagsfreden falt igjen over Klones. Virksomheten ved feltsykehuset, som etter hvert hadde ebbet ut, blev nu avsluttet og det siste personale reiste 5 mai.

Men «freden» varte ikke lenge, allerede samme natt i 12- (24) tiden blev jeg vekket av min søte søvn av en tysk patrulje. De aller nødvendigste plagg kom på i en hast, og etter en del parlamentering fra tysk side på riktig dårlig norsk, som jeg fikk overført til litt bedre tysk fra mig, og så til høytysk fra tysk side. «Jeg måtte straks skaffe plass for 150 soldater». I hovedbygningens store rom: skolesalen, biljardsalen og hele søndre fløy for øvrig, samt over kontoret osv., var det enda ikke ryddet etter saniteten, og de i hast sammenspikrede senger stod på plass. Sammen med de ordinære senger på søndre fløy kunde vel bli en 50-60 liggesteder for 1 og 2 mann. Nu var det i den lyse vårnatt kommet til en masse uniformer, og jeg geleidet fortroppen til søndre fløy, ønsket utvendig «Gote nacht» (og innvendig dra til H.....), låste de dører som kunne låses, konfererte det som måtte konfereres med funksjonærer og betjening som bodde i bygningen, og gikk og la meg.

Neste morgen kom en løytnant, Streser, og presenterte sig for hr. Direktorn. Han trodde han blev her i lengere tid og ville gjerne ha et tohjuls, lett kjøretøy til eget bruk. Det var underforstått at en lettere kjørehest måtte stilles til disposisjon. Da avdelingen skulle bli her i lengere tid, ville han også gjerne ha et gammelt tømmerhus for nedrivning, og tømmeret skulde brukes til øvelse i brubygging. Første prosjekt – kjøretøy + traver – falt forholdsvis lett i fisk, da jeg forklarte at vi ikke hadde nogen av delene. Verre var det med brubyggingen, og jeg så alt i ånden hvordan de gamle stabburene ville ta sig ut som bru over Klonesbekken. Ved litt stille diplomati, jeg viste bl.a. frem noe sagtømmer (forøvrig 2den klasse) som lå ved sagen, blev saken utsatt, og dagen etter fikk vi nytt belegg.

Dagen etter kom altså et nytt belegg. En enhet med et meget høyt nr. og ledet av en major. Han var forresten både høflig og dannet for tysk kriger å være. Han spurte rent høflig om jeg kunde anwise ham et eget værelse, og da jeg gjerne ville slippe soldater (eller annet «belegg»), sa jeg at han kunde få leie vårt gjesterom i bestyrerboligen. Han blev takknemlig for dette. Samtidig fortalte jeg (kanskje litt dristig) at min kone var redd for

soldatene. Ja, de skal ikke komme hit, sa han. Det gjorde de da heller ikke, unntatt hans oppasser. I det sivile liv var majoren bydommer i Düsseldorf. Kloner har vel aldri vært så godt «bestykket» og beskyttet som nu. «Abteilungen» hadde bl.a. et batteri på fire 16 cm. kanoner (motorisert med traktorer og/eller lastebiler).

Nu kom en noe spennende tid. Det gjaldt å få fjernet de store lager av sanitetsmateriell osv. som hadde hopet sig opp i dagene etter som tyskerne trengte frem oppover Mjøstraktene og Gudbrandsdalen, og som før er nevnt. Fra fylkessykehuset på Lillehammer kom lastebil og hentet kaffe- og sukkersekkene. Lysaggregatet og røntgenapparatet blev også hentet av de rette eiere. Sanitetssaker og utstyr ellers gikk, så vidt jeg erindrer til sykehuset, og tilslutt var det bare endel mindre kurante ting igjen, som i sin tid kom gamlehjemmet til gode.

Til tross for tyskerne og deres vakter ved innkjørselsveiene gikk «avskippingen» ganske glatt. «Rote Kreuz» var et godt sesam. Bare for en motorsykkel blev det en kontrovers mellom majorens oppasser og mig. Han ville ha sykkelen og påstod at den tilhørte den norske «Wehrmacht», og således var krigsbytte. Jeg «proponerte» at den tilhørte røde kors og viste til et rødt kors som nokså skjodesløst var malt på sykkelen. Egentlig (og hva jeg godt viste) tilhørte den en ungdom fra Torpa, som hadde slått sig med saniteten. Min påstand blev omsider godtatt, og sykkelen blev for øvrig om et par dager hentet av gutten selv (Frøysland fra Torpa).

Forøvrig gikk kontakten med tyskerne og «besettelsen» over forventning. Etterhvert som sommerelevene kom tilbake kom undervisningen og den daglige drift i gang på et vis, og da tyskerne reiste 21de juni, blev det hele mer normalt, og sommerelevene kunde få ta eksamen. Før avreisen var det nok endel så å si daglige kontroverser. Tyskerne ville ha mer og mer plass, og jeg forsøkte å bremse under påskudd av vi måtte ha plass for skolen og for driften (matproduksjon var et godt nøkkelord den gang).

En dag kom en av offiserene og spurte om vi hadde et rom skikket til «kakebu». Først blev jeg jo litt paff, men henviste så til det lille «fotografhuset» ved bekken. Om det blev tatt i bruk til formålet, vet jeg ikke.

Verre var det en dag en del soldater hadde gjort opp en svær varme bl.a. av papir og forskjellig avfall like inntil veggen av sørfløyen på hovedbygningen. Da måtte jeg få med «Hauptmannen», så det blev foretatt slukning. De gamle tømmervegger har neppe vært så varme verken før eller siden. Fotballsparking på likeste kløvervollen på Utigardsåkeren måtte jeg sette en stopper for uten hjelp (matauk).

Så den 21/6-40 reiste tyskerne, men da var gulvene i hovedbygningen, særlig i spise- og skolesalen i en miserabel forfatning. Tyskerne betalte husleie (av norske penger), og heldigvis fikk jeg tak i et parti eikestaver (2en sort) for omtrent samme sum, på hånd 1 ukes tid. Dette skaffet mig forøvrig en liten (!) kontrovers med fylkesmannen (Ihlen), da jeg ringte ham og forklarte ham situasjonen. Han proponerte meget sterkt at slikt skulde behandles på forhånd av fylkesutvalget. Jeg fremholdt (også meget sterkt) tidsnøden, og at eikestaver nu var vanskelig å få tak i. Det hele roet sig omsider, - og det blev til parkett-gulv både i spisestue og skolesal.

Forskjellige dato omkring april-mai 1940

9/4: Tyskerne forserer Oslofjorden natten og morgenen 9/4-40. Blücher senket ved Oskarsborg. Oslo besettes. Kongen med fam., Regjering, Storting m.v. til Hamar, Elverum, og Kongen m/fam. til Nybergsund. Tyskerne til Midtskogen midnatt 9/4. Trefningen i gang litt over midnatt. 11/4 Elverum bombet.

14/4: Tyske fallskjermjegere, Dovre kl. 18.30.

14-15/4: Natten mellom 14de og 15de. Kongen og Kronprinsen og en del av Regjeringen til Otta.

15/4: Kongen, Kronprinsen med andre i Vågå.

15/4 – 19/4: Kongen for det meste i Vågå

17/4: Første britiske landgang, Åndalsnes .

19/4: kl. 11.00. Tyske fallskjermtroppene overgav sig på Dovre

19/4: Kongen med følge til Stuguflothen. Senere til Molde.

19/4: Saniteten kom til Klones.

21/4: Bombing av Otta (også senere).

23/4: Bombing av Vågå og Ottadalen (detonasjoner hørt fra Dovre/Lom)

22-27/4: Kamper på Tretten, Kvam, Brennhaug osv.

28-30/4: Britene oppgir hjelpen, Konge / Regjering evakuerer sør-Norge

3/5: De første tyskere kom til Klones (se foran)

5/5: Saniteten reist (se foran)

*Tyske tropper på Klones.
Foto frå Anne Marie Bolstad.*

Minner fra krigsårene

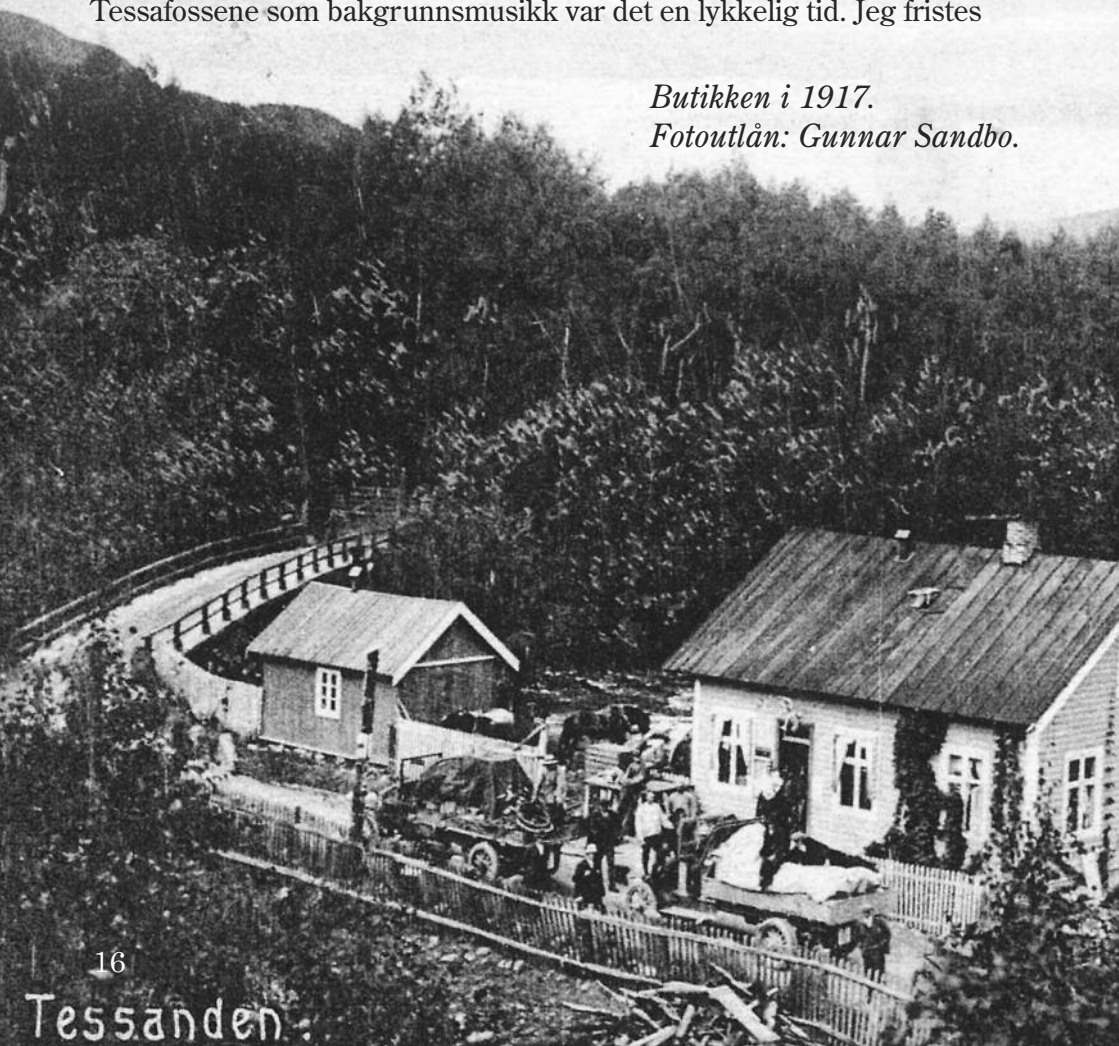
Av Erik Holø

I 1940 måtte vi flykte hjemmefra mens bombene falt også over Tessand. Den nærmeste bomben falt bare ca 50 m fra huset vårt.

Jeg kan si at de første 7 årene av mitt liv var år uten de store bekymringer, vi bodde bokstavelig talt i veikanten på Tessand og med susen fra Tessafossene som bakgrunnsmusikk var det en lykkelig tid. Jeg fristes

Butikken i 1917.

Fotoutlån: Gunnar Sandbo.

til å sitere han som sang: “Jag har bodd vid en landsveg i hela min tid og sett människjor komma ock gå”. Å bo i veikanten var et privilegium, du kunne følge med i trafikken og bilene var i fåtall og gikk ikke så fort. Men i 1935 mistet far levebrødet i en tragisk brann da butikken hans på Tessanden brant ned. Far bygget opp en ny butikkvirksomhet på Nilsbua i Lom, også takket være en forsiktig bedring av de økonomiske forholdene sist i 30-årene.

Så kom 1938 og den store flommen. Tessa, som dessverre ennu ikke var regulert, brøt alle forbygninger, sendte fjøset med mors eneste ku ut i Vågåvannet. Flommen truet også huset der mor var alene med oss 5 barna, far var reist til Oslo for kjøpe sin første bil, Chevrolet 1936 som erstattet den gamle Harley Davidson med sidevogn, et godt økonomisk tegn. Mor greide i alle fall å få oss ut av huset før Tessa tok løp på begge sider av huset, i stummende mørke, bare avbrutt av et voldsomt tordenvær mens regnet fosset ned. Vi kom oss i hus hos gode naboer lenger oppe i bakken, også nå ba mor og jeg tror det hjalp. Også kuen til mor overlevde og kom i land uskadet, for å ramle utfor i bergene ved Åsvang og slå seg i hjel ett år senere. “Den drukner ei som henges skal”.

Så kom 1939 med den store krig. Så langt tilbake som til årene 1934-35 kan jeg huske at jeg hørte de voksne snakket om krigen som kanskje kom, og jeg har sikre minner om den økende frykten, særlig når Hitler annekterer Østerrike i 1938 (Hitler kalte det Anschluss= tilslutning).

Tessand skule. Foto frå Ingrid Tessneset.

Når Hitler angriper Polen fredag den 1. september hadde vi fått radio og ennå i dag føler jeg den angsten som jeg som 11-åring ante hos de voksne som hørte meldingen. Søndag den 3. september, når britene og franskmennene innfrir sine løfter til Polen og erklærer Tyskland krig vet jeg sikkert hvor jeg var. Jeg hadde fått kamerater i Vågåmo og hadde syklet på lånt sykkel til Moom for å spille fotballkamp i Brennom. Her fikk vi høre om krigsutbruddet og jeg aner ennå den angsten jeg følte når jeg syklet hjem.

Den neste dato som ennå i dag sitter i minnet er 30. november samme høsten når Sovjetunionen overfalt Finland. Dette utløste en uvanlig sterk følelse i Norge av sympati for finnene og deres modige, men håpløse kamp mot naboen i øst. Som over alt i Norge ble det også på Tessand arrangert Finlands-kveld på skolen, mor som alle andre strikket skytevotter og ikke minst Finlandshetter som faktisk ble et moteplagg. Også ryggsekker ble det samlet inn, i Oslo kom det opp en lysende søyle der antall ryggsekker ble registrert. Den første og også den eneste fra distriktet som meldte seg som frivillig til kampen kjente vi. Mange år senere kom jeg til å besøke flere steder i Finland og det var en sterk

opplevelse å komme på kirkegårdene og se de nær uendelige rekker av krigsgraver der så mange av Finlands ungdom lå. Den 13. mars 1940 måtte finnene gi opp, og så skulle det gå mindre enn 3 uker før vi selv fikk smake den samme kosten.

TIRSDAG DEN 9. APRIL 1940. Den mørkeste dagen i Norges nyere historie. Så langt jeg husker det vil jeg forsøke å fortelle mine minner om min opplevelse av de første kaotiske ukene etter at far ringte fra Lom i det vi sto opp for å gå på skolen og fortalte at tyskerne var gått i land i Oslo og andre steder langs kysten. Igjen meldte angsten for det ukjente seg. Vi møtte på skolen som vanlig, for å bli sendt hjem igjen med engang. Det neste jeg husker fra dagen er at vi hørte at Quisling nu hadde overtatt styringen og at vi nu var tyskere. Slik ble det heldigvis ikke, Kongen sa nei.

Selv var jeg plaget av angst. Angsten hos de i vår nære krets som hadde eller fikk soldater ute merket jeg også. En nabo hadde sønnen i Garden, en annen nabokone ventet sitt første barn når mannen måtte møte, min fetter gikk på underoffiserskole, en annen i familien var sin mors eneste sønn, uten en far og hennes eneste dyrebare i livet. De fleste kom hjem, men det var nok mange våkenetter i veksling mellom håp og fortvilelse.

Som vi bodde, i veikanten så fulgte vi med i begivenhetene i de ukene som krigen varte i Syd-Norge. Av det første som skjedde på Tessand var at det kom en sanitetsavdeling som tok inn hos oss. Her var god plass og en meget aktiv sanitetssøster satte mor og oss barna og flere andre fra nabolaget til å rulle engangsbandasjer av store ruller med gasbind. Noen pasienter kom aldri inn før avdelingen måtte rømme vestover. Senere kom det militære lastebiler med utstyr av alle slag bl.a en full lastebil med beksømstøvler naturligvis pakket i esker. Vår jobb ble å ta skoene ut av eskene, knytte hvert par sammen og hive de inn igjen i lastebilen. Jeg har ofte lurt på hvor alle de støvlene havnet, jeg så bare ett eneste par som ble igjen i bygden.

Flyaktivitet opp og ned langs dalen ble etter hvert rutine, men søndag 14. april på ettermiddagen ble flyturen som en orkan i våre ører, og vi så de mange tunge Ju-52 maskinene som krysset dalen like vest for Tessand, det var de tyske fallskjermjegerne på vei mot Dombås. Senere, fredag den 19.april var jeg og flere med meg på Tessanden av de få som

Frå legging av røyrgate ved Enden. Foto frå Ruth Bergdølmo.

så de tyske fallskjermjegerne som overlevde på nært hold. Under transporten fra Dovre til en provisorisk fangeleir i Lom stoppet de to bussene med fangene ved huset vårt på Tessand hvor fangene fikk mat og drikke fra mor som hadde kafe. Jeg minnes ennu den grå farven på deres uniformer. Det var for øvrig en slektning av far, fenrik Eiliv Bakke fra Skjåk som organiserte vaktholdet omkring fallskjermssoldatene og innsamlingen av deres våpen og utstyr på Dovre. I hans avdeling var også en annen slektning, menig Thorvald Blikken, også han skjåkvær.

TIRSDAG DEN 23. APRIL 1940: Den verste dagen. Tidlig om morgenen våknet vi av den hylende lyden fra lavtflyvende bombefly. Jeg har en formening om at de kom i grupper på 3 fly, vi hadde efter hvert lært de å kjenne både på utseende og på lyden, det var tomotors Heinkel 111. Snart falt også de første bombene, så husene ristet. Det var tydelig at det var broene på riksveien som var målet. Fra huset vårt til Tessbroen var det mindre enn 100 meter. Selv står jeg i vinduet på soveværelset på

sydsiden av huset når jeg hører den intense lyden fra de to motorene, ser flyet komme uhyggelig lavt, med bombelukene åpne og jeg ser bomben komme. Samtidig med eksplosjonen kom den øredøvende lyden fra motorene idet flyveren trakk maskinen opp. Ved et utrolig hell falt bomben i en grusrande, kanskje 50 meter til side for huset vårt. Den randen reddet nok oss og huset, den eneste skaden var noen vindusruter og skiferheller på taket som fikk splinter fra bomben. Jeg var ellers ute på gårdsplassen like etterpå og plukket opp flere splinter som ennå var varme. Disse hadde vi liggende i alle år. En annen detalj jeg husker er at når jeg var ute ser jeg flere soldater som gjemmer seg under noen lastebiler som står parkert på veien 10 meter fra vårt hus. Jeg kan ikke bekrefte det, men det ble fortalt at bilene var fullastet med ammunisjon.

Far var i butikken på Fossberg i Lom, heldigvis, for her gikk flere av vindusrutene under bombingene. Mor var altså alene med oss 5 barna, og da bombene ble så nærgående måtte vi rømme, foreløpig opp i Runningsgrenden. Mens vi var inne hos Anne Runningen kunne vi se at bombene falt over Vågåmo. Også her var nok hovedmålet Sundbroen og vi så flere av bombene som falt like i nærheten, flere inne på land der sandspruten sto høyt når bombene eksploderte. Senere på dagen fikk vi komme til Beate og Kristen Ellingsbø på Åsgård der vi fikk være mer enn en uke. Far pendlet til Lom for å holde butikken åpen. Mens vi bodde på Åsgård ble huset vårt på Tessand rekvirert av en norsk avdeling som hadde deltatt i kampene i Kvam og videre oppover dalen.

Efter at kampene i syd- Norge var over og vi kom hjem til huset vårt på Tessand fikk vi de gode opplevelsene når soldatene begynte å komme hjem, hos naboen var gleden stor når sønnen kom hjem efter at familien hadde levd i uvissheten i flere uker, den andre nabokonen som fødte mens far var i krigen var like lykkelig, min slektning fikk sin eneste sønn uskadet hjem, min fetter var også innom hos oss før han fortsatte videre hjem til Lom. Fra alle retninger kom soldatene, over fjellet fra Gausdal, gjennom Rondane eller over Strynefjellet. Men ikke alle kom hjem.

I 1940, når krigen i Syd-Norge var over kom revolusjonen i kretsen. Efter 3-4 år med tålmodig strev kunne bestyreren i Eidefoss, Kristian Haraldseth endelig gå i gang med utbyggingen i Tessa. Kristian Haraldseth kommer nok til å dukke opp igjen flere ganger hvis jeg får tid og krefter til å gå videre i mitt forsøk på tegne ned mine "memoarer".

Et A/s Eidefoss langt inne i konkurransen skjøt virkelig gullfuglen når ordfører Syver Kleiven hentet ham til Vågå. Hva denne første utbygging betydde skal jeg ikke dvele så mye ved, men spør en av de gamle som ennå måtte være i live hva det betydde å komme i fast arbeide etter år i arbeidsløshet, tilfeldige jobber med liten lønn, rypejakt om vinteren, ja endog bærplukking om høsten. Jeg mener beitet Haraldseth / Kleiven var en lykkelig kombinasjon. Haraldseth med sin utvilsom store tekniske kompetanse, utholdenhet i forhandlinger, Kleiven som den ganske så beinharde politiker, men også med lang erfaring fra anlegg var ikke gode å kjøre over for byråkratene.

For en nysgjerrig 12-åring ble anleggsområdet og alt som her foregikk en spennende, men ikke helt ufarlig lekeplass. Nu var også betongblander tatt i bruk, men i det meste av anleggsperioden for Nedre Tessa var bor og feisel eneste hjelpemiddel til all fjellsprenning. Ennå var her gamle anleggsarbeidere med erfaring fra jernbanebygging som sang takten til feiselen og i alle fall var det en forsanger som sørget for den helt nødvendige samtidigheten når en tung rørseksjon skulle på plass i rørgaten ved hjelp stort sett av spettet. Kanskje var ikke alle tekstene og kommentarene egnet for 12-åringens ører, men jeg kan ikke bekrefte noen form for senskader etter det jeg hørte. Også hjemme hadde vi daglig omgang med anleggsslusken, i min fars hus var det rom til overs, 8-10 mann, de fleste fra Lalm bodde hos oss, og jeg tilbrakte kanskje litt for mange kveldstimer hos de i 2. etasjen til fortrengsel for skolearbeidet. Uansett, moralen i de gode historiene var god.

*Frå kraftutbygging i Tessa, dette er vel frå ei seinare utbygging.
Foto frå Terje Synslien.*

Så kom jeg ut å reise. Jeg hadde fått meg en jevnaldring på Folldal Verk som jeg vekslet

brev med. Sommeren 1940 kom han hjem til oss en 2-3 uker før jeg ble med ham til Folldal. Altså fikk jeg min første tur på tog, fra Otta til Hjerkin. Det var jo en ny og spennende erfaring. Det jeg ellers husker spesielt fra denne reisen var at jeg nok for første gang kom inn i en bokhandel like ved stasjonen på Otta. Ennu i dag kan jeg gjenoppleve den spesielle lukten og atmosfæren her hos bøkene, likeså gleden ved min første bok, kjøpt til belastning for min slunkne reisekasse. Klenodiet var "Den siste mohikaner", signert James Fenimore Cooper. Dragningen mot boken og det skrevne ord har visst fulgt (for ikke å si forfulgt) meg til denne dag. Resultatet er nok litt for mange bøker, men de fleste har gitt meg noe. Denne min første reise med toget gikk altså få måneder etter at krigen hadde pågått i dalen, og ennå så jeg merker etter den. På Dombås så jeg branntomter etter hus som var bombet, og like inn til stasjonen lå ennå et av de tyske Junker-flyene som ble skutt ned etter at fallskjermjegerne hadde hoppet ut. Ved Vålåsjøen på Dovrefjell sto de utbrente restene av et lite norsk Fokker-fly.

Å komme fra ravnekroken ved Tessa til et travelt gruvesamfunn som Folldal Verk var nok for 12-åringen som å komme til en annen verden. Svovelkisen fra gruvene her var svært viktige for tyskerne og driften gikk for fullt, likeså taubanen som transporterte kisen ned til jernbanen på Alvdal. Her ble jeg for noen få uker medlem av en gutteklubb, også en god opplevelse. Idretts-streiken var ennå ikke i gang, jeg kom med en gang inn på fotballaget. Også sommeren 1941 fikk jeg komme til Folldal.

Året 1942, året da jeg etter 7 år i folkeskolen, og etter en for meg ubegripelig flaks besto opptaksprøven for Lom & Skjåk realskole om høsten. Flaks var det også at skolen i Lom eksisterte. Det var krigsår og nesten utenkelig å kunne komme til en skole langt hjemmefra. Far, som selv måtte ta til takke med et 1/2 år på Treider handelsskole ivret for å få skolen permanent i Lom, han satt da også i skolens styre i flere år. Sammen med butikken hadde han også leilighet med fast husholder for oss og betjeningen. Hver lørdag gikk så turen hjem til mors omsorg og kjøttkaker på Tessanden. Det var et sjokk å komme til rektor Alfred Gjengedal og Lom & Skjåk realskole og være, jeg skal ikke bruke ordet analfabet, men i matematikk og i de fleste andre fag var det like før. Mitt noe gammelmodige, av noen betegnet som arkaiske riksmål kan jeg likevel gi folkeskolen kredit for. Så har jeg da også beholdt det, selv den gode Gjengedal greide ikke å plukke det av meg, og når skjebnens luner

sendte meg til Oslo Katedralskole for de to siste årene før artium så var min måte å uttrykke meg skriftlig på reddet, og med riksmålsordboken i ryggen har jeg stadig hevdet min rett til å skrive EFTER og å bruke SPROGET som jeg vil.

De 3 skoleårene i Lom, to år på realskolen samt det første året på gymnaset var ellers gode år. Det var krigsår fra 1942 til 45 og på mange måter en ulvetid, men rektoren Alfred Gjengedal var på sin væremåte en bølgebryter som loset skolen godt over til fredens år. Den iherdige frøken Nilzen greide å tette de største hullene i mine matematikkkunnskaper og jeg kom ut med et rimelig godt testimonium. Jeg var like nervøs for hver av de mange eksamener, men det gikk gjerne litt bedre enn fryktet. Så kom altså freden i 1945, og freden senket seg også over Lom som skolested og vi måtte ut derfra. Jeg har allerede takket Alfred Gjengedal for hans innsats for realskolen og i 3 år også for gymnaset i Lom, altså kan jeg gå videre og fortelle at jeg våren 1944 tok realskoleeksamen med rimelig bra resultat, i alle fall tatt i betraktning mitt utgangspunkt. Men særlig det første året var en stri tårn med ekstraundervisning til tider både før og etter ordinær skoletid.

Så må jeg igjen ta en liten pause for å nevne aktivitetene om sommeren i disse skoleårene. Fars faste overbevisning at sommerjobb, kort eller lang var en del av oppdragelsen. For oss ble det stort sett å arbeide på hotell. Heldigvis (eller uheldigvis syntes vi kanskje i noen tilfelle) var far i slekt med det meste av hotellvertene i Jotunheimen og langt inn på Dovrefjell, og der han ikke var i slekt så hadde han vertskapet som bekjente eller som siste utvei som kunder. Derfor var det ikke mangel på jobbtilbud. Selv fikk jeg min oppdragelse i Gjendebu, Gjendesheim eller Memurubu, oppdragelsen varte vanligvis fra klokken 7 om morgenen til rosigalet gikk klokken 11 om kvelden. Gårdsarbeide vår og høst inngikk også i oppdragelsen. Badesesongen i Vågåvannet var kort, men også den fikk vi med oss.

Så tilbake på sporet- skolegangen. Heldigvis fikk Gjengedal opprettet et midlertidig gymnas i Lom under krigen, jeg rakk 1. klasse der. Uten denne sjansen er jeg ikke sikker på om jeg hadde kommet meg videre til artium i 1947. Men før den tid så kom altså freden i mai 1945. For vår familie var dette av bestemte grunner en blandet fornøyelse, men for meg var det likevel en tid med følelsen av mange friheter jeg hadde savnet i 5 år. Den 17. mai ble i alle fall min STORE dag når jeg traff Magnhild første gang.

På feil side

Av Knut Raastad

Alt i april 1940 vart fire kjende nazi-sympatisørar i Vågå sette i fangenskap på Loar skule i Lom saman med tyske soldatar som var teke i forvaring. Ein av dei fire frå Vågå vart sett fri etter ein dag for i staden å koma att som norsk soldat og fangevaktar.

Etter bygdaboka var det i 1944 52 medlemmar i Nasjonal Samling i Vågå. Av desse var tolv kvinner, og av dei var elleve gift med menn som var medlemmar. Da tyskarane kapitulerte vart mange av NS-medlemmane arresterte og kjørde til Losjehuset i Vågåmo og vidare til hotelbygningen på Sørem der dei vart verande om lag ein månad. Den lokale heimefronten var vakter. Etter dette vart det eit lengre opphald på fylkesskulen i Ringebru før dei på seinsommaren 1945 vart flytte til Trarabu ved Lillehammer. Da Trarabu vart nedlagt sona dei som var att på Ilseng og til sist på Bjørkelangen.

Iver Forseth nemner at ut frå oppteljing i avisene kom 25 personar frå Vågå til retten for landssvik. I tillegg til desse straffesakene var det om lag like mange forelegg, straff heilt opp til eitt års fengsel kunne avgjerast ved forelegg. Passivt medlemskap i NS vart straffa med bot på mellom 300 og 2000 kroner.

Kjelder:

Ivar Teigum: Bygdebok for Vågå og Sel, Band 3, 2007

Iver Forseth: Landssvikoppgjeret, Årbok for Gudbrandsdalen 1995

Diverse notat

Minnesteinen over Ivar Kleiven

Av Dag Aasheim

Den 24.februar i 1934 var det innkalla til ekstra styremøte i Vågå Historielag. Det var ei sak på dagsordenen: Ivar Kleiven var død. Han sovna inn på Kleivsetra fem dagar tidlegare – den 19.februar. Styret vedtok fylgjande:

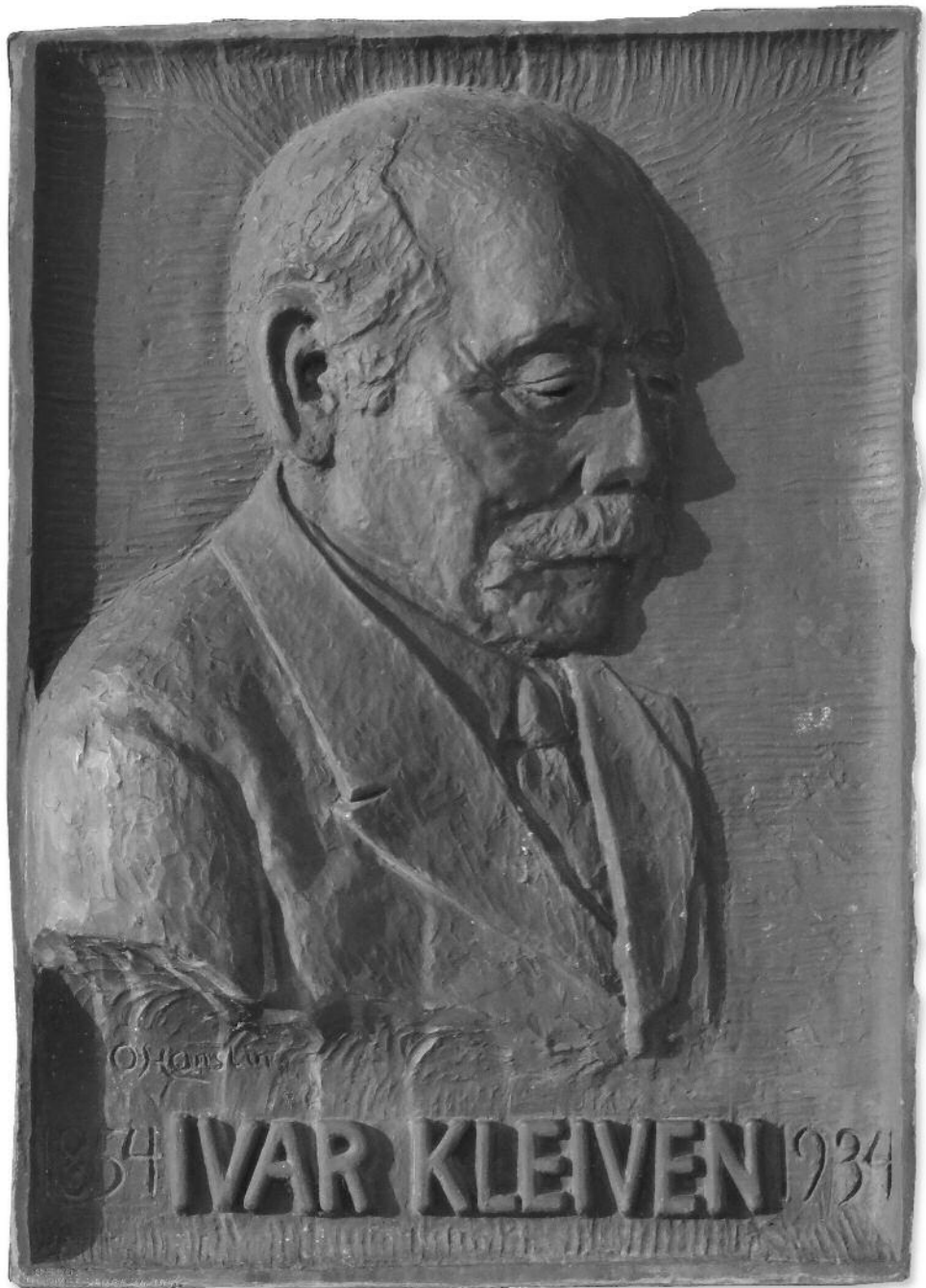
1. *Historielaget kostar krans til 20 kr.*
2. *Laget forestår prydinga av kyrkja. Jakob Sandbu ordnar alt saman.*
3. *Historielaget kostar eit hefte salmar.*
4. *Nordahl og Jakob Sandbu er vertar.*
5. *Skrede står fyre kransepålegginga.*

Kleiven hadde laga lovutkastet for Vågå Historielag til stiftingsmøtet den 23.februar i 1929. At laget hadde stor vørndnad for "Gudbrandsdalens Snorre" kjem tydeleg fram av arbeidet som vart nedlagt for å ivareta livsverket han hadde etterlate seg. På neste styremøte ein månad seinare, den 23.mars, vart testamentet til Ivar Kleiven opplese, og det vart vedteke at *"formannen skal møte på skiftesamlinga og vareta Vågå H. sin tarv"*.

Innsamling

Det vart og vedteke *"å freista få i gang innsamling til minnestein over Kleiven, dette i samarb. med Gudbr.dalens historielag og Gudbr. dalens ungdomslag."* Men arbeidet med å få reist minnesteinen vart ein lang veg å gå. Dårlege tider, byråkrati, krig og usemje gjorde at bautaen fyrst vart avduka to ti-år år etter at Ivar Kleiven vart borte.

I årsmeldinga for 1934 les vi at *«innsamling til Bauta over Ivar Kleiven paagaar fremdeles da innsamligen har gaatt nokså trått.»* To år seinare, i årsmeldinga for 1935 og 1936 skriv formannen, Jakob Sandbu, at det nå har gått jevnt bra: *"Det har kommet bidrag frå alle bygder i dalen, frå Døler i Amerika og en stor del er innsamlet av arkitekt Carl Berner i Oslo."* Carl Berner hadde allereie i august i 1935 ringt til formannen og bedt om å få vere med i innsamlingskomiteen.

Parkanlegg

I november 1935 søkte Historelaget Kirkedepartementet *"om å få utlagt en strimmel av prestegården på vestsiden av hovedveien fra veien som fører opp til prestegården og sydover til Veistad til parkanlegg. Ivar Kleivens bauta vilde her få den beste plass"*. Dette er eit området mellom riksvegen og kommunehuset i dag. Utkastet til parkanlegg var teikna av hagebrukskandidat Aron Ødegården, Klones landbruksskole.

Presten, Prestegårdstilynet og Reguleringsnevnden for Vågåmo gjekk inn for søknaden – med visse atterhald, men departementet ville ikkje feste bort. I staden foreslo dei eit lite areal ved sida av Edvard Stormbautaen. Dette aksepterte ikkje Historielaget, og Carl Berner støtta opp med brev og møter for *"..å få endret dep.tets standpunkt"*. *Det går nå lang tid før noko vesentleg om parkanlegget er nemnt i protokollen, men i årsmeldinga for 1939 skriv S. Frisvold: "Parkanlegget er endelig bragt i havn, men arbeidet pågikk i ca 4 år og har vært en langtekkelig og slitsom jobb"*.

Mot avduking og stemne?

Om areal til parkanlegg ikkje lét seg løyse så lett, vart det jobba effektivt med andre oppgåver. Bautasteinen frå Bjørgen vart tilkjørt allereie hausten 1936 og relieffet vart ferdigstøypt om lag samstundes. Formann Jakob Sandbu gav det denne karakteristikken: *"Det er modellert av Olav Hanslien, Lalm, og utmerker sig med en slående likhet"*.

Den 1.april i 1940 vart det på styremøte i historielaget valt både stemmenemnd og innkvarteringsnemnd til bautaen over Ivar Kleiven skulle avdukast. Stemmenemnda bestod av Jakob Sandbu, Olav Råstad og Kaspar Øvstedal frå Historielaget og eit medlem frå kvar av Vågå Ungdomslag og Vågå Mållag. Det vart halde samrådsmøte med Gudbrandsdal Historielag og Gudbrandsdal Ungdomslag den 2. mars. "Alle" var involvert.

Avdukinga skulle skje den 7.juli i 1940. Stemmenemnda hadde lagt ned eit stort arbeid med planlegging. Professor Knut Liestøl skulle halde tale, Tore Ørjaseter lesa prolog og Vågå Musikkforening skulle spela. Og det heile skulle kringkastast! Det var rekna med storinnrykk frå heile dalen og langt utover dette. Men så kom krigen.

Krig og laber aktivitet

I årsmeldinga for 1940, datert 14.mars 1941 og ført i pennen av Jakob Sandbu les vi: *"Det var meningen å avduke Kleivenbautaen siste sommer, men som forholdene artet seg utover våren blev avdukingen utsatt på ubestemt tid"*.

Under krigen vart parkområdet utleigd til potetland. Styret i Historielaget delte stykket i fem parsellar og leigde bort kvar av desse for 15 kr. Det var presisert at leiga skulle betalast i forkant. Så lenge krigen varte nekta formannen G.G. Sandbo å gjera noko som helst i laget. Nestformannen, Kaspar Øvstedal overtok det praktiske, men ingenting vart protokollført etter april 1942.

Strid og utsetjing

Da arbeidet i Vågå historielag kom i gang att etter krigen skreiv Øvstedal ei grundig årsmelding for åra 1943-45 og la fram for årsmøtet den 25.april i 1946. Denne vart godkjent. Det same årsmøtet bad styret *"om å setje seg i samband med dei som har med avdukinga av Kleivenbautaen"*. Her byrjar vi å ane starten på det som skulle bli ein splittande strid attpå krigen. Steinen var reist allereie i 1940, men innskrift og bronserelieff var ikkje på plass. Eit styremøte nokre veker seinare vedtok: *"...i samsvar med heradstyrevedtak frå 17.juni at alle utlegg og alt tilsyn av parken frå i dag går over til kommunen ved det valde parkstyre Ingv. Kleiven og Jakob Brekken"*. Referatet er førd i pennen av prest Ivar Sjøstad som var nyvald formann. Men formannsperioden skulle bli kort. Sjøstad var ein av dei som fekk gjennomgå mest under krigen, og var saman med mange sterkt imot å nytta bronserelieffet som før krigen hadde vore så omtykt. Kunstnaren, Olav Hanslin, hadde vore på feil side, og reaksjonane mot alt som kunne assosierast med dette var forståeleg nok svært sterke så nær attpå dei dramatiske hendingane mange hadde vore utsette for. På haustparten 1946 kom spørsmålet opp om *"å få tilrettelagt arbeidet med å skaffa ny minnetavle på Ivar Kleivensteinen"*. Noko vedtak er ikkje protokollført.

Eit medlemsmøte i januar 1947 gav styret *"fullmakt til å høyre med bilethoggar Dyre Vå og Visted om dei kunne lage eit relief av Ivar Kleiven til bautasteinen før avdukinga i juli d.å"*. Litt seinare sa båe kunstnarane seg villige til utføre arbeidet. Men ein del av medlemmane i Historielaget tykte nok det vart for dramatisk og kanskje også kostbart å vrake

bronserelieffet til Hanslien. Kor mykje dette vart diskutert i bygda framover går sjølvsaft ikkje fram av protokollen til Historielaget, men saka førte til *„eit kvast ordskifte..”* og dramatikkk på årsmøtet den 19.februar i 1947: -M. Høgåsen var kompromisslaus og gjorde framlegg om å la Dyre Vå gjere i stand ny minnetavle til avdukinga i juli. Relieffet til Hanslien skulle vrakast.

Kristian Sveen la seg på ei meir forsonande linje og foreslo at ein utsette avdukinga til Ivar Kleivens 100-årsdag i 1954, sju år fram i tid. Dette var truleg eit bevisst diplomatisk framlegg frå Sveen, for Historielaget slapp å ta avgjerda om relieffet der og da. Sveen sitt framlegg fekk fleirtal med 25 røyster: *”O. Sørli, Kristiansen, Tor Valbjørg, J. J. Sandbu, A. Sandviken, Knut Villa, fru Nordrum, fru Berge, Kari Wolrath, fru Lunde, Pål Sandbo, Arne Mohn, Ola Kvarberg, Karl Stade, K. Sveen, G. G. Sandbo, Ingv. Kleiven, T. Kvarberg, Iver Sandbo, E. Kvarberg, S. O. Nyhus, Olav Lunde, Pål Voldheim, Erland Berge og Olav Sandbo”*. 12 røysta for Høgåsen sitt framlegg: *”Høgåsen, Øvstedal, fru Enstad, K. Ljøsne, Th. Andersen, Øvre-Eide, O. Snare, Jak. Jotun, Haraldseth, fru Haraldseth, Ø. Bratland og Ivar Sjøstad”*.

Formann Ivar Sjøstad melde seg straks ut av laget og bad nestformannen ta over. Sjøstad fekk følgje av K. Ljøsne. I etterkant fekk Historielaget eit brev underskrive av medlemmar i Oslo som kravde å få vite om relieffet til Hanslin skulle brukast. Dei kravde og at brevet skulle protokollførast. Fyrste kravet kunne ikkje daverande styre uttale seg om, da det vart styret i 1952 eller 1953 som kom til å måtte ta den avgjerda. Kravet om protokollering vart avvist. Og styret *”kunne heller ikke finne at tre av underskriverne har betalt kontingent som medlemmer av historielaget.”*

Avduking til slutt

Fyrst innunder jul i 1952 er bautasteinen tema att i protokollen til Historielaget. Det er nå rundt rekna fem år sidan framlegget til Kristian Sveen om å utsetje avdukinga fekk fleirtal. Det er og berre rundt rekna eitt og eit halvt år til alt må vera klart. Styret vedtek *”å få til eit samrådsmøte med Gudbrandsdalens Historielag, Gudbr.d. ungdomslag og Dølaringen for å rådgje om avdukinga av Kleivensteinen i 1954. Møtet blir å ta i samband med ein fest i februar”*. Relieffet er ikkje nemnd. Året etter, 31.januar i 1954, var det nytt møte på Otta med dei same laga. Her vart programmet for stemna lagt og komitear og nemnder vedtekne.

Så endeleg, 20 år etter at Ivar Kleiven døde, 14 år etter at bautaeen var reist og meir enn 9 år etter krigen, var dagen komen da minnesteinen skulle avdukast. Såra i samfunnet var i ferd med å gro og striden om relieffet den 19.februar i 1947 hadde lagt seg, - i alle fall på overflata. På minnestemna deltok alle partar og relieffet vart nytta.

Omtale av avdukingsstemna overlet vi til Jakob Sandbu slik han skriv om det i årsmeldinga for Vågå Historielag for 1954. *"Den 10. juli var det 100 år sidan Ivar Kleiven var fødd og han vart vist stor ære og omtale i både Lillehammer- og Oslopressa, og den 11.juli var det ei minnestemne i Vågå, og avduking av minnesteinen med innfelt relief laga av Olav Hanslin. Det var høgmesse ved prost Sjøstad. Kransing av Kleivens grav ved form. i Gudbr.d. historielag Ivar Øygard, og sjølve avdukingshøgtida der professor Olav Midttun heldt tala, vart direkte overført Norsk Rikskringkasting ein time. Tore Ørjasæter las sin eigen prolog, det var musikk av Vågå musikkforening og Vågå spelmannslag, og Gunnar Bergsens song. Ordførar Anders Bjørkheim tok imot minnesmerket for Vågå kommune og lova å verne om det, og lærar Jakob Kleiven takka frå ætta for det som var gjort for å æra minne åt farbroren. Vågå formannskap gav dagen ein ekstra glans ved å gjeva ein middag på Klones for om lag 130 innbedne. Om kvelden fest i Kustigholet med tale av Einar Hovdhaugen og opplesing av Kristian Sveen. Song, musikk og moro utover kvelden"*

Kjelde: Møteprotokoll 1929-1977 for Vågå Historielag

Måling av nedbør i Vågå og Sel fra 1895 til 1961

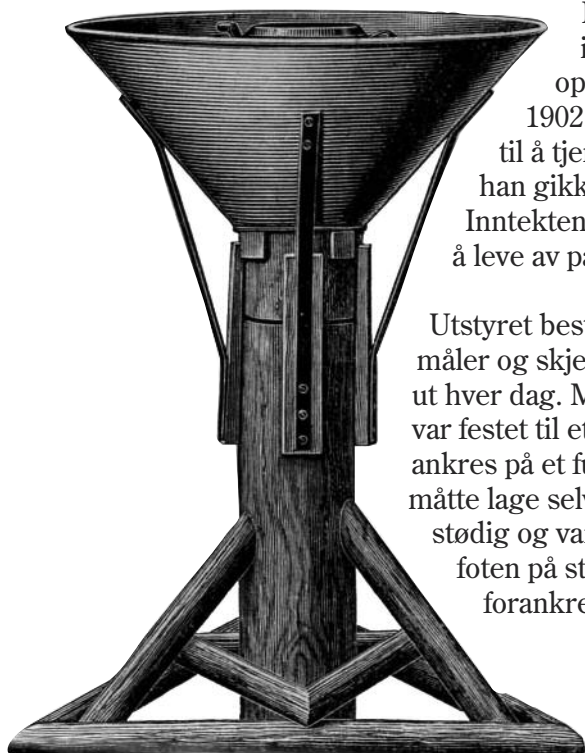
Av Vegard Veierød

I Riksarkivet i Oslo ligger det to mapper med utfylte skjemaer for måling av nedbør i Vågå og Sel. Mappene har betegnelsen "14180 Kleivsæter i Vågå". Her er målinger fra flere nedbørstasjoner fra oktober 1895 til juni 1961. I mer enn 30 av disse årene ble det målt nedbør ved Kleivsetra i Bønslia. Den lange perioden har nok vært årsak til at skjemaene ble lagret i mapper med navnet på denne nedbørstasjonen. De tidligste skjemaene er fra Paul Olsen på Fillingsøy i Nordherad og kirkesanger Joh. Nygaard på Botten i Sel, som begge startet i 1895.

Ivar Kleiven så muligheten i dette arbeidet og startet opp på Kleivsetra i oktober 1902. Det var nok anledningen til å tjene en slant som bidro til at han gikk i gang med dette. Inntekten hans var ikke mye å leve av på den tiden.

Utstyret bestod av en regn- og snømåler og skjemaer som skulle fylles ut hver dag. Måleren var en trakt som var festet til et jernstativ. Den skulle forankres på et fundament som iakttakeren måtte lage selv. For at måleren skulle stå stødig og vannrett måtte man belaste foten på stativet med steiner eller forankre selve stolpen i jorden.

Regn- og snømåleren som ble benyttet. ¹

Loggen skulle føres hver dag klokken 08:00 om morgenen. Da måtte måleren tømmes. Det ble notert om nedbøren kom som regn, snø eller hagel. Det samme gjentok seg på tre ulike tidspunkter gjennom dagen. I tillegg ble det ført oversikt over nedbørshøyde i antall millimeter per dag. Om vinteren ble det målt total snømengde i antall centimeters dybde og hvor mye som kom per dag. Målingene ble kommentert, eksempelvis om det i det hele tatt var mulig å måle noen endring. Mye vind, sterk kulde eller annet som preget hverdagen i området ble også notert.

Ivar Kleiven var ansvarlig iakttaker på Kleivsetra, men i flere perioder ble oppgaven utført av broren Paul Kleiven, som bodde sammen med ham. Ivar var stadig på reiser for å samle stoff til sine bøker. Paul ble derfor ansvarlig for målingene allerede fra november 1902, men også Ivar sendte inn mange skjemaer etter dette.

Innsendt skjema
fra Ivar Kleiven
for 1902. ²

100

DET NORSKE METEOROLOGISKE INSTITUTT
REGNMALEDELFELING.

Iagttaget: *Ivar Kleiven*
Postadresse: *Lalm, Gullhaugsetra*
Station: *Kleivsetra* Maaned: *Oktober* 190*2*

190	Regn- Snø- Maaler- Lent Kl. 8 Mg.		Ulydets Høje af Iagt- tageren.	b. Nedbør-Slags iagttaget.					c. Sne- dybde i Centi- meter Iagt- taget Kl. 8 Mg.	d. Sne- høje i Iagt- taget Kl. 8 Mg.	Anmerkinger.
	a. Nedbørshøje i Millimeter. I Hæde. Vindret- ning. Ikt.	Ulydets Høje af Iagt- tageren.		H. S. S. - S. H. S.	K. S. D. I. - S. H. S.	K. S. H. I. - S. H. S.	S. H. S. - S. H. S.				
1	0	3									
2	0	3									
3	0	3									
4	0	2									
5	0	2									
6	0	2									
7	0	0									
8	0	3									
9	0	2									
10	0	2									
11	0	2									
12	0	2	*								
13	0	2	+								
14	0	5							2	4	S ja kl 8. om.
15	0	0	*						0	0	S offer kl 9 om. offer om.
16	5	0	*						13	4	
17	3	6							14	4	
18	0	0							10	4	t
19	0	0							10	4	
20	0	0							10	4	
21	0	0							10	4	
22	0	0							10	4	
23	0	0							10	4	77
24	0	0							8	4	
25	1	3							8	4	
26	0	0							4	4	
27	0	0							3	4	
28	0	0							3	4	
29	0	0							3	4	d.
30	0	0							3	3	
31	0	0							3	3	
100											

Sum 12.7

1/4 Oktobra og del af november.

124
17 4

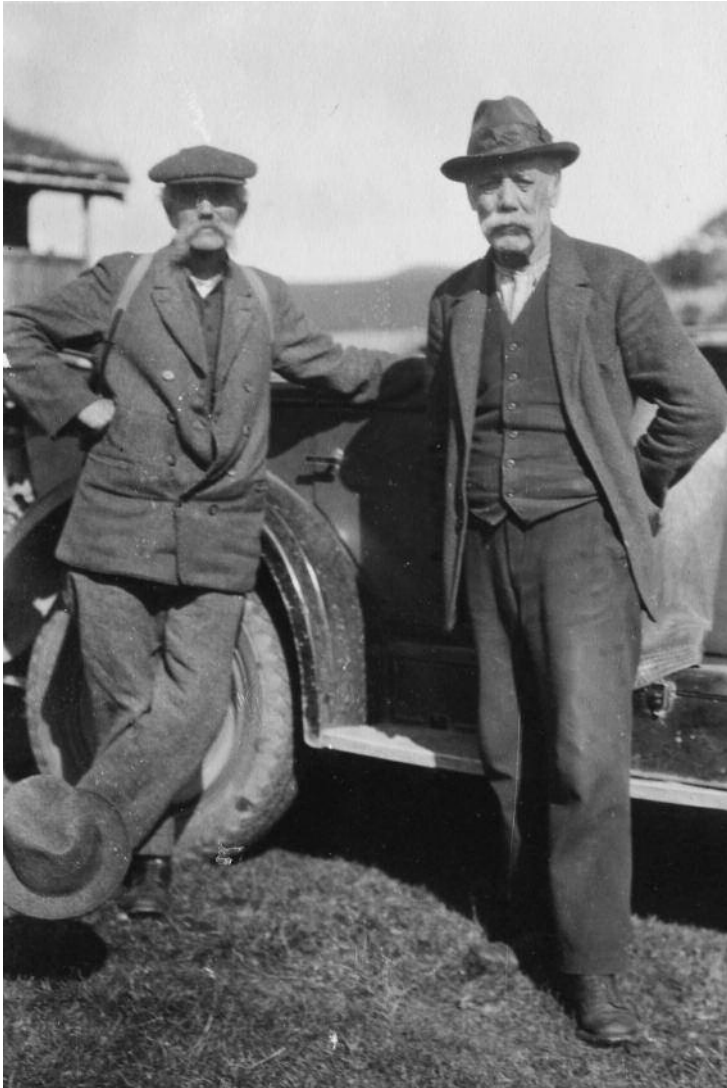
Udbydes ikke af Iagttageren 14-14-3

Antal Dage med Nedbør:

Iagttaget:
Sne: 4
Sned: 1
Hagl:
Tunge:
Stregballe: 15 2 . . . 17

Sneddybde, Millimeter: 7

Skemaet afleveret den 10/11 1902.

*Paul og Ivar Kleiven sommeren 1932 på Kleivsetra.*³

Fra 1917 var det i hovedsak Paul som fylte ut skjemaene. De ble sendt inn månedsvis. Om de ikke ankom Det norske meteorologiske institutt etter planen, ble det sendt purrebrev. Slike purrebrev finnes i brev-samlingen etter Ivar og Paul Kleiven i Nordalsarkivet.

Når månedens skjema var utfylt dag for dag, skulle det telles hvor mange dager det hadde vært nedbør. Dette skulle føres inn og fordeles på antall dager med henholdsvis regn, sludd, snø eller hagel. Den totale nedbørmengden per måned ble også notert.

I 1926 ble skjemaet endret og fra da av skulle det i tillegg registreres om det var jevn nedbør eller bygevær. Altså om det var regnvær eller regnbyger, snøvær eller snøbyger, sluddvær eller sluddbyger, kornsnø eller kornsnøbyger og duskregn eller hagelbyger. Paul utførte arbeidet frem til februar 1935, året etter at Ivar døde.

Da Paul Kleiven ga seg ble arbeidet overtatt av andre fastboende i området. Paul Nilssonløkken, på bruket Nilssonløkken i lia ned mot Bjølstadvatnet, hadde ansvar for målingene fra 1936. Deretter fulgte Johannes Nilssonløkken fra 1940 til 1947. Anne og Solveig Bakken førte for Nilssonløkken fra 1947 til Torgeir Bakken på bureisningsbruket Myrvang tok over i 1952. Han holdt på til 1956. Etter det finnes det ikke målinger av nedbør fra området rundt Melingen.

I samme periode, og senere, ble det målt nedbør flere andre steder i Vågå og Sel. Ola Hjellet i Heidal førte logg fra 1926 til 1936, Borgar Sandbu på Ny-Sandbu i Vågå førte logg fra 1955 til 1960, og Ola Preststulen på Preststulen i Vågå førte logg fra 1950 til 1961.

Resultatene fra disse målingene bør kunne benyttes til å sammenligne tidligere tiders nedbørmengder med dagens. Det ville være interessant å se om klimaendringer kan dokumenteres i dette området. Litt synd er det at temperaturen ikke ble registrert, for det er den jeg vil tro de fleste av oss stadig sjekker og har et nært forhold til i dag.

Referanser:

- 1: Bildet er hentet fra et informasjonsskriv til alle iakttakere som hadde utstyr fra Det norske meteorologiske institutt. Paul Kleiven arkivet - Nordalsarkivet.
- 2: Riksarkivet; mappe S-1570/N/Nb/L0030/0001 og S-1570/N/Nb/L0032/0002 - 14180 Kleivsæter i Vågå – nedbørstasjoner.
- 3: Bildet er utlånt av Nora Schjoldager.

Ole Poulsen Haagenstad

17. oktober 1775 – 16. april 1866

Av Tor Stallvik

I 1743 sel Else Catrine Stochfleth, enkja etter sokneprest Andreas Munch, og sjølv dotter av sokneprest Eggert Stockfleth, Håkåstad, sin odels- og eigedomsgard, til unγκaren Tostin Ivarsson frå Kleppe. Skylda var 4 huder med bygsel og åsæte, for 2000 Rd. Det følgde sæter og andel i sag ved Flatningen og lott i plassane Trælviken og Grev. Ho tek att huset ho bur i, som ho sjølv har sett opp, eit kammer, stabburet ovanfor garden, nødvendig bruk av bryggarhuset, fjøsrom til 6 kyr og 16 sauer.

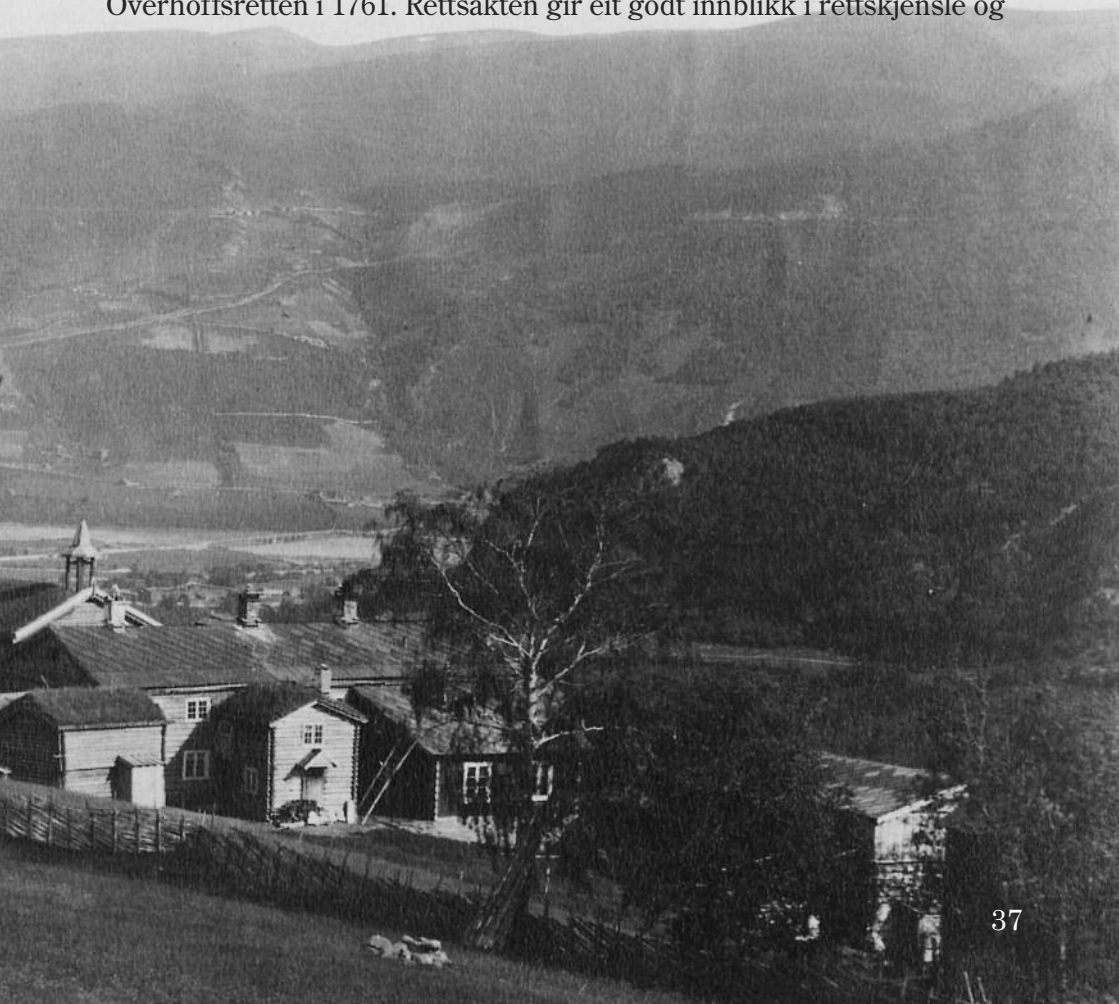

Håkenstad. Foto: J. Jespersen (død 1909). Utlånt frå Håkenstad.

Ved som brukaren utan betaling skal skaffe, fri skyss til kyrkja for seg sjølv og dei ho vil ha med seg.

Med Tostin Ivarsson kjem den slekta inn på garden som sit i dag. Tostin var fødd i 1707. Foreldra var Ivar Tostinsson på nordgard Kleppe og Guri Olsdotter frå Hjelle på Dovre, syster åt Rik-Hjellin. Han vart gift i 1756 med Kari Tordsdotter frå Lunde, dotter av Tord Erlandsson på Lunde frå Råstad og Anne Persdotter på Lunde.

Tostin var ein aktiv gardbrukar og fekk året etter løyve av fogden Christen Pram å byggje ei ny sæter i Randsverk med ein 20-års-kontrakt. I 1748 skriv Tostin og Ola Olsson Råstad kontrakt om bruken i Lefinlien, om inngjerding og kveer. Men bruken av sætra blir eit stridsspørsmål som kjem opp i alle rettsinstansar frå underretten, via lagretten i 1757 til Overhoffsretten i 1761. Rettsakten gir eit godt innblikk i rettskjensle og

bygdamentalitet. Motparten Ola på Råstad sparar ikkje på krutet i karakteristikken av sin opponent. Bygdelaget her oppe var fredeleg før Tostin kom, men verre kranglefant og stabukk skulle ein leite lenge etter. (Men så var det både List og Bratt-gener i kroppen!) Og før denne saka var avslutta set han i gang ny sak med Lars Jehansson om kyrjestolen i Vågåkyrkja. (1760).

I 1751 bygslar fogden bort fisketjønnene Leirungen og Råkåvatnet i allmenningen nord for Lefinsætra til Tostin. "—hvilke Tosten Iversen Haagenstad haver brugt og benøttiget sig og begiærer at blive sig bevilget, da han erbyder deraf at skatte 6 skilling til Fogdens Jordebog. Saa haver jeg på embedes veigne bevilget, at bemeldte Tosten Iversen under hans eiende og paaboende gaard maae af bemeldte Fiskevand benøtte sig imod den oven bemeldte Avgift 6 sk aarlig: da han tilpligtes icke at ruinere det der befindende Fiskerie, men heller same saaledes forbedre, at deraf meere kand betaales med tiiden, hvorudi ingen uberættigede maae prejudicere hannem, ligesom hand ei heller maa formedelst denne bevilgning nogen paa sit tilberettigede og sædvanlige bruk og Fiskeri prejudicere."

Tostin og Kari fekk berre eit barn, dottera Guri, f. 1746. Ho vart gift med søskenbarnet sitt, Ivar Tordsson frå Bjølstad. Dei får skjøte på Håkåstad i 1781 for 6000 rd. (ei tredobling av verdien på 38 år!) Føderådskontrakten fortel sitt om bra økonomiske kår: 3 kyr og 10 sauer som skal forast og stellast på garden; fri hest så ofte dei vil for sin eigen person; ei lita stugu øvst i garden som brukaren held varm; det øvste og minste stabburet og det dei treng i andre hus; 10 tønner korn (bygg) og 2 tønner rug av låven i året; eit ½ gjøsvin årleg; 19 tolvbrig hamp årleg; 2 bismarpund (12 kg) fisk og 2 pund salt. Ei seng med sengeklede. Dette skal og den lengstlevane ha. Røkt og pleie. Sømmeleg gravferd.

Ivar var dannebrogmann og initiativtakar til Kornmagasinet. Ivar og Guri var barnlause og i 1806 sel og skjøter Iver garden til søstersonen Ole Paulsen frå Harildstad. Verdien har på nytt auka med ¼ part til 8000 rd. på 25 år.

Ole Paulson var fødd på Harildstad i Kvikne i 17. oktober 1775. Etter som kyrkjeboka for Fron gjekk med i brann, er det notata i familiebibelen som gir opplysningar om datoar i familien. Foreldra var Paul Tjøstolvs-

son (1746-1800) og Guri Tordsdotter frå Bjølstad (1745-1795). På nigard Harildstad hadde ætta site far etter son i seks generasjonar, tilbake til Ivar Asmundsson f. oml. 1543 frå Gjeslingsandbu.

Pål og Guri vart foreldre til 5 søner, som ein med rette kan kalle eit bondeadelig familiedynasti. Og når vi prøver å teikne slektskartet, er det lett å gå i surr gjennom alle kryssande slektslinene. Her skal de få eit slektskart, men først om dei fem brørne.

Eldstemann var Tjøstolv (1771-1832). Han vart gift med enkja Sigri Persdotter (1772-1837) frå Segalstad som først hadde vore gift med Erland Sveinsson på Isum. Dei hadde to døtrer, Guri, gift med Jon Jonsson på Våle og Ymbjør gift med Erland Ivarsson på Glømme.

Nummer to var Tord (1773-1816). Han var gift med Anne Nilsdotter frå Steig. Tord var barnlaus. Han brukte først nigard Tofte i Fron, men bytte med Høystad, der han døydde. Enka vart gift opp att med Jehans Høystad.

Vår Ole var nr. tre i søskenrekka. Vi kjem tilbake til hans nærfamilie.

Pål var fjerdemann. (1778-) Han gifta seg med gardjenta på Tofte på Dovre, Mari Tordsdotter (1780-1869) som var frå Bjølstad. Dei fekk seks barn: Simen, vart 8 år, Tord g.m. søskenbarnet sitt, Ragnild Tordsdotter frå Bjølstad; Guri g.m. søskenbarnet sitt Pål Ivarsson på Isum. Pål g.m. søskenbarnet sitt Guri Olsdotter på Håkåstad; Ragnild g.m. Ole Hansson på Arngard, og Ivar, som var ugift.

Yngste sonen på Harildstad var Ivar (1781-1859). Han vart gift med gardjenta på Isum, Anne Erlandsdotter (1792-1864) som var dotter av Sigri Persdotter, gift med Ivar sin bror Tjøstolv. Dei hade tre barn: Pål gift med søskenbarnet Guri Pålsson frå Tofte; Erland, gift med Berit Persdotter Segelstad, som kjøpte nordigard Bjørke. Og Tord tredje og yngst.

Så var det vår mann. Ole var ungkar da han fekk skjøte på Håkåstad, men gifta seg året etter med Kari Tordsdotter (1785-1868) frå Tofte, søskenbarnet sitt, sjølvsgat! Bryllupet stod på Tofte 8. juli 1807. Dei fekk først tvillingar som døde, seier Imbert Hougen i Ætterbok for

Gudbrandsdalen. Men kyrkjeboka har Guri, gravlagt 1. januar 1808, 7 dagar gammal. Guri døypt 26. mars 1809 og døde i mars 1810. Så kom Taasten, fødd 18. mars 1811. Han døde 44 år og ugift. Så kom Guri nr. 3, døpt første juledag i 1813. Ho vart gift med sitt dobbelt søskenbarn Pål Pålsson frå Tofte. Dei vart dei neste brukarane på Håkåstad, men Guri døde i 1864 utan etterkommarar. Pål gifta seg opp att med Mari Pålsson frå Andgard på Dovre, og dei er tippoldeforeldre til dagens eigar Pål Tosten Håkenstad.

Ole og Kari fekk sitt neste barn 27. mai 1817. No hadde Ragnild ein tingmann til far, men ho døde 12 år gammal.

Mari var yngste barnet på Håkåstad i denne generasjonen. Ho var fødd i 1819. Ho vart gift med Ole Nilsson på Steig. Dei var barnlause.

I sin sjølbioografi skriv Ole Haagenstad på 1840-talet rett mykje om dei tidlegaste barneåra. "Det var kun 10 års forskjel i alder mellom den eldste og yngste broder, mellom Tor og mig var altså 3 ½ år så han hadde da et temmelig forsprang, og da jeg tilige voksede meget sent, fant jeg en passeligere legebroder i min fetter Peder nordre Harildstad. Vi var tro legekamerater og skolen beøkte vi gjerne den hele Vinter, når den kun var i Quikne, hvad jeg lærte at læse om Vinteren det glemte jeg om Sommeren fordi at det da ingen skole holdtes og dessutan havde vi da heller ikke så god tid at besøge skolen, thi da kunde vi gjøre nytte i ett og andet Arbeide, efter som vi vokste til i Alder og Krefter, dels ved at vokte kreaturer og dels ved andet Arbeide, efter som vore krefter tillod.

*Kleda til Ole P. Håkenstad.
Fotoutlån frå Håkenstad.*

Frå Ole P Haakenstads gravøl 1866. Foto utlånt frå Håkenstad.

Han fortel vidare om fising ved vatnet Slangen, der han første gong var med ein gammal farbror. Da var han så liten at han ikkje makta å bere garnet sjølv og "naar han havde hængt på Raster det halve så fikk jeg resten at henge opp og at udtrekke Standtauget, og ligedan gik det da vi tog av Rasterne igjen, og så bant jeg paa Standsnøret og ednel av garnet så kom den gamle Farbroder og tog resten." 40 garn på Slangen og like mange på Olstappen som dei sette og tok opp kvar dag.

Heilt frå han var liten hadde han lyst til å lære å lese og han sat ved sida av mora når ho las, og han spurte henne når han ikkje forsto noko, "den hun godt kunde give mig, eftersom hun var temmelig godt oplyst."

Han fortel om fleire skulelærarar i Kvikne, den første var gammel og hadde også vore lærar for faren. "Dengang faldt det mig temmelig lett at lære og dersom jeg da har hatt en dugelig lærer var det mulig at jeg kunde erholde de for min Stand mest nødvendige kunskaber.

Presten Lund som var kapellan og boede på Sundet han ha givet minde mine to eldste brødre forskrifter og derefter havde de begynt at skrive. At de ikke lærte til gangs var ei Præstens skyld, thi han skriver en god Hånd, men de var i lang afstand og overladt øvelsen til den sjølv, det blev derfor naturlig at de blev juskere i Konsten. Tor skulde være min læremester, så begynte jeg snart at efterligne en snart en anden, så at det hele snart blev en blanding av Labsdansk og Pederwelsk som læseren nok kan indse.

Eit par gonger var han hos fastera på Forbrigd for å vere med på skulen i Kvam, der læraren var svært aktverdig, no klokkar på Stange. "Men dels var jeg ikke kommet så vidt at jeg innså nytten av Lærdom, og dessutan lot denne skoleholder sin yngre broder holde skole for sig, så jeg ikke gjorde nogen fremgang. Som 10-åring gjekk han på Kjørum, der Holm var skulemester. Han skreiv av multiplikasjonstabellen frå 2 x 2 til 9 x 9, denne syntes eg meget godt om, og lærte den udenat og var så glad i denne som i en ny Trøie. Han lærte mig at dividere årstallet med 4 så kunne jeg se om det var skuddår. Dette syntes jeg var stor kunnskab, hvor lidet er det ikke som kan more et barn.

Han gjekk for presten i 1786. Foreldra ville at han skulle vente eit år, "men da de så at jeg blev mismodig så slapp jeg endelig avsted og kom nettopp så betids at jeg kunne tale et ord til beste for de 2de drenge der havde tungt for at lære at læse og som også blev antagne med sine ringe Kundskaber. Han nemner at presten Lund var på veg til sitt nye kall i Vardal, da han var kommen til Gausdal da Storofsin slo til i juli 1789. Same hausten var første gong han og broren drog med slaktefe til Christiania. Frå 1793 og kvar haust drog han dit 10 gonger.

Han kom til morbroren på Håkåstad i 1796. Ivar Tordson hadde landhandleri i Vågå på den tida. Her var han i 3 år. Så kjøpte Ole og broren nordre Tofte på Fron og dreiv der til 1804. Før han fekk skjøte på Håkåstad leigde han landkrammeriet på Vågå som han dreiv i tre år saman med den yngste broren.

Han fortel at han kjøpte og brakte heim varer for 24.000 riksdaler og handla med slagtt og fødevarer, salt, fisk, jern m.m., "vi omsatte mange Penge i den tid. 1808 var eit frostår og han og Nils Steig kjøpte 150 tønner bygg, som same haust over 200 tønner, det meste på ytre Nes. Dette kornet leiet jeg hjem om vinteren.

Frå 1807 og utover begynte pengeverdien å synke i nærast galopperande fart. "Den som skulde have Confirmert verdien af sine Penge måtte have fordoblet dem hvert år frå 1807 til 1816, thi dem som lod dem ligge stille havde tilslutt 2 skilling av 96 S eller av 1 Rd. Ved denne pengeforandring tabte jeg min meste formue, thi 1807 da sluttede jeg med handelen og lånte dem bort for 4% Året. Fikk dem igjen neste år og da havde de kun halv verdi. I denne tiden fikk jeg også min kones arv, hvilket havde den samme skjebne, så at jeg antager at jeg sikkert tabte 10.000 rd. Af den Formue jeg og min kone eiede i gode penge 1807. Havde jeg dengang vært så heldig at have tillagt mig Jordegods, havde jeg beholdt værdien av min Formue. Jeg måtte begynde på nytt af og har været heldig, såsom jeg nu eier Haagenstad, gården Rottum, Råstad mittre samt nogle små eiendomme i Skårvangen, endel i Sturvigsmarken og Pillervigen kjøbter jeg i 1846 hvorpå jeg skylder 200 Spd i Bankaktier. Mange af disse Fordringer er usikre.

1812 eit allminneleg misvekstår "og da fienden sperrede skibsfarten så var 1813 et trængslesår. Alle kontanter som fantes i Sognet gikk til Kornkjøb og vi fikk på kreditt for over 30.000 riksdaler, som vart delt i skjeeper og halv tønner – fåe fikk så meget som 1 Tønne på en gang. Hjembragt kostede kornet 11 Rd skjeeper eller 88 rd Tønden. Samme år udkom Riksbankforordningen som nedsatte 10 Rd til 1 Rd. Riksbank Presten Vang som var formand for Sognecomiteen var svag, og således måtte jeg overtage inkassationen af overstående Sum, hvilket var en Brødløs Comition og ikke gikk af uden Tab.

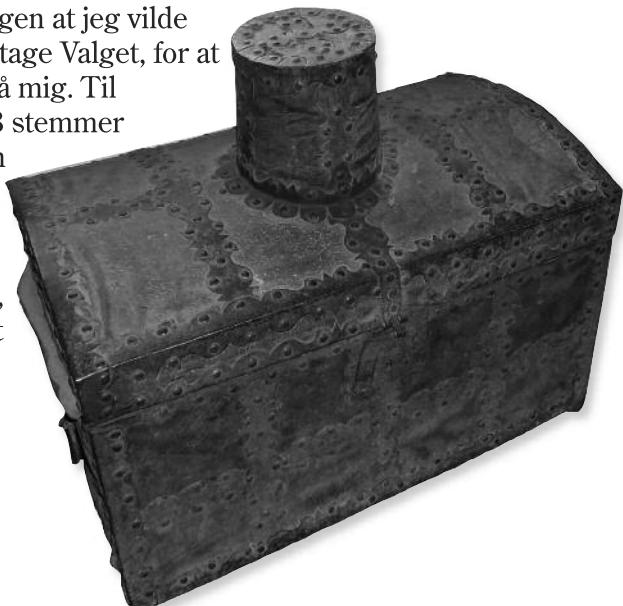
Han seier det var trange tider og fleire veker var det nesten ingen dag utan at det kom folk og bad om hjelp og han fekk ikkje matro i dagevis. Han var einaste abonnenten på aviser i bygda og folk trudde han kunne fortelje kor dei kunne dra for å få kjøpt korn. "Den hele tid var der hersteds nesten som på et Spisekvarter, thi folk fra Dobre og Lesje reiste for det meste til Lomb med sine beste Møbler for at tilbytte sig Korn. Foruden disse som kjøpte sig spise var en mengde fattige.

Han opplevde også episodar med falskemynteri. I 1812 kom han over eit oppslag frå Christiania Intelligensblad om at ein hadde kjennskap til versering av falske 100 Rd. Sedlane hadde eit merke som gjorde at ein kunne identifisere dei. To brør frå Ekum i Lyster hadde kjøpt krøtter av Ole, og da dei kom for å betale (14. april), og det viste seg at det var

falske pengar. Nette samtidig hadde sogneselskapet møte i Kjøpanger, og her var også andre som hadde fått dei falske sedlane. Erik Ekum kom og samla inn at setlane og drog vidare til Dovre for å gjere det same der. "Om aftenen efter den omtale samlingen i Kjøpanger kom min svoger Thor Bjølstad her til Haagenstad og havde fåt 600 Rd. Eller 6 spd som var falske. Disse blev med ekspress sendt efter Erik som nåede ham i Øier. Havde disse penge, hvorav flere Tusend var udleveret, kommet til at Cirkulere mellom Folk, så havde det forvoldt megen uleilighed, skjønt Pengene dengang var af liden værd, da det var i slutningen av Dansk Courant, thi den 5te Januar 1813 udkom Riksbankforordningen.

Så får vi med hans eigen ord høre om møtet på Tofte på Dovre med prins Christian Frederik. "Jeg troede at her var mangel på Mution." "mange som havde gode Riffler". "Så spurgte han (prinsen) blandt annet om der ikke fantes noget Pergamentbrev om Gistlingerne, fra hvem han havde hørt jeg skulde nedstamme, som jeg sagde hans høihed hvad jeg viste, nemlig at den Slægtskab var noe temmelig langt udlidt, men at der hos dem fantes Breve som viste rigtigheden av Rygtet.

Valget til Eidsvollssamlingen "holtes på Hund i Wardahl hvor jeg og Sorenskriver Bjarregaard møtte som valgmand for Waage. Til at møte på Rigsforsamlingen blev valgt Sorenskriver nuværende Amtmand Lars Weidemand, provst Stabel og lensmand Anders Lysgaard. Dette er den eneste gang jeg har været valgmand, men desuagtet er jeg bleven valgt og har deltatt i 11 Storting. Ved valgene i 1821, 1830 og 1845 lod jeg bekjendtgjøre for valgforsamlingen at jeg vilde benytte min Rett til ikke at modtage Valget, for at ingen Stemmer skulde spilles på mig. Til Stortinget 1848 bortkastedes 13 stemmer på mig, skjønt jeg var 72 år. Den hele tid jeg har bivånet Stortinget beløber sig til 2130 dager, eller omtrent 6 år. Håkåstad-arkivet er omfattande, og arkivskaparane har hatt godt vett på å ta vare på historia.

På eit lite ark har Ole Haagenstad lista opp tida på stortingsperiodane:

1814: 7. oktober - 26. nov

1815 1. juli - 6 juli 1816

1818 2. feb. - 15 sept.

1821 1. des. - 21. aug. 1822

1822 16. sept. - 16. nov.

1824 2. feb. - 9. aug.

1827 1. feb. - 13. des.

1828 16. apr. - 8. juli

1830 1. feb. - 18. sept.

1833 1. feb. - 27. aug.

1836 1. feb. - 8. juli

1837 15. okt. - 24. jan.

1838 1. feb. - 16. aug.

1842 1. feb. - 17. sept.

1828: Diettpengar 92 døgn 184 spd., Skyss og anna refusjon 104 spd.

1836: 173 diettdøgn 346 spd.

Skyssten til Oslo: 25 etappar:

Håkåstad Lårgard

Lårgard Breden

Breden Wiig

Wiig Moen

Moen Hundorp

Hundorp Elstad

Elstad Losna

Losna Holmen

Holmen Moshuus

Moshuus Lillehammer

Lillehammer Frong

Frong Moe

Moe Fangberget

Fangberget Haug

Haug Frogner

Frogner Nøkleby

Nøkleby Korsodegaarden

Kaarsodeg. Mostue

Mostue Minde

Minde Raaholt

Raaholt	Trøkstad
Trøkstad	Moe
Moe	Skimstad
Skimstad	Grorud
Grorud	Christiania

Fleira har festa seg med den trauste gudbrandsdølen som både i tale og klesdrakt stod fram med eit ekte preg. Eidsvoldmannen Aal sin karakteristikk er kjend: *Når jeg hørte en O. H. tale, fremsatt i det gamle tungemaal, beriget med sprogvinger og sprogbøininger som nu ikke mere findes i vort sprogs grammatikk, og full av sande, klare begreber og overbevisende grund, foredragne med langsom forsigtighed, da flyttede jeg meg i tankerne hen til de gamles tingvold, og hørte den lovforsandige og ordmilde Njål tale, der så ofte veiledet Altinget i dets beslutninger, sine frender og naboer, i deres stridighet om lov og rett.*

At han bar gråkofta når han stod på talarstolen i Stortinget har og vorte sitert av fleire. Og vi blir i denne saka minna om at det vart det mana til nøkternheit i forbruk. Alt i 1813 hadde Vaage Sogn økonomiske selskap gjort framlegg om ein "standard" klesdrakt som folk vart oppmoda om å bruke. Og Ole sin onkel, Iver Haagenstad har ladet forferdige en Model som findes hos ham til Eftersyn. Og Ole Haagenstad melde i same møte 17. april 1814 "at det af ham frembragte Magasinkorn var bleven nogle Penger tilbædste for hvilke hos ham kunde faaes 1 Tønde Korn som samtlige Medlemmer troede man burde anvende til saaning. Selskapet vart oppløyst i 1817.

Reisa til Stockholm i 1827 har han skrive detaljert dagbok om, og i brev heim til kona, skrive dagen han var framme:

I følge med den øvrige Deputation reiste jeg den 16. aug. fra Christiania og efter 5 ½ dag kom jeg til Stockholm. Jeg Losjerer i 5te Etagi og bor nesten lige saa høyt som i Taarnet paa kirkene i Chrstiania.

Slik eg forstår det var han i Stockholm året etter, da saman med Paul Tofte, for den siste har teikna slottet i Stockholm. Var det hans kunstnarlege åre som kom att hos Trygve nokre generasjonar seinare?

En sønnesønns søn av Peder Olsen Øisestad (frå Slette) traf jeg i Stockholm i 1827, og kunde regne et fjernt Slægtsakb med denne i Stockholm

gift og bosadt Nordmann. Han er død for 1 a 3 år siden (1845).
(Bratt-Slette- Land) Same Peder var i følge Haagenstad oldefar til
Bjørnstjerne Bjørnson.

Brev til kona 28. april 1828:

I morgon ventes hans Majested Kongen her til men som det synes
bliver ingen store højtideligheder foretaget. Sandsynlig bliver det om
Aftenen brændt Lys i Vinduerne. Vi har faaet 3 forslag fra Kongen, et til
en valglov, et om Statsraadets Ansvarlighed og det 3die og beste om
Pengemassernes forøgelse.

Brev frå kona Kari: 22.05.1828: Sendt til adr. Kjøbmand J. Borg – losjerer.
Højtelskede Mand (fra Deres kone)

Vi pløede i fra os til kornet den 17de (Mai) og i gaar og i dag har vi
holdt på med æblerne i gaar satte vi ned 4 Tønder alt saa tænker vi at
sætte 4 i Dag ogsaa naa har vi altsaa ikke igjen mer en den ager som er
i Skorvangen – skal vi pløje op noget til Næpland i aar eller ikke?

5. juni 1828:

Vi ere ferdige til at reise til Fiskevandene.

Tosten Haagenstad har kladda paa brevet: Til gode ven Poul Tofte Jeg
har intet nyt at fortælle dem andet end at vi nu har faaet en ny Præst som
skal blive indsat i søndagen som kommer den 3. juni.

Og på eit udatert brev: Vi har også hørt at Guri Harildstad og Jon Vaalen
skal have sidt brøløp med det første.

13. april 1827 skriv sonen Tostin til faren:

Dit brev moddog jeg i dette nu, da Præsten var her, og med det tillige
20 Spd. Som han sagde du havde bedet ham levere min Moder.

9. april 1833 skriv faren til dottera Guri:

Deres ærede af 4de har jeg med fornøielde modtaget og takker for den
givne Underrætning, Jeg fik desuden 4 Brev med same post som alle
gik paa Pengelaan, og jeg er ikke i stand til at hjelpe nogen, thi uagtet jeg
spare saa meget som råd. I dag er Skibene for første gang i aar kommen
til Bryggene. De har faaet oparbeidet en Obning i Isen saa bred som
Skibene ere.

Mari Steig til faren 8. feb. 1853: paa Vaage
Paa Isum havde vi et lystdigt Bal hvor der var ikkun ungdom som vare indbedne, og hvoriblant de ogsaa rægnede os endskjøndt vi tæller tæmmelig langt ud i aarene, paa Hundorp havde vi et større Lag, hvor vi dandsede til lyse dag, til Sven Kiorstad var vi budne til Selskab men da

Frå Ole P Haakenstads gravøl. Fremst Iver Isum, i midten f.v. Ragnhild Tofte, Kari Hakenstad, Paal Haakenstad, Mari Tofte, Ragna Sønnesnes, bak f.v. Tor Tofte, Iver Bjølstad og Marie Isum.

Ole hadde andre forretninger den dag saa blev jeg hjemme, Signe Volen derimod benyttede leiligheten og hadde haft det morsomt.

Ole Haagenstad vart ein gammal mann, og han opplevde både oppturar og nedturar. Vi kjenner alle Vinje si kvittering for gjestfriheit i Ferdaminni. Mykje er og skrivne om Haagenstad og presten Krag. Wergland si beundring for den gamle hedersmannen er og omtala. Her får vi sterkt understreka at Haagenstad var ein sann tilhengjar av kunnskap. Hans oppkjøp av fast eigedom fall nok fleire tungt for brystet, og naboen lenger oppe i Skogbygda, Skjessvollin gir sin karakteristikk av den sosiale samfunnsstand Haagenstad hørte til i nidvisa som seinare har vorte omtala som Håkenstadvisa.

"Rigtignok er det ikke ved at tælle 16 Ahner, men ved rettskaffen handle- og Tænkemåde man fortjener udmærkelse... jeg begynder nesten å tro at den var lykkeligst der fant til Opholdssted en Afsides Krog hvor han sin hede Tid kunde kunde forbli ubemærked, thi – hvad er vi andet end Lykkens Tullebolter, der kastes op og ned nogle Øieblikker, og så er vi hvor vi var – intet. Skjønt vi ofte i varme Handlinger viser som vi troede disse Øieblikker skulde vare i Evighed".

Innlegg på seminar i Jutulheimen oktober 2014.

Ole P. Hågenstad og kornmagasinet

av Ivar Teigum

Iver Haagenstad sette i gang med eit lite kornmagasin på Håkenstad ca 1790. Fram til 1811 styrde han på eiga hand utlånet av såkorn til dei som trong det. I 1811 vart magasinet lagt under Vågå sokneselskap, medlemene bytte på med å hjelpe formannen med drifta heilt til selskapet vart oppløyst under dei dårlege tidene som kom på. Ny framgang frå 1817 med Iver sjølv som drivar, gjorde at behaldninga i 1820 låg på 300 tønner.

10. oktober 1820 vart Iver Haagenstads plan for tre kornmagasin i Vågå prestegjeld godkjend ved kongeleg resolusjon, eit på Håkenstad, eit på Bjølstad, og eit på Haugen på Sel.

På høgre delen av monogrammet på kornmagasinet står det ITS Iver TordSen, på venstredelen står det same speglvendt.

Driftsplanen som vart godkjend, inneheldt mellom anna desse punkta: Pkt 1. Etter Iver Haagenstad skulle kornmagasinet på Håkenstads grunn styrast av eigaren av garden. Pkt. 3. Styraren er ansvarleg for svinn (Indsvinding), for kvalitetsnivå (Conservation) og oppbevaring, for at låntakarane skal få det kornet dei treng (Sufficance), og for at rekneskapen blir rett ført. Som godtgjersle skal han ha 1/3 skjeppe (4,2 %) for kvar tønne av behaldninga i magasinet før utlån.

Pkt. 4. Fattigkommissjonen skulle innan utgangen av juli kvart år føre kontroll med magasinstyraren, at behaldninga var den oppgjevne og at magasinet fekk den tilveksten som det var bestemt. Ein mann skulle saman med styraren vera til stades

under oppmålinga. I anna fall var det styraren sitt utsagn som stod til truande.

Pkt. 5. Grunnbeholdninga skulle vera på 600 tønner. 1/3 av dette skulle alltid ligge på lager om ikkje ein uvanleg situasjon kom opp. Da kunne styraren saman med fattigkommisjonen gjera unntak. Avgifta for dette kornet kunne da

nyttast til allmenntilgjeldande formål eller til understøtting av dei trengande.

Pkt. 7. Sin del av avgifta kan styraren fritt trekkje ut eller la stå inne som del av rekneskapa under eitt med behaldninga i magasinet.

Pkt. 9. Ingen låntakar må gjevast lengre kreditt enn to år.

Vågå kommune går til sak mot Håkenstad i 1853

I 1853 hadde Vågå kommune hatt eit utval i arbeid for å kontrollere drifta i kornmagasina. Til retten gjekk kommunen med desse klagepunkta:

- Så godt som ingen kontroll er ført med dei tre kornmagasina i prestegjeldet, og ingen revisjon av rekneskapa.
- Særleg kornmagasinet i hovudsoknet har vore til liten nytte, og heller mange til skade ettersom mange har vorte fastbundne i gjeld.
- Styraren har i mange tilfelle brote med pkt. 9 som gjeld maksimal grense for kreditt. Gjennomsnittet for utsetjing av betaling i perioden 1820-51 for dei gjeldbundne er 12 år i staden for 2 år. Rente og rentes rente har heile tida vore 12.5 %.
- Styraren har tolka pkt. 7 i planen på ein slik måte at hans eige korn har vore inneståande. Etter kvart har hans eigen del i magasinet vorte mykje større enn magasindelen. Med det har magasindelen ikkje vore utlånt medan han sjølv har rekna rente for seg sjølv av alt det utlånte kornet.

Grunnlaget for saka som kommunen nådde fram med på bygdetinget, var at magasinane var ein offentleg eigedom. Drivarane av dei små magasinane i Heidal og på Sel hadde gått med på dette, og hadde overført det som var att av behaldning til kommunen. Ole Hågenstad vart dømnd til å etterkoma eit krav på over 1300 tønner korn. Men den gamle politikaren viste til regjeringsvedtaket frå 1820 og anka saka. Kornmagasinet var ein eigen juridisk person med eigaren på Håkenstad som drivar. Fattigkommisjonen hadde forsømt kontrollfunksjonen sin, og kommunen eksisterte ikkje før 1838. I overhoffretten fekk Ole Hågenstad medhald, og domen derifrå vart stadfesta i høgsterett. Erstatningskravet vart redusert til 375 tønner korn.

I 1831 hadde kornmengda i magasinet på Håkenstad nådd nivået på 600 tønner. Tabellen viser tala i perioden 1832-51 som overhoffretten og Høgsterett la til grunn i saka mellom Håkenstad og Vågå kommune. Dei tre første kolonnene viser situasjonen ved utgangen av mars månad før utlån av utsæd, som skulle utgjera 2/3 av grunnfondet.

Vi ser at i froståra på 1830-talet var utlånet større, og behovet for tilførsel utanfrå auka tilsvarende. Rentenivået låg på 12,5 %. Det utgjorde ei skjepp eller i underkant av 18 liter, som skulle gå inn i grunnfondet. Av totalmengda før utlån skulle så drivaren ha 1/3 skjepp eller 4,2 % av kvar tønne i behaldninga før utlån.

Fallgruvene i grunnlaget for denne rekneskapen var mange og store. Men da alt var oppgjort slik Høgsterett dømde, var det enda att ein skjerv, nok til orgel i Vågåyrkja.

1 tønne (139,2 liter) = 8 skjepper (17,4 liter)

Bileta av kornmagasinet bygd 1820 er utlånt frå Håkenstad.

År utg. mars	Behaldning	Til utlån 2/3	Utlånt såkorn	Renter	Til saman	Lønning/ utgift
1832	613-6 1/2	409-4 7/8	578-5	72-2 5/8	686-11/8	28-4 3/4
1833	657-4 3/8	438-3	-	54-6 3/8	712-2 3/4	37-5 1/2/
1834	674-5 1/4	449-6	-	56-1 3/4	730-7	42-4 5/8
1835	688-2 3/8	458-7	514-5	64-2 5/8	752-5	36 6 7/8
1836	715-6 1/8	477-1 1/2	678-5 5/8	84-6 5/8	800-4 3/4	33 2 7/8
1837	767-1 7/8	511-4	669 5 1/2	83-5 3/4	850-7 5/8	98-4 1/8
1838	752-3 1/2	501-5	687-6 1/4	85-7 3/4	838-3 1/4	81-2 3/4
1839	757-1/2	514-5 5/8	732-2 1/2	91-4 1/4	848-3 3/4	72-3 5/8
1840	776-1/8	517-2 3/4	752-3 1/2	94-1/2	780-5/8	43-2
1841	826-6 5/8	551-2 3/4	-	88-7 3/8	895-6	75-2 5/8
1842	[820]	546-7 1/2	-	68-3	888-6 3/8	110-5 1/4
1843	778-1 1/8	518-6	-	64-6 3/4	842-7 7/8	40-1/2
1844	902-7 3/8	535-2	-	66-7 1/4	869-6 5/8	41-2
1845	828-4 5/8	552-3	-	69-3/8	897-5	40-3 1/4
1846	857-1 3/4	571-3 3/4	-	71-4	928-5 3/4	46-1 1/2
1847	882-4 1/4	588-3	-	73-4 3/8	956-5/8	42/7
1848	913-1 1/8	618-6	-	76 3/4	989-1 7/8	44-1 3/4
1849	945 1/8	630	-	78-6	-	49-5 1/4
1850	974 7/8	649-3 1/4	-	81-1 3/8	1055-2 1/4	58-7 3/4
1851	996-2 1/2	664-1 5/8	-	83 1/4	1079-2 3/4	91-5 3/4
1852	987-5					
Totalt		10712				
Gj.snitt		535,6				

Minneord om Jakob J. Sandbu

Jakob J. Sandbu vart fødd i 1903 og var gardbrukar på Nordgard Sandbu. Han hadde namnet etter tippoldefaren Jakob Danielsen, „Sandbu-klokkaren“ som er kjend som kameraten til Edvard Storm. Jakob Sandbu var ein samfunnsengasjert person, og hadde spesielt lang fartstid i Vågå Historielag. Han var med i styret frå fyrsten i 1929 til 1942 og han var formann frå 22. des. 1934 til 22. april 1942 med unntak av vel eitt år (1939). Så vart han på nytt med i styret frå 25. april 1946 og frå 22. april 1948 til 1955 som formann. Frå 28. april 1955 til 31. juli 1963 var han nestformann. Tilsaman blir dette 30 år i styret og av dette 14 år som formann og 8 år som nestformann. I årbøker for Gudbrandsdalen frå 1971 til 1975 er det mange artiklar som Sandbu har skrivi, og i årboka for 1974 har Erling Lyftingsmo skrivi om Jakob. J. Sandbu, „- ein fin berar av bygdakulturen“.

Harald Sve Bjørndal har funne att eit avisutklypp frå Aftenposten torsdag morgon 30. mai 1974 der Erik Egeland har skrivi minneord om Jakob Sandbu. Egeland var kulturjournalist i Aftenposten og tidlegare kultur-redaktør i Morgenbladet. Slik er minneordet:

Med fantasiens og undringens gave. Et minneord om Jakob Sandbu.

Før vanket det salt i vassgrauten på gårdene. De små saltkornene belivet den dorske vellingen med en skarp og energisk smak. Noen mennesker har en lignende virkning på sine omgivelser. –de som eier fantasiens og undringens gave og finner uttrykk for den.

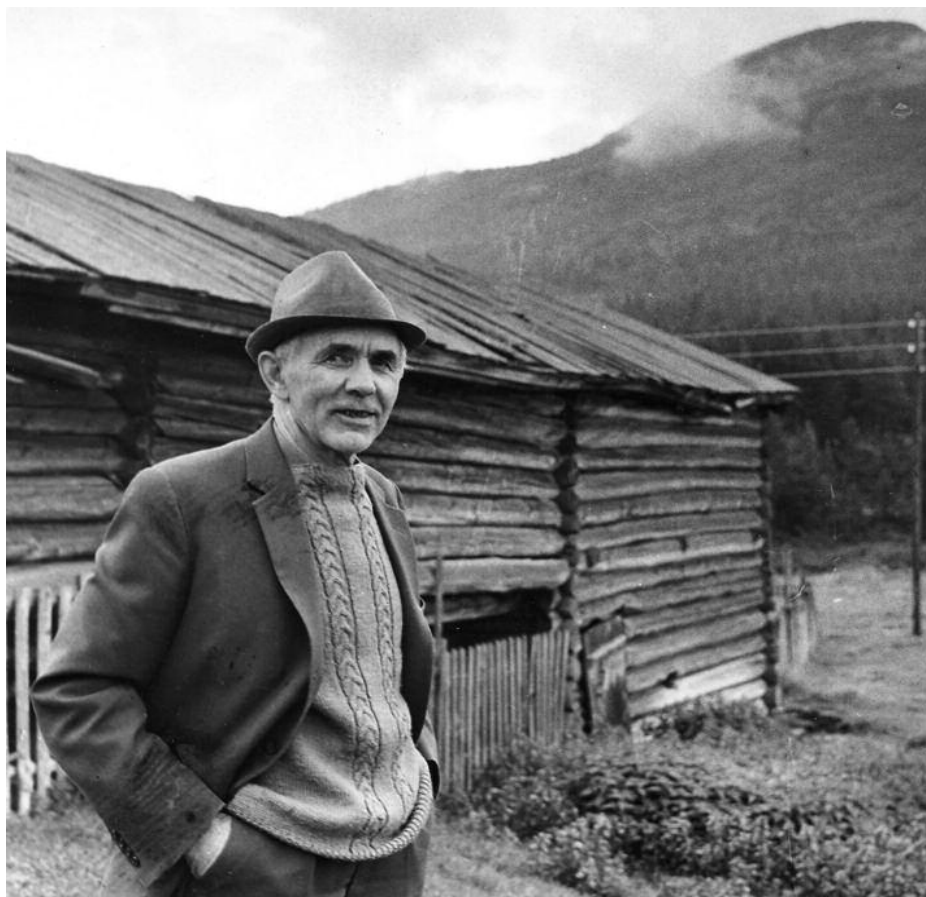
Et slikt menneske var bonden og bygdehistorikeren Jakob Sandbu som ble gravlagt på Vågå kirkegård en stille solskinnsdag i forrige uke, i hele bygdas nærvær.

En soldag første fredssommeren drev han med slåttén på de lange og skrinne engmarkene nedenfor Sandbu. Det var som å se Peer Gynt på sit sprekeste i Alfred Maurstads tolkning. Det gnistret omkring ham.

Skarp og årvåkent mønstret han fremmedkaren som søkte det ekte bygdenorske og tilbød arbeidskraft i onnen mot soveposely i et av de tallrike uthusene på garden. Det gikk et streif av undring gjennom bondens øyne, og han utelukket ikkje tanken.

Det ble en ukes samkvem og gjestfrihet som fremmedkaren aldri glemte, og innledning til et livslangt vennskapelig forhold.

I ensomme stunder i utlandet, som student på andre siden av kloden, som pressetalsmann i storbyer, kunne lengselen og tanken gå til Noreg.

*Jakob Sandbu ved kvilingssetra i Randsverk 1973. Dette er fjøset som tilhører historielaget og nå står ovanfor søre Vangen.
Fotoutlån: Alette Brenden.*

Da gjestet den gjerne Sørlandet og Telemark, for så å stryke oppover Gudbrandsdalen, etterfulgt av et kort eller brev til Jakob Sandbu.

Og det kunne komme brev tilbake, lange brev med fin håndskrift, breddfulle av poesi og levende tenkning, alltid båret av kjærlighet til bygdas rike historie, dens mennesker og natur.

Helsen og hjertet til Jakob Sandbu ble skralere med årene. Men når han på et av sine sjeldne Oslo-besøk plutselig sto uanmeldt i kontordøren, var han sandelig ikke et bilde på svakhet. Som fjellørreten sprang hans tanke og replikk, glad som et sølvblink, alltid sulten på å fatte mer av liv og samfunnsutvikling og ødslende rik på å gi igjen. Varm og solid, som en solsvidd malmtømmervegg på Sandbu var vennskapet hans.

Slik – i grove trekk – kunne man oppleve Jakob Sandbu som en inspirerende og fortrolig venn. Men etterhvert skulle det vise seg at mange, mange mennesker fra vidt forskjellige samfunnslag, interesse- og fagkretser hadde dette stimulerende ener-forhold til bonden på nordigard Sandbu.

Det hang også sammen med de truede kulturverdier som han legemliggjorde og stod for. Ingen steder har norsk folkekultur overlevd visere og edlere en i fjellbygdene. Den hadde i Jakob Sandbu, mangeårig primus motor i Vågå Historielag, en kunnskapsrik og aktiv forsvarer. Her ble han sin bygds utrettelige befrukter, og til hjelp og støtte for interesserte og fagfolk utover i landet.

Måtte bygda hans fullt ut fatte hva den nu har mistet, og lytte seg inn i hans lengsel etter å verne og videreutvikle det beste i norsk identitet.

Kokebok frå 1700-talet

Av Helene Hovden

Prestekona Christine Storm Munch etterlét seg ei kokebok på 800 handskrivne sider. Nå blir det arbeidd med å få oversett oppskriftene. Planen er å samle dei i ei kulturhistorisk kokebok. Det er Unn Bostad i lag med Statsarkivet på Hamar, Maihaugen, Arne Brimi, Johan Storm Munch, Dag Lindvig og Torveig Dahl i Gudbrandsdalsmusea som arbeider med prosjektet. - Hovudmålet vårt er at vi til slutt skal kunne presentere ei vakker og spennande kulturhistorisk kokebok til glede og nytte for regionen, turistar, skule, smaksskule og alle mat- og kulturinteresserte, skriv Unn Bostad til Regionkontoret. Den største utfordringa er at oppskriftene er skrivi på gotisk språk som må transkriberast før ein kan gå vidare.

Christine Storm Munch var prestekone i Vågå i åra 1776 til 1786. Christine er oldemor til kunstnaren Edvard Munch, syster til Edvard Storm og «gammeltanta» til Ole Bull. Ho var fødd, konfirmert, gift og er gravlagt i Vågå. Christine var ei dame med mange interesser og stor kunnskap innan område som til dømes kokekunst, botanikk og legende urter. Ei slik kvinne hadde sjølvsagt eit godt kjøken og ein eigen urtehage. Da arbeidet med Prestgardshagen begynte tok dugnads-gjengen opp att tråden med kjøkenhagen og Christines urtehage fekk sin renessanse. Folka bak prosjektet ser på kombinasjonen kokebok og urtehage som svært nyttig og spennande. – Gjennom Christine si kokebok kan vi sjå kva urter ho brukte i oppskriftene sine.

Arbeidet med å få oversett kokeboka er heilt i startfasen enno, og dei er førebudd på at det vil ta lang tid før ein har eit ferdig produkt. Men, dei er ikkje i tvil – i mål skal dei. – Saman med den historiske hagen i Ullinsvin, med urtehagen og Christines sine urter, trur vi prosjektet kan bli av stor verdi for regionen.

Artikkelen er også publisert i Norddalen.

Dei som bygde båtar i Vågå-området

Av Knut Raastad

Bersvein Båtbyggjar

Etter bygdabok for Lom budde Bersvein Erlandsson i 1711 i Nyrnes like over grensa mot Lom, og ein meiner at dette er Bersvein Båtbyggjar som er nemnd i eit skifte i 1693. Bersvein døydde før 1730, han var gift med Ragnhild Hallvardsdotter Øyjordet fødd ca. 1667 død etter 1730. Sonen deira Erland Bersveinsson 1709-1742 budde på husmannsbruket Nyrnesodden, i buet etter han er det nemnd ein båthøvel så også han kan ha vore båtbyggjar. Bersvein kan ha vore far til treskjæraren Jakob Klukkstad. Etter Ivar Kleiven hadde Bersvein-båtane berre to bordferder ovanpå vindfjølene (vindfjølene er dei breie borda som ligg nærast dei flate botn-fjølene). Han brukte firkanta trenaglar i staden for båtsaum.

Båt-Iva

Ivar Kleiven nemner at Båt-Iva som budde på Ulmo på Selsverket døydde før 1790 og at det var ein yngre Båt-Iva som budde på Båtstad i Ottdalen. Men Gunvor Tofte har i panteboka funne at Iver Iversen Båtstad kjøpte Ulmo i 1778. Han selde Ulmo i 1802, men ei dotter vart døypt i Kvam i 1800 og i folketaljinga i 1801 er han på Holen i Kvam og da nemnd som gardbrukar og båtbyggjar. Dette viser at den Båt-Iva som budde på Ulmo kom frå Båtstad. Ein yngre Båt-Iva kunne ikkje ha budd på Båtstad, for Synnøve Teigen Solbakk nemner med Ottar Båtstad som kjelde at Båtstad vart så sterkt øydelagd i Ofsen at folket der reiste til Nord-Norge og at plassen ikkje vart busett att før i 1830-åra. Viss Kleiven skal ha rett i at Båt-Iva døydde før 1790 så kan dette ha vore far til Iver Iversen og han kan ha budd på Båtstad. Namnet Båtstad vil eg tru kjem av at det var båtbyggjing der.

Ivar Kleiven nemner at Båt-Iva bygde båt på Ner-Bjørnstad i 1775-76. Båtane til Båt-Iva hadde tre bordferder og hadde godt rom i botnen. Han gjorde også ein båt ein kunne dele på midten for å frakte på

hestryggen mellom nokre tjern i fjellet, denne er på Skogbruksmuseet i Elverum. Sonen Ivar f.1780 som også var båtbyggjar kjøpte attende Ulmo i 1812, han reiste seinare til Susendal i Hattfjelldal. Kanskje var det han som var den unge Båt-Iva? Ivar Kleiven nemner den unge Båt-Iva som ein gild båtbyggjar, men han skapte ikkje båtane. Dette tyder truleg at han brukte andre båtar som modell.

Sjugurd Kviten, Kvitbåt

Sjugurd Kviten budde på Kviten ved Vågå-vatnet. Ivar Kleiven nemner han som ein glup båtbyggjar som kunne skapa båtane sine som han sjølv ville. Kleiven nemner ein notbåt etter han frå 1810. Syver Andersen Kviten 1774-1848 vart 1798 gift med Kari Johannesdotter 1775-1849. Dei hadde fem døtre, den yngste, Kari, vart gift med Knut Amundsen Lillesæter og sonen deira Syver Knutsen Kviten 1846-1936 førde båtbyggjartradisjonen vidare.

Båt med tre bord ovanfor vindfjølene. Her ser ein den typiske utforminga av botnen i dei gamle båtane.

Kluftbakkbåt

Nils Rusten 1875-1945 var frå Storsteinrusten nørdest i Nordherad. Foreldra var Knut Pedersen Storsteinrusten 1853-1932 og Toline f. Nebbneset 1849-1934, i tida 1901-1910 var dei bestyrarar i Glitterheim. Nils Rusten vart gift med Ragnhild Kluftbakken 1879-1970 og dei budde i Kluftbakken i Sjørdalen. Såleis vart båtane hans kalla Kluftbakkbåtar. Syskjenbarnet hans på morsida, Jo (hn) Nebbneset 1879-1956, var også båtbyggjar. Erling Mork seier at John lærde å byggje båtar av bestefar sin Nils Nebbneset 1819-1893 som også var båtbyggjar. Nils Nebbneset var spelmannen som vart kalla Spellmann Kveks, han var også bestefar til Nils Rusten og truleg kom båtbyggjarkunnskapen frå han. Sonen til Nils Rusten var Knut Bakken 1917-1978, og som faren var han båtbyggjar i Sjørdalen.

Båtane til Vågå Historielag

I Jutulheimen / Vågå Prestgard har Vågå Historielag seks gamle båtar. Ein har typisk Kluftbakkbåt-form. Ein annan er registrert som Kvitbåt, Asbjørn Kvarberg opplyser at den har tilhøyrd Kvarberg og vart brukt på nedre Sjaadalen. Vidare er det to båtar som passar med det som Ivar Kleiven skriv om Båt-Iva-båtar, altså tre bordferder ovanpå vindfjølene. Så er det ein båt med to bordferder ovanpå vindfjølene, men den har ikkje trenaglar slik Kleiven nemner for Bersvein-båtar. Den siste er ein liten båt med berre ei bordferd ovanpå vindfjølene. Med unntak av den som har Kluftbakk-form, har alle dei andre båtane lik utforming av botnen.

Kjelder:

Ivar Kleiven 1907: I gamle Daagaa

Jon Kolden 2002: Bygdabok for Lom, band 2

Espen Skjærbakken, Norsk Skogbruksmuseum, Arkiverket forum 2002: Båtbyggere i Oppland.

Granum m.fl.: Norske Gardsbruk 1953-1997

Synnøve Teigen Solbakk, Gåmålt og nytt frå Sel III, 2005:

Folket i Veggumsgrenda

Gunvor Tofte

Erling Mork

Folketeljingar 1801, 1865, 1875, 1900

Kyrkjebøker for Vågå

Pantebok

Milorghytta ved Grjothovdan

Av Dag Aasheim og Knut Raastad

Heimestyrkane i Vågå sette i 1944 opp ei bu langt inne i morka under Grjothovdan synst ved Tesse. Hytta skulle brukast til opphaldstad når dei venta på flyslepp. Halvdan Lie, Torstein Myrum og Johs. Galstad venta her i fleire dagar på sleppet som kom den 21.9.1944. To engelske fly slepte 30 fallskjermar med containarar i Svartlia

F.v. Erland Grev, Wilhelm Molberg Nilssen, ukjend, Reidar Lonbakken og Bjørn Dehs.

Foto: Dag Aasheim.

nedunder Gråhøa bortanfor Randsverk, i tillegg til dei nemnde var Hans Enstad og Einar Thorsrud (frå distriksleiinga) med og tok i mot. Fleire andre var med og frakta bort utstyret, og 15 mann gjekk manngard den 1. oktober og leitte opp tre fallskjermar som var borte. Mykje av utstyret frå sleppet vart kjørt bort og lagra i ei hule i Bjønnberget i Heimlia ved Lemonsjøen. Halvdan Lie, Johs. Galstad og to AT-karar frå Lillehammer som låg i dekning i Sjødalen vart arresterte etter dette sleppet.

Milorghytta vart brend våren 1945. Bjarne Perstuen som var områdesjef i Lom og Skjåk HV-område fekk fyrst på 1990-talet reist ei ny hytte ved hjelp av bl.a. heimevernsoldatane sine. Framfor bua står det ein container av same type som dei som vart slepte ved Randsverk. Den nye bua vart opna i samband med markering av 50 år sidan freden i 1995, tilstades var bl.a. distriktssjef for milorg i Gudbrandsdalen Wilhelm Molberg Nilssen og lokale milorgkarar.

Kjelder:

Ola Grøslund 1995: Krigsåra i Vågå

Jon Vegard Lunde 1982: «Det var ei rar tid», Hjemmefronten i Gudbrandsdalen

Grensegang ved Mela i 1432

Av Ivar Teigum

I 1426 hadde Eirik Bjørnsson vore ansvarleg for drifta av Tolstad med kvernberget ei tid, og avslutta da avtala med eigaren (1). Etter dette kjøpte Eirik både Bjølstad og Rudi i Heidal der han snart representerte ei utfordring for grannane i Vågå hovudsokn (2). På Bjølstad vart det derfor kalla saman til eit møte den 23. september 1432 (3). Der var samla tre lagrettemenn frå Vågå saman med mange andre. Talsmann for bøndene var Anders Jonsson på Kleppe, og Pål Hallvardsson, kongens ombodsmann i Nord-Gudbrandsdalen, var til stades. Påstanden var at Eirik Bjørnsson var i ferd med å utvide Bjølstad si heimrast mot Vågå eit stykke inn i allmenninga, og at det var noko som vagværane mislikte.

Etter dette tok dei utgangspunkt i ringen i stabbursdøra på Bjølstad og gjekk den 7 km lange strekninga til Sinderhølen i Mela, åa som renn frå Melingen ut i Bjølstadvatnet. Der vart det sett ein grensestolpe. Etter det tok Anders Jonsson til orde og sa at – nå veit vi kva som er heimrasta di. Dersom nokon gjer deg umak der eller med fisket, da er det som om han har teke seg til rette på stabburet ditt. Med det var ingen ting meir sagt om klagemålet.

I boka *Sæterbruket i Noreg* har Lars Reinton ei grundig drøfting av dokumentet frå 1432. Særleg gjeld det spørsmålet om kva ei heimrast er, og om målereiskapen heimrasttaug som blir nemnd (4). I den aktuelle saka avviser han ulike standardreglar som gjeld bruken av omgrepet heimrast. Han ser det heller slik at vagværane gjorde krav om definisjonsmakta, særleg i spørsmålet om fisket i Bjølstadvatnet og Melingen. Med omsyn til heimrasttauet, ser Reinton på det som ei måleining, ikkje som ein konkret målereiskap. I samsvar med denne tolkinga, har eg utelate dette ordet i omsetjinga.

Diplomatarium Norvegicum, bind 3, nr. 717

«Til alle dei som ser eller høyrer dette brevet sender Amund Nikulasson, Tore Hugelksson og Jon Pålsson, lagrettemenn i Vågå, Guds og si helsing. Vi gjer kjent at vi og mange andre gode menn var til stades på Bjølstad som ligg i Heidal i den nordre delen av Gudbrandsdalen tysdag den 23. september i det 44. styringsåret til vår vørde herre, herr Eirik med Guds nåde Norges konge.

Vi høyrde på at Anders Jonsson på bøndenes vegner la fram klage for Pål Hallvardsson, kongens ombodsmann i den nordre delen av Gudbrandsdalen. Bøndene var misnøgde med at Eirik Bjørnsson la under seg heimrast lenger inn i kongens allmenning enn han hadde rett til.

Deretter gjekk vi frå stabbursdøra hans nord til Sinderhølen som ligg i Mela og sette ned ein merkestolpe der heimrasta enda. Saka vart avslutta med samtykke frå alle som var til stades, og med kongens ombodsmann nærverande.

Deretter tok den nemnde Anders Jonsson til orde. Nå veit vi heimrasta di. Om nokon fer ille imot deg i den nemnde heimrasta, i fiskeriet ditt, er det for meg som om han har vore inne på stabburet ditt.

For å stadfeste vedtaket sette den før nemnde og nærverande Pål Hallvardsson, kongens ombodsmann, innseglet sitt saman med innsegla våre under dette brevet som var gjort på den dagen som det før er sagt.»

Kjelder:

1. DN 11:244, 1426.
2. DN 9:251, 1430.
3. DN 3:717, 1432.
4. Reinton, bind 3 1961, ss. 176-83

Posthistorie for Vågå kommune, Tessanden og Midtli

Av Gunnar Gjesling Sandbo

Tessanden poståpneri ble opprettet 1. juli 1899. I andragende om opprettelse av Poståpneri på Tessanden, datert 8.3.1898, finner en opplysninger om "Bebyggelse, befolkning m.m. innen distriktet, omkostninger, forslag til navn og andre opplysninger". Der finner en tilbud fra lærer Lars Larssen Juulseth at han kan fungere som poståpner mot en lønn på kr. 50.- årlig de første 5 år. Se nedenfor. (Det er også nevnt at det skulle dekke oppsitterne i nordre del av Nordherad mellom Sandnesulen og Sandviken.)

*Lars Larsen Juulseth.
Fotoutlån Kari Storvik.*

Som første poståpner ble lærer Lars Larssen Juulseth tilsatt, og poståpneriet var på skolen. Det var forholdsvis ofte skifte av poståpner på Tessanden den første tiden, noe som også fulgte med at det var skifte av lærere, da disse ofte også var poståpner samtidig. Juulseth var poståpner til 30.10.1901. I perioden fra 1.11.1901 til 31.8.1902 var Gårdbruker Iver N. Sande poståpner. Han bodde i denne perioden på Tessanden, før han litt senere ble gardbruker på Sande. Fra 1.9.1902 var lærer R. M. Hestad frem til 31.8.1904. Lærer Ingvald Vestre overtok så frem til utgangen av 1906. Hele denne tiden var poståpneriet på skolen.

Fra 1.1.1907 overtok så Ymbjørg Øiom Løkken, og da kom poståpneriet til Neslykkja, hvor det ble i lang tid. Ymbjørg var poståpner frem til sønnen Jørgen M. Løkken overtok som poståpner fra 28.10.1945. Fra 1.5.1954 ble Jørgen også landpostbud i ruta Tessanden – Synnesondstua

– Neset, en stilling han kombinerte med post-åpnerjobben, frem til han sluttet ved utgangen av 1980.

Fra 1.1.1981 overtok så Landpostbud Hans Brenden, og da flyttet posthuset fra Neslykkja. Hans Brenden leide til å begynne med en campinghytte hos Ola Nyhus, før

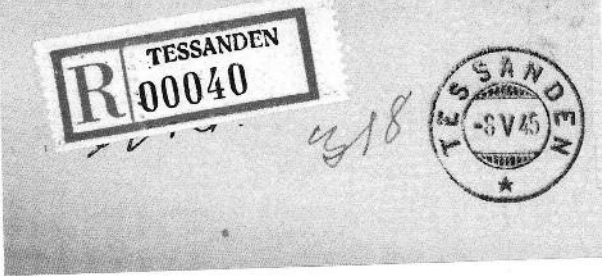
han flyttet inn i et rom i det nye bygget ”Tessand Skule og barnehage, grendahus og posthus”, den 3.2. 1984. Postkontoret på Tessand ble lagt ned fra 1.2.1993, og Tessand er etter det betjent av landpostbudrute. En kan her også nevne at Fjellruta til Gjendesheim, som ble opprettet i 1900, fikk sitt utgangspunkt på Tessanden. Dette var etter en del diskusjon, om den skulle starte fra Heidal eller Tessanden. En kommer tilbake til dette ved en senere anledning.

Tessanden med skulen ca. 1900.

*F.v. Ymbjørg Øiom Løkken, Gunhild Storvik Sandbo og Iver Storvik.
Utlån: Gunnar Sandbo.*

Tessanden fikk ved opprettelsen Schwitser-stempel. Dette var brukt helt frem til 1950.

Fra 1.1.1960 kom dette stemplet, 122 m/stjerne.

Fra 23.6. 1982 fikk de stempel med postnummer.

Dette var siste stemplet som var i bruk frem til Tessanden ble nedlagt 1.2.1993.

Dette er stemplet som blir brukt i landpostbudruten.

Middli skule

I Nordherred i landpostbudruten Vaage – Nordherred ble det opprettet et brevhus på Middli Skole fra 5.7. 1899. Brevhusbestyrer ble lærer Bjarte Rekdal. De fikk tildelt nummerstempel nr. 412 (se bilde), ingen datostempel. Brevhus fikk ikke tildelt datostempel, kun en nummerstempel. Denne skulle brukes til å annullere frimerket, og så skulle det datostemples på nærmeste poståpneri. Fra 1901 ble Fanejunker Nordahl brevhusstyrer. Brevhuset ble nedlagt 1.4.1912. Stempelet med nr. 412 var sannsynligvis nesten ikke i bruk, og jeg har ikke funnet det brukt på kort eller brev i den perioden brevhuset var i drift. Det er mest sannsynlig at landpostbudet tok med seg brev og postkort til postkontoret i Vågåmo, og fikk det stemplet der. Hvis noen har brev eller postkort med dette stemplet, vil jeg sette pris på å få det dokumentert.

Landpostbudruten ble ikke opprettet før etter at brevhuset på Middli kom, først 8.7.1900 ble denne satt

i gang, da med ombæring 3 ganger pr. uke. Der var det Hans Johansen Steen som ble ansatt. Dette var en gående rute, og den ble også utvidet til å dekke Skogbygda/Skårvangen. I 1919 finner en at Steen leier en sykkel, Shelby, av postverket. For denne betaler han en leie på kr. 22,92 pr måned, inntil sykkelens kostnad på kr. 287.- er betalt. 31.9.1920 slutter Steen, og Johan Sunde har noen få dager før Peter Øien overtar. Fra 1.10. 1925 er det Ole Resvold som overtar som landpostbud. Han sluttet 1.6.1957, og OKB overtok postkjøringen. Fra 1. februar 1963 ble det opprettet bilende landpostbudrute, og Thor Jakobsen ble den første som kjørte ruten som landpostbud.

Ved åpning av posthus 1984, f.v. Færø frå postverket, Hans Brenden, kunde Erling Herskedal, den gamle postopnaren Jørgen M. Løkken og kunde Jakob Sønsteliën. Foto Odd Bergdølmo, Dagningen, utlån Hans Brenden.

Midtli skule.

Et seter-sukk

Av Marianne Brochmann

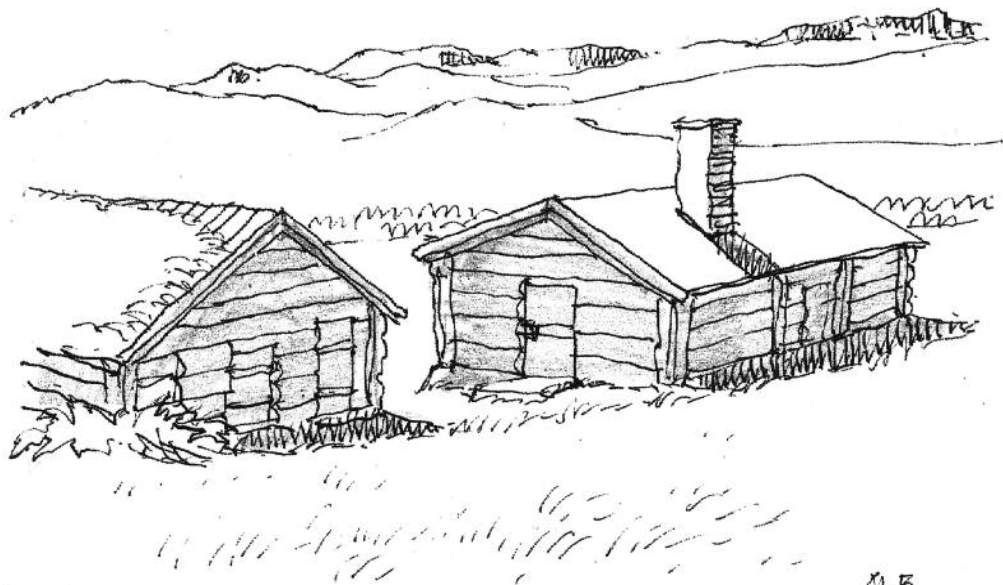
I 1942 utga Anders Sandvig, grunnlegger av og direktør for friluftsmuseet Maihaugen på Lillehammer «Seterliv og seterstell». Boken begynner med en beskrivelse av hvordan seterbruket ble til, og hvordan Setergrenda på Maihaugen ble planlagt og bygget. Setergrenda sto ferdig til Maihaugens 50-års jubileum 1937. Her er også artikler om «gamle dager», jakt, fiske, kolbrenning osv.

Anders Sandvig (1862-1950) hadde i løpet av sitt liv sett den store omveltningen i seterdriften fra yste – kjerne – egenproduksjon, til separator – melkespann – meireidrift. Zinkbøtter og spann erstattet trebøtter. Melke og rømmekoller, butter, smørtraug, kjærner og osteformer kom ut av bruk. Alt ivrig samlet av Anders Sandvig for å gi setrene på Maihaugen et autentisk utstyr. Det hadde vært store forandringer. Anders Sandvig reflekterte selv: «Vi er alle tilbøyelige til å se på det nye med nesten mismot, i hvertfall vemod. Men det er galt. Bøndene er helt klar over at det ligger verdier i fjellbeitene som bør benyttes. Seterdriften kommer derfor ikke til å opphøre, tvert om, den er under utvikling, men i andre former og i forbindelse med et annet organisasjonsapparat. Så det blir nok bruk for seterhusene og for fjøs, stall, geithus og låve, derom er det ingen tvil». Vemodig blir han likevel når han skriver: «Men så er det heller ikke så lett lenger å få den gamle oppdekking med tykk rømme, finfint smør og andre herlige saker, de hørte sammen med den gamle tid». Budeia omtales selvfølgelig flere steder i boken – med en litt romantisk respekt. Etter omleggingen – da hun etter sigende fikk så god tid (?) «har hun alltid tid til en prat» og sikkert også en kopp kaffe.

Og setrene levde videre. Et stort kapittel er viet 16 seteranlegg, fotografert og oppmålt av arkitekt Carl Berner (1877-1943) mellom 1920 og 1940. Sannsynligvis gjort på eget initiativ. Her er anlegg fra Fron, Hjerkin, Orkelsjøen, Beito og Heidal, men resten av de 16 ligger i Sjodalen, hvor de store gårdene i Vågå hadde sine tilsvarende store

setre. Disse seteranleggene skal i hovedsak blitt ryddet og bygget på slutten av 1600t. og i begynnelsen av 1700t., og sto vel nokså uforandret da arkitekt Berner gjorde sine registreringer. Han gremmes litt over de nye ystehusene som kommer i forbindelse med omleggingen. De er ikke laftet, men bygget i enkleste bindingsverk. Noen låver er også blitt forhøyet og forstørret. Men ellers er alt ved det gamle. En av disse setrene opplevde jeg som barn i 1950-årene.

Med spenn i hånd kommer jeg over brekket og ser nedover den gressgrodde kjerreveien til seteren hvor jeg skal hente melk. Solen står lavt og de store fjerne fjell hviler i seg selv og den klare luften. Det dufter solbakt ener og lyng iblandet sterke blaff av ku og geit. Husene ligger tett, med fjøset nærmest til høyre, geithus rett fem. Så kommer et gjerde med stallen på nedsiden, nedenfor fjøset. Nederst ligger selet og ute til venstre ligger ystehus og vedskåle. Nede på vollen står en stor låve. Til sammen er det 7 hus, alle av gråslitt tømmer (unntagen ystehuset) med gråslitte bord på takene med små hårtufser av gress stikkende opp her og der. Alle husene ligger så vakkert i bakken som går over i en stor innhegnet vold. Og volden skråner grønn og fin helt ned til elven som ligger blank og stille i kveldslyset. Bjelleringel og mekring høres fra geitene som er på vei ned ovenfor meg.

† Teikning av Marianne Brochmann.

M.B.
2010

Jeg nærmer meg fjøset, nå litt mer forsiktig for her er det helt utrolig sølete etter et bybarns syn. Gjørme, kumøkk og geitelort, slik det blir der dyr trækker ofte og mye. Klonk fra kubjelle og lyden av stampende, tunge føtter bak tømmerveggen røber at melkingen er i gang, og jeg titter inn i fjøset som virker nattsvalt mot lyset ute. Jeg får et nikk fra Barbro som sitter med tørkle ned i øyenbrynene og pannen mot kuas digre flanke og melker. Melkestrålene spruter rytmisk ned i bøtten så melken skummer. Det var den siste kua. Så var det ut å helle melken i det store spannet med sil over som venter utenfor døren, og så blir mitt spann fylt. Krakk og vaskeklut med tilhørende spann blir satt på rett plass. Barbro vinker meg gjennom grinden samtidig som hun viste meg hvor lurt det er med et stengsel akkurat her, for så kunne dørene stå åpne både i fjøs og geithus og dyrene kan gå rett inn. Rene melkebøtter henger opp ned på gjerdestolpene klare til bruk.

Jeg skal vente i den åpne gangen, eller selsgarden som jeg senere har lært at det heter. Senere har jeg også lært at her sto hesten når kløven skulle lastes til hjemreisen. Hånden min må følge alle de gamle initialene og årstallene som er skåret inn i det grove tømmeret. Så gamle! Og så fint skåret! Og så utrolig fantasieggende; Hvem var disse menneskene? Hva gjorde de her og for hvor lenge siden?

Så titter jeg inn i stuen – det lukter nyskurt og litt røyk. Barbro romsterer i melkebua. Det skurte gulvet lyser hvitt i det dunkle rommet. Den svære peisen hvor det ulmer i noen glør står i hjørnet borte til høyre med en krakk foran. I venstre langvegg er det vindu med blomsterpotter (tøffelblomst og geranium), langbord med benk under vinduet og senger med åklær over ved hver kortvegg. Over døren henger et for et barnesinn fantastisk arrangement: en tørr einerbusk av det mest kronglete slaget pyntet med prospektkort og julepyntaktige merkverdigheter. Tenk å kunne bo her! Barbro kommer tilbake og gir meg en liten gave – en ganske liten geitost, for hun yster fortsatt litt.

Når jeg folder ut papiret ser jeg at den hadde de fineste roser i relieff på alle fire sider og en mønstret kuppel på toppen! Kan jeg noensinde ødelegge den med en sjofel ostehøvel? Jeg takker etter evne og begynner på hjemveien med (det litt for tunge) melkespannet. Nå er geitene også kommet ned, og bukken Pius står på sin faste stein og passer på at hele haremet kommer i hus. Fjordingen Kløna gresser fredelig i veikanten.

Fjerne raut, bjelleklunk og hundegnell forteller at aftenstellet også er i gang på setrene på den andre siden av elven. Er dette bare et romantisk barn-domsminne? Ikke bare, for det var lærerikt på veldig mange måter; primærnæring sett på nært hold, under forhold som i dag tilhører en annen tid, men som for Anders Sandvig ville ha tilhørt det moderne seterstell.

Sommeren 2010 kommer jeg igjen gående på den gamle seterveien, som er blitt ganske overgrodd, og fra brekket ser jeg igjen utover. Solen står lavt og det dufter så godt av lyng og mose. De store fjellene hviler som før slik de alltid har gjort. Sneflekkene er kanskje litt større – eller mindre i år. Men det er for stille, ingen kubjeller, ingen fjerne raut, mekring eller breking. Seteren ligger også stille – ingen røk fra pipen – pipen er rett og slett borte. Fjøset er borte, låven er borte, og selet i stort forfall. De eneste tegn på at noe skjer er nye sauegjeder og store grinder. Men sauene er ikke hjemme. Spor fra digre traktordekk står i bakken – der det fortsatt er litt søle. Bekken er blitt mindre og tilhørende melkekjøler helt forsvunnet. Når jeg ser over til de andre setrene, er det like stille over alt. Bare gjøken gal.

Tilbake til Anders Sandvig som ikke var i tvil om at seterdriften kom til å fortsette i all fremtid. Men han sier også at «vi er tilbøyelig til å se på det nye med vemod». Forskjellen er bare at «det nye» i dag er *ingenting*, og det går opp for meg at jeg har vært vitne til at seterstell og seterdrift for en stor del er et 400 år gammelt avsluttet kapittel. Det er virkelig vemodig!

I 1770-årene diktet Edvard Storm:

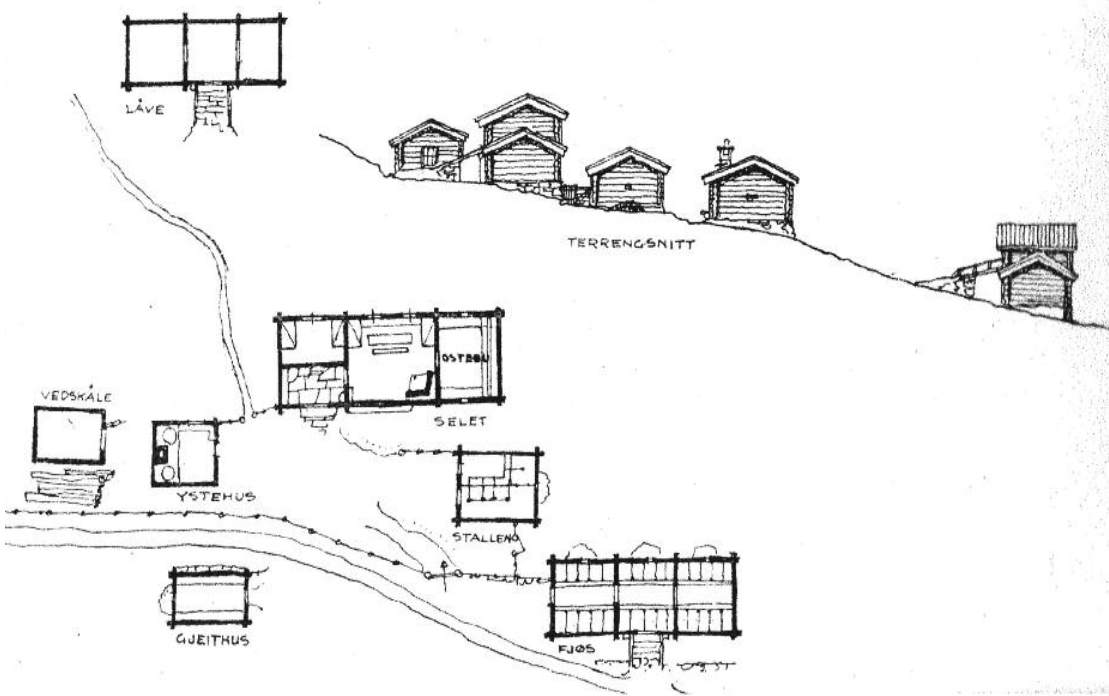
*Oss ha gjort kå gjærast skulle,
Ysta Ost å kjinna smør,
Nå står att å kløja Øykjin
Sætja lås for Sæter-Dør*

Spørsmålet er om det er låst for all tid?

Denne beskrivelsen skal ikkje tolkes som en romantisk apell for bybarns rett til å få oppleve en seter på fjellet i full drift (hvilket de jo burde få). Det er bare et personlig hjertesukk over noe som var, men som ikke lenger er – skrevet helt uten kunnskap om landbrukspolitikk, moderne

fedrift og melkeproduksjon. Og vi har sett at mange eiere passer godt på seterhusene sine, men hus som ikke lenger kan brukes går nødvendigvis en trist skjebne i møte. Derfor er det å håpe at noen – for eksempel fylkeskonservatoren kan føle et ansvar og videreføre Anders Sandvigs og Carl Berners arbeid med å dokumentere og registrere. Slik kan også de som går i fjellet eller sitter over bøkene om en generasjon eller fem, få en mulighet til å forstå en kultur som forsvant.

Marianne Brochmann var medlem i Vågå Historielag fra dåpen i 1938 fram til ho døydde 4.11.2013. Morfaren Carl Berner bygde seg hytte ovanfor Stuttgongen som han kalla Gammelsetra.

Svesetra i Stuttgongen. Teikning Carl Berner.

Tur til Vakkersletta i Flatningslia

Av Vegard Veierød

En tidlig sommerdag i juli pakket jeg sekken med litt niste og drikke. Turen skulle gå til kjente trakter i lia opp mot Raggeskaret, skaret mellom Raggehaugen, Gråhø og Darthusaugen i Heimfjellet. Tidligere var stien opp dit hovedveien for både mosekjørere, gjetere og turister som skulle fra Flatningen til Lemonsjøen og eventuelt videre innover i Sjudalen. Kuflokkene var også flittige brukere av denne veien for å komme til Vakkersletta, ei graskledd flate som ligger et godt stykke opp i lia. Der var det godt å beite. Nå er det sjelden noen går her, for veien er grodd igjen og stien er til tider vanskelig å finne. På veien oppover er jeg flittig til å bruke både buesag og grensaks, så nå blir det lettere å gå her. Håpet mitt er at flere skal gå denne ruta, for det er mye spennende å oppleve langs stien, særlig for den som er interessert i historiske minnesmerker.

Jeg starter ved Vikensetra, setra som ligger ved Bønsvika i Flatningen. I dag er det Nedre Stokstad som har den. I tidligere tider var det Kleppeslekta som holdt til her. Setra har mer enn 600 års historie å vise til og kanskje går den enda lenger tilbake. Frem til på 1800-tallet var innhegningen til setra så stor at den gikk nesten helt opp til Bønnesetrene.¹ Dette området er derfor preget av mye bjørk og gjengroing av einer og annet.

I skråningen ovenfor husene tar stien av oppover i lia. Etter ti minutters gange er jeg kommet opp på høyde med husene til nordre Bønnesetra, også kalt Haugabønnesetra. Rett utenfor gjerdet, bare noen meter fra stien, er det tre større groper i terrenget. Her er det brent mye kull i "gammel-ti-værn". Det er påvist rester av kull i sideveggene og i bunnen av gropene. Det tykke jordlaget over kullet forteller meg at det er flere hundre år siden sist det ble brent her. Ivar Kleiven skrev at det skulle være ei jernvinne her i Flatningslia.³ Den skulle ligne de han gravde ut i 1929 ved Bolstadlykkjesetra og ved Sinderhølen i Mela. Selv om jeg ved

Vikensetra, med Bringsfjellet i bakgrunnen. Bildet er tatt en gang på 1950-tallet, før det kom vei ned til setra.²

tidligere turer har tilbragt mang en time med leting etter den nevnte vinna, så er det fortsatt en gåte hvor den er. Trolig er den ikke så langt unna ei myr der det er mulig å finne jernmalm.

Turen fortsetter over et par bekkedar og noen mindre høydedrag. Frem til på 1960-tallet var det en god sti ovenfor Stokstadsetra og Bønesetrene, som kom innpå denne stien. I dag er det ikke mulig å se lengre hvor dette var. En rekke trær har veltet og det tar tid å få ryddet alle ut av stien. Plutselig ser jeg høyden, på utsiden av stien mot Flatningen. Jeg tar av og går de få meterne ut mot kanten. Der ligger den øverste gropa i et større fangstanlegg for elg. Hyggelig hadde vi det, Jan Stokstad og jeg, da han tok meg med hit for noen år tilbake og viste meg anlegget. Vi gikk sammen nedover lia, i retning vannet, og fant igjen gropene som ligger på rad her med ca 30 meters mellomrom. Den nederste har rester etter kull. Det viser at den har blitt brukt til kullbrenning etter at fangsttiden tok slutt.

Den øverste gropa i anlegget fasinerer meg. Jeg tok med Torill Skillingsaas Nygård, arkeolog i kulturarvenheten ved Oppland fylkeskommune, hit for å se på anlegget. Hun mente at denne gropa trolig ikke hadde vært brukt til annet enn å fange elg i, men siden den

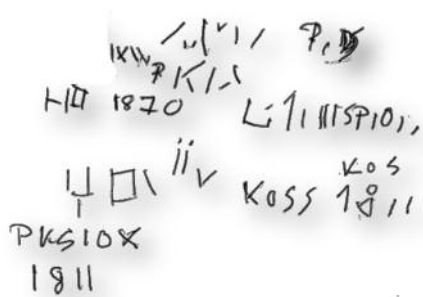
Forfatteren i den øverste gropa i fangstanlegget i Flatningslia.⁴

ligger lengst ute på et høydedrag, er ganske dyp, rund og steinsatt, så minner den ikke så rent lite om en ulvegrav. Den skiller seg i hvert fall ut ved at den ikke har noen naturlig fangstretning, slik de andre gropene i anlegget har.

Jeg blir ikke lenge her, for det er mer å oppleve langs denne gamle ferdselsåra. Om litt kommer jeg ut på Vakkersletta. En gang så vakker og åpen på grunn av all beitinga, nå bare en mindre rydning som er i ferd med å gro igjen. Her danset budeiene på sine budeifester og her samlet kyrne seg når de ikke ville gå hjem fra beitet. Da måtte budeiene opp hit for å lokke dem med seg tilbake til båsen for melking og det kunne være en stri tørn. I dag er det ikke lett for en som ikke kjenner historien å se at dette var et yndet sted å dra til. I dag er Raggeskaret kanskje mest interessant for steininteresserte. Her kan man finne steinarter som man ikke finner ellers i Heimfjellet; som grønnstein, rød og grønn serpentinit, ultramafitter og gabbroer med massive eller lagdelte strukturer.

”I hine hårde dager” var gjeterjobben en av arbeidsoppgavene her ved Vakkersletta. Små gutter og jenter passet geiteflokkene sine her. De har nok tilbragt mang en time sittende i det åpne landskapet med å holde

oppsyn. Minner fra denne tiden kan vi finne på ei halvkule av et lite fjell i nærheten, i retning Raggehaugen. Jeg ble fortalt om dette stedet av noen som hadde sett «gjetertaggingen» i sin barndom. Fjelltoppen er 10-15 meter i diameter og fem til ti meter høy. Den er fint avrundet mot toppen og viser inskripsjoner etter dem som var her før. Et stort område er risset tett med initialer, årstall, og andre meldinger som så vidt kan tydes. Jeg kan se spor etter dagens alfabet, store bokstaver som kan leses som KOSS, PD, PKS eller RK. Noen tallkombinasjoner er også mulig å tyde som 1811 og 1870, men det er mange X-er og I-er som beretter om andre tellemåter og annet som har blitt skrevet inn. Er det noen som kjenner til hvem som har vært her?

Skisse av det som er synlig på et område på ca 4 kvadratmeter.

Når jeg først er i nærheten av Raggehaugen, legger jeg turen oppom toppen. Frem til på begynnelsen av 2000-tallet ble det tatt flere prøveuttak av rød og grønn serpentinititt her. Store skår i fjellet er saget ut

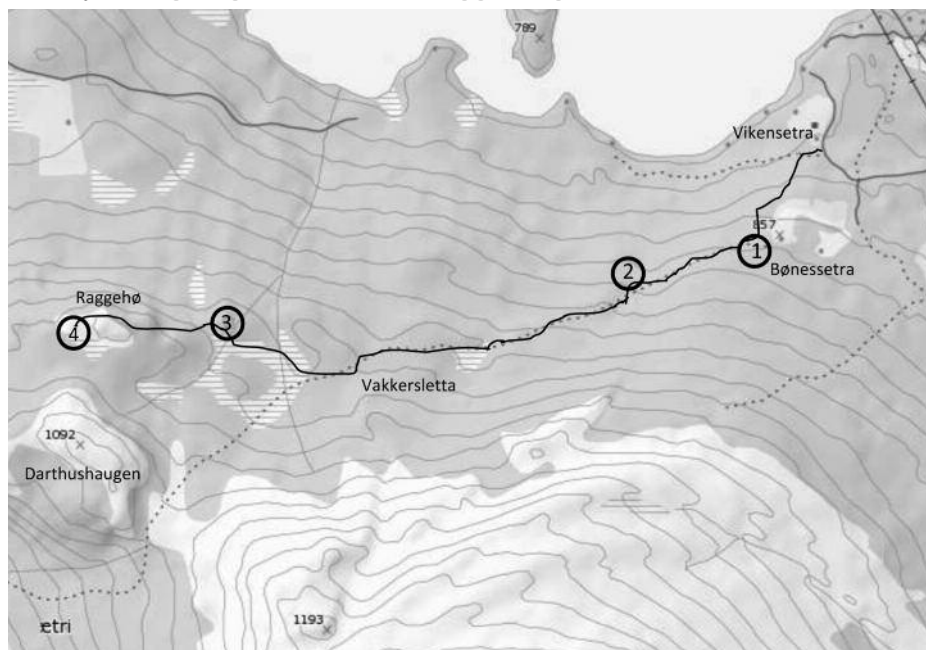

Min turkamerat Marit ved ett av uttakene i Raggehaugen.⁵

med vaiersag, og viser at det er tatt ut enorme blokker på mange kubikk. Steinarten er fascinerende da fargene endrer seg når jeg heller litt vann på skjæreflaten. Et utrolig fargespill kommer til syne. Fra denne plassen er det godt å nyte utsikten over Heimfjellet og vannene i Stordalen.

Når skumringen er i ferd med å falle på tar jeg stien tilbake til utgangspunktet ved Vikensetra. Dette er en tur jeg er sikker på at jeg kommer til å gå på nytt ved en senere anledning.

Kart ⁶ over stien fra Vikensetra og opp til Raggehø med inntegninger av minnesmerker underveis. Ringen med tallet 1. viser de tre kullgropene. Ring med tallet 2. markerer øverste grop i fangstanlegget. Ring 3. viser riss i fjellet og ring 4. er uttaket i Raggehaugen.

1. Ivar Kleivenarkivet - Nordalsarkivet
2. Bilde av Vikensetra – utlånt av Stokstadfamilien
3. Ivar Kleivenarkivet - Nordalsarkivet
4. Bildet er tatt av forfatteren
5. Bildet er tatt av forfatteren
6. Kartet er hentet fra gårdskart.no

Pollenanalytiske undersøkelser av myr ved Lindalsbekken og Griningsdalen

Av Helge Irgens Høeg

Helge Irgens Høeg er botaniker og pollenanalytiker, hovedarbeidsfelt er vegetasjonshistorie, klimahistorie og busetnings- og jordbrukshistorie.

Fra 1972 har jeg analysert prøveserier fra mange kommuner i Oppland. Etter oppdrag frå Nordheradsprosjektet utførte jeg i 2014 analyser av tidligere innsamlede prøver fra myr ved Lindalsbekken på Brattland i Vågå, og i rapporten har jeg for sammenlikning tatt med undersøkelser fra Griningsdalen og fra kommunene rundt. Her kommer et utdrag av rapporten.

Børre Aas og Thorbjørn Faarlund har også gjort undersøkelser i høyfjellet i Sør-Norge for å finne tidligere tiders tregrenser. I en myr på Besstronfjellet, 1180 m o.h., stikker det opp en furustokk. Den er mer enn 9000 år gammel. Ved Fossetrene i Lom, 1220 m o.h., ligger det store tømmerstokker av furu. De har antagelig omtrent samme alder. Bare resultatene fra noen av disse undersøkelsene taes med her.

I 1988 ønsket Sverre Løkken, Botanisk institutt, Universitetet i Oslo, at det skulle utføres pollenanalytiske undersøkelser i Vågå. Jeg ble spurt om å delta, men så langt var det ingen penger. Vi var flere ganger i Vågå og kommunene rundt og samlet prøveserier, første gang han og jeg, senere også Kari Egede Henningsmoen og Helga Gunnarsdottir, Geologisk institutt, Universitetet i Oslo. Det ble samlet mange prøveserier, bl.a. fra Spiterstulen og Lindalsbekken, Bratland. I forbindelse med arkeologiske undersøkelser i Gravfjellområdet i Øystre Slidre var det ønskelig med en pollenanalytisk undersøkelse der. En ganske stor myr ved Øvre Søre Veslestølen ble valgt og analysert. Resultatene foreligger bare som rapport. En serie fra Vesle Hjerkin, Dovre, ble innsamlet og analysert i forbindelse med arkeologiske undersøkelser ledet av arkeolog Birthe Weber. Serien fra Ølstadseteren, Lesja, ble innsamlet i forbindelse med arbeidet til H. Gunnarsdottir.

Feltarbeid

Feltarbeid ved Lindalsbekken, Bratland, 560 m o.h., ble utført 23/8-88. Det ble samlet prøver med russerbor ned til 1,71 m. Borkannen hadde en lengde på 0,75 m og en diameter på 7 cm. Sedimentet bestod av tettpakket torv, særlig fra 102,5 til 126 cm, krattorv ned til 150 cm og minerogent materiale videre ned. Det var et siltholdig lag fra 49 til 59 cm som kan representere gammelt jordbruk. Myren var grøftet og delvis dyrket opp. En stor del av det lille som var igjen, var fylt opp med sten. Myren var så hard at det bare var så vidt at vi fikk boret ned, bl.a. ved at vi gravde oss trinnvis nedover. I følge Jakob Brekken er det flere helleristningsfelt innenfor 1 – 2 km avstand fra myren. Det er også gravhauger og et løsfunn fra steinalderen.

Feltarbeidet i Griningsdalen, 980 m o.h., ble utført 19/8-88. Det var en stor myr. På myren vokste starr og andre halvgress. I myrkanten vokste lave vierarter. Rundt myren var det lyngbakker og seter med beiteområder. I skråningene ovenfor vokste enkelte bjerketrær. Det ble tatt ut prøver ned til 190 cm. Prøvene ned til 75 cm kunne vært bedre og ble derfor samlet 3 ganger i håp om å få en god serie. Den beste ble brukt til analysen. Prøvene videre ned var tilsynelatende gode. Serien bestod av torv, men det var minerogene striper fra 70 – 145 cm. Disse kan skyldes flom. Fra 155 cm bestod prøveserien vesentlig av sand/silt. I følge Jakob Brekken er det funnet større fangstanlegg for elg og villrein, jernvinneplasser og gravhauger ca. 1 km fra borpunktet.

Preparering, analysearbeid og diagramtegning

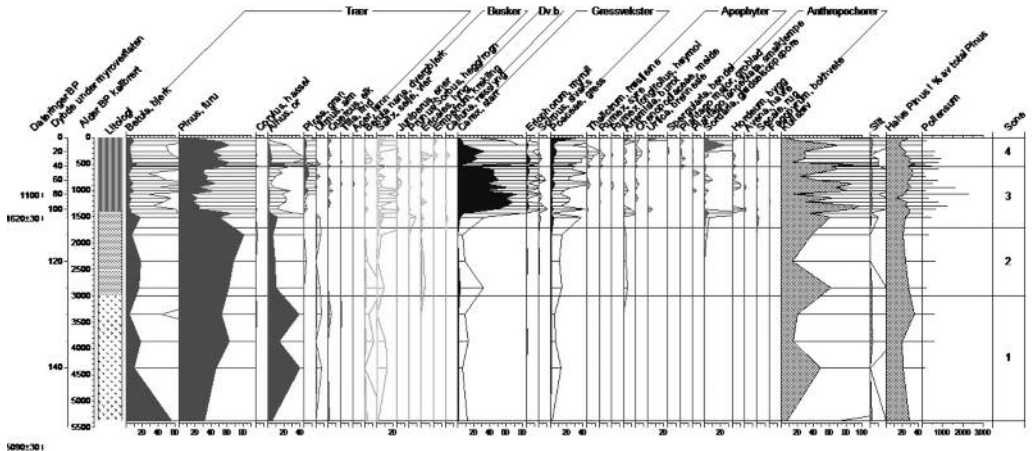
Fra prøveseriene er det tatt ut 1 cm³ store prøver med vanligvis 5 cm vertikal avstand, noen steder 10 cm (Spiterstulen). Til hver prøve ble det satt to *Lycopodium*tabletter (Stockmarr 1972) som hver inneholdt 12077 ± 374 sporer av *Lycopodium clavatum* (myk kråkefot), dvs. tilsatt antall sporer var 24154 ± 264 . I serien fra Vesle Hjerkin er det bruktabletter med 11300 ± 400 sporer/tablett, dvs. 22600 ± 231 sporer/prøve. Prøvene er preparert etter standardmetodene beskrevet i Fægri & Iversen (1950, 1975) og Høeg (1979). Under prepareringen ble grove partikler, humussyrer og cellulose fjernet, men ikke lignin. Er det meget trerester i prøvene, blir de derfor vanskelig å analysere. Det var ikke noe stort problem ved Øvre Søre Veslestølen, men et større problem ved Spiterstulen og Lindalsbekken.

Under analysearbeidet ble både pollen, sporer, mikroskopiske trekullpartikler og noen andre mikroorganismer fra prøvene, samt *Lycopodium*-sporer fra de tilsatte tablettene identifisert og opptalt. Mengden av minerogene partikler (silt) er angitt med 1 = spor, 2 = noe eller 3 = meget minerogene partikler i prøvene. Dette er subjektive opplysninger som likevel kan være nyttige da de kan fortelle om erosjon rundt myren, ofte forårsaket av mennesker eller beitende husdyr.

Pollenkorn av dvergbjerk er skilt fra pollen fra treformet bjerk på grunnlag av diameter (liten), veggtykkelse (tynnvegget), porehøyde (lave porer) og hvor sterkt de har tatt farve (lysere). I denne undersøkelsen var det ganske meget dvergbjerk ved Øvre Søre Veslestølen og Spiterstulen. Det er opptalt minst 600 pollenkorn fra trær og busker i de fleste prøvene, men både ved Spiterstulen og Lindalsbekken var det en del prøver som var svært pollenfattige, og færre pollen er opptalt.

Resultatene av analysene er først oppstilt i et prosentpollendiagram for hver lokalitet. Diagrammene er delt i to. I diagrammene er det brukt en kronologisk skala basert på kalibrerte 14C-år BP = år før AD 2000. Helt til venstre i diagrammene er de ukalibrerte 14C-dateringene oppført. Summen av pollenkorn, ΣP , fra terrestriske planter utgjør 100% ved prosentberegningen. Pollen fra sporer, andre mikroorganismer, kullstøvpartikler og tilsatte *Lycopodium*-sporer er regnet i prosent av ΣP , +

Lindalsbekken, Bratland, Vågå, Oppland, 560 m o.h.

vedkommende gruppe. Dette fører til at det i diagrammene ikke blir mer enn 100% av f.eks. *Lycopodium*-sporer. 50% betyr at det er opptalt like mange f.eks. *Lycopodium*-sporer som pollenkorn.

Efterprosentberegningen er kurven for gjødselsoppsporen *Sordaria* flyttet så den står sammen med jordbruksindikatorene. (Denne er bare opptalt i diagrammet fra Lindalsbekken og Veslestølen.) Mengden av silt er vist som en kurve med skala fra 0 til 3. I prøvene fra Veslestølen var det lite silt. Bare bunnprøven har meget, og en prøve litt under toppen noe. I de andre diagrammene var det tildels meget.

Diagrammene er inndelt i lokale pollensoner som ikke stemmer overens med de tradisjonelle kronosonene (f.eks. Mangerud 1982, Mangerud & al. 1974). I et prosentdiagram må man hele tiden ha i tankene at mengden av de pollentypene som er med i 100%-summen alltid skal bli 100%. Hvis en plante øker sin pollenproduksjon, så vil pollenprosenten øke fra f.eks. 20 til 40%. Selv om de andre plantene ikke forandrer sin pollenproduksjon, betyr det at mengden pollen i prosent fra disse plantene vil bli redusert. Tilsvarende skjer når en plante plutselig produserer mindre pollen. Dette betyr at det av og til kan være vanskelig å si om en forandring i diagrammet skyldes at en pollenprodusent er gått tilbake eller en annen er gått frem eller begge deler. Ofte vil det imidlertid være begge deler, enten fordi ett eller flere planteslag er blitt delvis utkonkurrert av et annet, eller at ett eller flere planteslag er blitt redusert på grunn av f.eks. klima eller jordbruk. Andre arter inntar den ledige plassen.

I diagrammene er det også en skala for dybde i cm under overflaten og en kolonne som viser litologien, dvs. hva slags sediment prøvene bestod av. Det er gjerne sand i bunnen, så gytje og øverst torv. Torvmose har en bølget signatur, starrtorv, loddrette streker, kjerrtorv har v-er og gytjen rutenett. Skalaen under kurvene er beregnet på den mørke kurven. I diagrammene er det i tillegg tegnet inn en kurve i 10 ganger forstørret målestokk. De horisontale strekene under disse kurvene viser til analyserte nivåer.

Det er også laget influxdiagram for de viktigste pollentypene. Bare influxdiagram fra Lindalsbekken er tatt med her. I disse diagrammene er det også brukt en kronologisk skala basert på kalibrerte år BP.

Disse diagrammene viser gjennomsnittlig årlig pollenedfall/cm² myroverflate. Influxdiagrammene gir et supplerende bilde av hvordan vegetasjonen må ha sett ut. Det gir også indikasjoner på om interpolasjon og ekstrapolasjon av aldre har gitt et sannsynlig resultat. Her er det ikke noe som skal bli 100%. Hvis en plantes pollenproduksjon avtar, blir det mindre pollen fra den, uten at det skjer en forandring for de andre pollenprodusentene. En annen sak er at det er et visst areal til rådighet. Blir det mindre av en art, er det gjerne noen andre som øker og omvendt. I influxdiagram ser man imidlertid ofte at alle, eller iallfall mange, pollentyper øker eller avtar samtidig. Dette kan ha flere årsaker. De uttatte prøvene er ikke på nøyaktig 1 cm³. De kan være litt større eller mindre med det resultat at prøven vil inneholde litt mer eller litt mindre pollen av alle typer.

Brattland sist på 1990-tallet. Lindalsbekken er midt på bildet mellom Kvarberg-jordet i framgrunnen og Brattlandjordet bak. Foto: Kjell Andersen.

Sedimentet i prøvene kan også være forskjellig. Er det kommet med en trebit, mer moserester eller mer av andre plantedeler eller sand/silt i en prøve, vil det bli mindre pollenholdig materiale i prøven enn om slike ting ikke var tilstede. Det blir en pollenfattig prøve og lavere influx enn i prøvene under og over. Dette skyldes ikke forandringer i vegetasjonen. Det neste er at man har for få dateringer og gale aldre på de analyserte nivåene (usikkerhet ved interpolasjon og eventuelt ekstrapolasjon). Hvis man har anslått at f.eks. 50 cm av prøveserien representerer 1000 år, mens det riktige skulle vært 2000 år, blir influx av alle pollentyper dobbelt så høy som den skulle vært. Under eller over dette intervallet har man kanskje den motsatte situasjonen. Da blir influx bare halvparten av det den skulle vært. På overgangen mellom disse to intervallene får vi en firedobling av influx for alle pollentyper mens det egentlig ikke skulle vært noen forandring.

Får vi i et nivå en økning eller en nedgang for alle pollentyper, skyldes det vanligvis ikke forandringer i vegetasjonen, men heller forskjell i prøvestørrelse, forskjellig sedimentsammensetning eller en forandring i klimaet. En økning skyldes ofte at sedimentet har vokst langsommere, ofte på grunn av et tørrere eller varmere klima. En nedgang skyldes på tilsvarende måte ofte en raskere vekst av sedimentet og et kjøligere eller fuktigere klima. Når vi ser på influx-diagrammet fra Veslestølen, ser vi at det er meget høye verdier for furu i de nederste nivåene, så et parti med høye verdier for bjerk, furu og or i en del nivåer opp til 105 cm, 5600 BP. Det er ikke spesielt høye verdier for hverken dvergbjerk eller halvgress. Her ser alt ut til å være i orden. Det har vært tett skog. Ved 75 cm, 3800 BP, er det maksimum for bjerk, furu, gress og andre urter. Det kan hende at prøven er blitt litt for stor, eller at denne prøven representerer litt flere år enn prøvene under og over. Det kan ha vært en litt tørrere periode som har ført til langsommere vekst av torven. Tilsvarende er det ved 55 og 50 cm, 2000 og 1600 BP. Her er det snakk om to nivåer. Det dreier seg mest sannsynlig om litt langsommere vekst av torven, kanskje forårsaket av et litt varmere og tørrere klima. 2000 – 1600 BP var en periode med litt gunstigere klima enn perioden før og etter. De to prøvene representerer antagelig et litt lengre tidsrom enn 400 år.

Ved første utkast til et influxdiagram fra Veslestølen viste det seg at de to øverste nivåene og nivå nr. 4 ovenfra var svært pollenrike. Dette virket ikke sannsynlig når vi sammenlignet med prosentdiagrammet. Det viste

en tilbakegang for skogen fra 30 cm og opp, samtidig som flere av disse prøvene var svært pollenfattige. nivå 32 cm er datert til 170 ± 30 BP eller kalibrert yngre enn AD 1660. At dette nivået er blitt så ungt skyldes sannsynligvis at plantematerialet som ble datert også inneholdt unge, friske røtter. Nivået skal være eldre, noe også grankurven tyder på. Hvis jeg setter inn 1200 BP for graninnvandringen på nivå 35 cm i stedenfor å bruke ^{14}C dateringen, får nivå 32 cm en alder på 1125 BP. Velger vi å se bort fra både dateringen og graninnvandringen, får nivået en alder på 1000 BP, dvs. omtrent det samme som om vi bruker 1200 BP for graninnvandringen. Dette er en mer sannsynlig alder på nivået enn det vi får ved å bruke dateringen. Dette gjøres i den videre behandlingen av de pollenanalytiske dataene fra Veslestølen. Helt tilsvarende er det ved Lindalsbekken. 32 cm er datert til 170 ± 30 BP. Her er det istedenfor satt inn at 80 cm, graninnvandringen, er 1100 år BP.

Menneskelig aktivitet

Trekullpartikler i prøvene tyder på brann, både naturlig og forårsaket av mennesker eller bål. Hvis kullstøvet forekommer som et enkelt lag, skyldes det gjerne en brann. Denne kan være forårsaket av et lynnedslag, og behøver ikke ha med menneskelig aktivitet å gjøre. Forekommer kullstøvet som mikroskopisk støv gjennom flere cm av sedimentet, er sannsynligheten størst for at det har vært mange branner eller bål i området over et lengre tidsrom. Mest sannsynlig er dette menneskeverk. I diagrammet fra Lindalsbekken er det opp i over 80% kullstøv. Det kan være vanskelig å avgjøre om kullstøv kommer fra en naturlig brann eller fra menneskelig aktivitet i området. Naturlig skogbrann forekommer imidlertid sjelden i løvskog mens det er mer vanlig i barskog.

Selv små kullpartikler spres ofte bare over korte avstander.

Ved Gardermoen i Akershus er det gjort undersøkelser i to vann som ligger 300 m fra hverandre. Prøvene fra det ene vannet inneholdt svært meget kullstøv. I det andre var det nesten ikke kullstøv (Høeg 1997b). Trekullbrenning i forbindelse med jernvinne sees vanligvis heller ikke i pollendiagram selv fra nærliggende myrer. Kullpartiklene kommer ikke høyt nok opp til å kunne fraktes med vinden (Høeg 1990a). På den annen side har trekullstøv mange egenskaper til felles med pollenkernel. De er små og lette, og hvis de bare kommer opp i de høyere luftlagene, kan de spres over store avstander.

Jordbruk i betydningen husdyrhold og/eller korndyrking sees primært ved at vi finner pollen fra korn og beiteindikatorerne smalkjempe og groblad/dunkjempe (Iversen 1941). Disse pollentypene omtales som "primære jordbruksindikatorer" eller anthropochorer (Høeg & Mikkelsen 1979, Mikkelsen & Høeg 1979, Høeg 1989). Pollen fra meldefamilien, burot/malurt, brennesle, syre, høymol og soleie kan indikere jordbruk (bl.a. Moe 1973, Vorren 1979, Høeg 1997a). Da disse plantene har vokst naturlig i området før jordbruket begynte, omtales de som "sekundære jordbruksindikatorer" eller apophyter, og det er først når det blir en markert økning i mengden at det kan indikere jordbruk. En økning for gress kan også indikere jordbruk. En økning for ener, melke/geitrams og einstape tyder på at det er blitt mer lysåpent (Florin 1957), ofte forårsaket av jordbruk. Einstape er giftig og blir stående igjen på skogsbeite. En økning for urter generelt, særlig de insektbestøvede, tyder på det samme, mens en økning for marimjelle tyder på at området kan ha vært brent, ofte pga. menneskelig aktivitet (Iversen 1949, Berglund 1966). Pollen av fjellfrøstjerne og rome og sporer av dvergjamne begunstiges av myrslått. Økning i mengden pollen og sporer fra disse artene indikerer derfor ofte myrslått (se Høeg 1997a, b).

Gjødselsoppa *Sordaria* lever i gjødsel, særlig fra husdyr, men antagelig også fra rein og elg. Sporer fra den viser at det har vært dyr, vanligvis husdyr, i nærheten. *Sordaria* er opptalt fra Lindalsbekken. Pollen av furu ser ut som hodet på Mickey Mouse. «Ørene» har lett for å brekke av. Et løst øre eller et pollenkorn som har mistet et øre kalles en halv *Pinus* (*Pinus* = furu). Jo høyere pH det er i myren, desto flere halve *Pinus*. Brenning, beiting og gammeldags jordbruk fører til høyere pH, og dermed til mer halve *Pinus*. Denne forskjellen sees best i områder med naturlig surt jordsmonn, f.eks. mange steder i Agder og Vest-Telemark. En kurve for halve *Pinus* regnet i prosent av total mengde *Pinus*, er med i flere av diagrammene. Kombinasjonen kullstøv (mennesker), smalkjempe (beite), groblad/dunkjempe (tråkk) og korn (dyrking) kan neppe forklares på noen annen måte enn jordbruksbosetning i et område.

Tilveksthastighet og dateringer

Ved at det i diagrammene er brukt en kronologisk skala som primærskala, er alle nivåer ved interpolasjon eller ekstrapolasjon gitt en alder. 14C-dateringene har et standardavvik på 30 til 125 år og de kalibrerte

som er brukt, på fra 20 til 190 år. Alderen på analyserte nivåer mellom de daterte nivåene kan avvike fra de oppgitte med mer enn dette, hvilket skyldes at det mest sannsynlig ikke har vært en rettlinjet tilvekst mellom de daterte nivåene. Dette er det ikke tatt hensyn til i den kronologiske skalaen.

Det foreligger 24 14C-dateringer, 2 fra Upsala (TUa) 15 fra Nasjonal-laboratoriet for 14C-datering i Trondheim (T) og 7 fra Beta i London (B). Det ble uttatt 5 cm av prøveserien til hver datering til Trondheim og 1 cm av prøveserien til hver av de andre dateringene. Dateringsresultatene er oppgitt med ett standardavvik i ukalibrerte 14C-år BP. Dateringene er videre kalibrert og oppgitt i kalibrerte år (tilnærmet kalenderår) BP som en middelverdi for bruk i diagrammene og teksten.

For prøver yngre enn 2000 år BP er 1000 14C-år mindre enn 1000 kalenderår, men feilen er liten. For prøver eldre enn ca. 2000 14C-år BP, er 1000 14C-år mer enn 1000 kalenderår. Denne feilen øker med økende alder BP. Forskjellen mellom 2 14C-dateringer uten standardavvik er f.eks. 9775 - 8905 = 870 år. Forskjellen mellom de kalibrerte aldre uten standardavvik er 11160 - 9900 = 1260 år eller 390 år mer. Forskjellen er på 45%. Dette ville ført til en polleninflux i denne delen av diagrammene som også var 45% for høy hvis ikke kalibrerte år var blitt brukt i influxdiagrammet.

Beta-nr.	Dybde i cm	14 C-år BP	År BP (kal)	År BC/AD (kal)
Lindalsbekken				
B-373745	42	170±30	175±175	AD 1660 – 1988
B-373746	112	1620±30	1540±75	AD 385 - 535
B-373747	155	5090±30	5880±85	3965 – 3795 BC
Griningsdalen				
T-12588	55	2425±80	2575±175	BC 750-400 Avskogning
T-12589	122,5	2705±85	2865±60	BC920-805 Økning kull
T-12586	152,5	3510±60	3825±85	BC 1910-1740 Husdyr
T-12590	175	6200±85	7135±115	BC 5220-5015 Ao
T-12587	187,5	7390±115	8210±150	BC 6360-6060 Eldste org

Lindalsbekken 560 m o.h.
(42 cm 170±30 BP For ung)
112 cm 1620±30 BP Første korndyrking
155 cm 5090±30 BP Bunnen av myren

Griningsdalen, 980 m o.h.
55 cm 2425±80 BP Slutt på bjerkemaksimum
122,5 cm 2705±85 BP Økning for bjerke og kullstøv
152,5 cm 3510±60 BP Første smalkjempe, husdyr
175 cm 6200±85 BP Or innvandret
182,5 cm 7390±115 BP Eldste organiske avsetning, bunn av myr
Med untagelse av den yngste dateringen fra Lindalsbekken og Griningsdalen, virker dateringene sannsynlige ut fra forventet alder på prøvene og pollenkonsentrasjonen i prøvene (Lite Lycopodium-sporer i en prøve betyr meget pollen/cm³ prøve og omvendt).

Resultater

Lindalsbekken, 560 m o.h.
Det ble preparert 33 prøver, ned til 156 cm, men de to nederste prøvene inneholdt ikke pollen eller at det var så meget lignin i prøvene at jeg ikke fant dem. Diagrammet kan deles i 4 soner.
L1, 145 – 126 cm, 5400 – 3000 BP
L2, 126 – 112,5 cm, 3000 – 1700 BP
L3, 112,5 – 41 cm, 1700 – 550 BP
L4, 41 – 0 cm, 550 – 0 BP

L1, 145 – 126 cm, 5400 – 3000 BP
Det er analysert 4 prøver i denne sonen. Øvre sonegrense er satt ved en tilbakegang for or. Bunnprøven inneholdt meget bjerke, den neste furu og or, den tredje mer furu og mindre or og den fjerde meget furu og or. Skogen var tett, nesten 95% trepollen i alle prøvene. I tillegg til trærne var det litt dvergberk og vier, litt starr og gress, mjødur, litt andre fra rosefamilien, nellikfamilien og kurvplantefamilien. Det var også en del stri kråkefot og meget bregner. Ved 140 cm var det 49% kullstøv, i nederste nivå 7%, ved 135 cm 15% og ved 130 cm 20%. Det har vært mennesker i området. Det kan være disse menneskene som har forårsaket tilbakegangen for bjerke, men skogen er like tett. Det er ikke spor etter jordbruk.

L2, 126 – 112,5 cm, 3000 – 1700 BP

Det er analysert 3 prøver i denne sonen. Øvre sonegrense er satt ved en kraftig tilbakegang for furu i prosentdiagrammet og begynnende korndyrking. Det er 60 – 80% furu og noe bjerk og or, men det er litt mindre trepollen i denne sonen. Dvergberken går tilbake, men det er litt mer lyng, starr, gress og andre urter som mjødukt, tungekronede kurvplanter, marimjelle, korsblomster og geiterams/melke. Mot slutten av sonen er det også kløver og vendelrot. Det er en økning for einstape og burot. I sonens øverste prøve er det også gjødselsoppspor. Det er 62% kullstøv ved 125 cm, så 14% og 37%. Selv om skogen fortsatt er tett, ser det ut til at mennesker har ryddet orekrattet som har vokst på stedet. Det er ikke lenger krattorv på stedet, men sterkt omdannet humus. Skogrydding, kullstøv, burot, kurvplanter og einstape kan være et resultat av et forsiktig husdyrhold selv om det ikke er sett anthropochorer.

L3, 112,5 – 41 cm, 1700 – 550 BP

Det er analysert 14 nivåer i denne sonen. Øvre sonegrense er satt ved et minimum for starr og tilsvarende maksimum for trær, kortvarig for or, og mer langvarig for furu. Sonen begynner med en tilbakegang for furu fra 81% ved 115 cm til 19% ved 90 cm og 14% ved 80 cm. Mengden trepollen faller fra 95% ved 115 cm til 25% ved 90 cm og 19% ved 80 cm. Starr øker tilsvarende fra 0,6% ved 115 cm til 68% ved 90 cm og 74% ved 80 cm. Samtidig med den store oppgangen for starr skifter sedimentet fra humus til starrorv. Prosentdiagrammet viser at skogen er blitt omtrent helt borte, men igjen – totalen skal bli 100%. Influxdiagrammet viser ingen tilbakegang for skogen, snarere tvert i mot - furu øker. Det kan virke som om bare små deler av skogen er blitt ryddet, og at starren er svært lokal på stedet for prøvetagning. Eftersom mesteparten av pollenkornene faller rett ned, har det ført til en sterk overrepresentasjon av starrpollen og dermed lavere prosentverdier for trærne uten at de dermed nødvendigvis er gått noe særlig tilbake.

Det er pollen av gran fra 100 cm, 1350 BP, men bare ubetydelige mengder. Innvandringen skjedde først ved 75 cm, ca. 1100 BP. Pollen av alm, eik og lind, antagelig også av lønn, er fjernttransport. Det er meget vier, særlig i begynnelsen av sonen. I sonen er det også ener og hegg/rogn. Det er meget urter av mange slag. Kråkefot og bregner som trivdes i furuskogen, blir nå nesten borte samtidig med at starren blir

dominerende på stedet. Det er meget kullstøv gjennom hele sonen, og pollen av syre, høymol, burot, melde, brennesle, smalkjempe, groblad, bygg, havre, rug og gjødselsoppспорer. Ett pollen av bokhvete kan skyldes dyrking eller den kan være ugress.

Sikkert jordbruk ved Lindalsbekken begynner sent, 1700 BP. Selv om vi sier at forandringene ved starten på sone 2, 3000 BP, med bl.a. burot, skyldes jordbruk, er dette sent. Selv i Finnmark, nord for Karasjøk, begynte jordbruket med korndyrking tidligere, ca. 3600 BP.

Forekomst av rug ved starten på sone 3, og som det første kornslaget, er nokså spesielt. Normalt er det første kornslaget bygg, og allerede for mer enn 5000 år siden. Rundt Oslofjorden og nedover Sørlandet begynner rugdyrkingen først 1500 – 1600 BP. På Romerike (ved Gardermoen) er det spor av rugdyrking i pollendiagram allerede 2300 BP (Høeg 1997b). Dette var så tidlig at jeg betvilte dateringene. Senere har imidlertid arkeologene funnet korn av rug datert til samme tid. Rugdyrkingen begynte tidligere på Romerike enn rundt Oslofjorden. Rugdyrking har sannsynligvis spredt seg til Romerike fra øst (fra Sverige), mens den har kommet til Oslofjordområdet fra sør (fra Danmark). Fra Romerike kan dyrkingen ha spredt seg nordover til Vågå.

Selv om skogen i området som helhet, ikke er blitt meget redusert, er det ikke tvil om at det helt lokalt er ryddet skog. På fuktige steder, kanskje mest der det vokste or, har det vokst opp starr. På bedre jord har det blitt små kornåkre med litt rug, mer bygg og litt havre. Starr og gress har vel blitt brukt til vinterfor, og dyrene har beitet i skogen og hvor det ellers har vært noe å spise.

Lokalitetsnavnet Lindalsbekken kan tyde på at det har vært dyrket lin på samme måte som Haverdalen i Dovre tyder på at det har vært dyrket havre, noe også pollenanalysen bekrefter. Linen skal legges til røting på et fuktig sted, i vann eller på fuktig myr, kanskje nettop ved Lindalsbekken. Lindyrking begynner gjerne samtidig med rugdyrkingen, ofte 1500 – 1600 BP. Problemet er at lin er en elendig pollenprodusent. Selv om det ikke er funnet et eneste pollenkorn av lin, kan vi ikke utelukke lindyking og røting ved Lindalsbekken.

LA, 41 – 0 cm, 550 – 0 BP

Det er analysert 9 nivåer i denne sonen. Sonen begynner med en oppgang for bjerk, furu og or. Oppgangen er synlig både i prosentdiagrammet og i influxdiagrammet. Det er et tilsvarende fall i kurvene for starr, andre urter og kullstøv. Det er heller ikke apophyter eller anthropochorer i det første nivået i sonen. Trærne bruker noe tid på å vokse opp, og alderen på dette nivået er ikke helt eksakt. Det er naturlig å tenke seg at sone 3 slutter med svartedauen, og at sone 4 begynner med en ødefase etter svartedauen. Allerede i neste nivå blir bjerk og or fjernet. Furu holder seg litt lenger. Starr kommer tilbake. Det blir igjen mer kull og pollen av bygg og rug og mer apophyter. Det siste pollenkornet av rug er ved 20 cm, 250 BP. Det siste av bygg ved 25 cm, 350 BP, og så først i topprøven. Ved 10 cm, 150 BP, er det svært meget gjødselsoppsporere. Det kan virke som om korndyrkingen opphørte ca. AD 1700. En årsak kan vel være at klimaet ikke akkurat var på det beste på den tiden. Husdyrholdet fortsatte imidlertid for fullt helt frem til i dag med meget apophyter, groblad og andre urter.

Griningsdalen, 980 m o.h.

Serien er 192 cm dyp, og det er analysert 39 prøver. Serien omfatter antagelig 8500 år. Det er utført 5 ¹⁴Cdateringer fra serien. Den øverste er sannsynligvis for ung, og den er erstattet med en graninnvandring 1100 BP. Serien er inndelt i 5 soner.

Gr 1, 192 – 185 cm, 8600 – 8000 BP

Gr 2, 185 – 172,5 cm, 8000 – 6800 BP

Gr 3, 172,5 – 152,5 cm, 6800 – 4000 BP

Gr 4, 152,5 – 47,5 cm, 4000 – 1100 BP

Gr 5, 47,5 - 0 cm, 1100 – 0 BP

Gr 1, 192 – 185 cm, 8600 – 8000 BP

Øvre sonегrense er satt ved slutten på pionervegetasjonen. Det er analysert 2 nivåer i denne sonen. Det er under 50% trepollen.

Furu dominerer. Det er meget dvergbjerk og vier og pollen av tindved. Det er meget starr og myrull og noe gress. Det er litt bregner og ferskvannsalger. Det har vært fuktig på stedet. Tindveden viser at det har vært lysåpent. Tindved er en lyselskende og kalkelskende piggete busk med spiselige bær. Det er en del kullstøv som viser at det var mennesker i området for 8500 år siden.

Gr 2, 185 – 172,5 cm, 8000 – 6800 BP

Øvre sonегrense er satt ved innvandringen av or. Det er analysert 2 nivåer i denne sonen. Det er nå opp i 80% trepollen. Furu er viktigst. Det har vært furuskog i området, men også en del bjerk. På myren har det vokst starr og litt annet. Mengden kullstøv er avtagende. Det har ikke vært mange mennesker i nærheten.

Gr 3, 172,5 – 152,5 cm, 6800 – 4800 BP

Øvre sonегrense er satt ved første pollenkorn av smalkjempe. Det er analysert 4 prøver i denne sonen. Kurven for tilsatte *Lycopodium*-sporer har de laveste verdiene i denne sonen. Det betyr at prøvene var pollenrike i motsetning til i sonene under og over. I denne sonen har vi de laveste verdiene for trepollen. Mengden er nede i 40%. Bjerk er uforandret mens furu går kraftig tilbake, kanskje er den blitt helt borte. Furu er den største pollenprodusenten, og pollenent spres lett. Gjør man pollenanalyse på Svalbard, kan man få 90% furu. Alt furupollenet der er kommet fra fastlandet. Or er antagelig innvandret. Det er ikke stort mer enn 1%, men gråor vokser helt opp mot tregrensen. Det er derfor sannsynlig at or har vokst i små mengder på fuktige steder. Det er en økning for dvergbjerk, vier og lyng. Også andre urter, dvs. insektbestøvede urter, øker. Det er opplagt blitt mer lysåpent. Mot slutten av sonen øker furu igjen. Det blir 70% trepollen. Pollen av hassel, bøk, edelgran, alm, eik, lind og ask er fjernttransportert fra lavere områder. Det har vokst litt or i området. Det har vokst dvergbjerk, vier, ener og lyng, nå også røssllyng. 5000 BP er det en økning for kullstøv. Menneskene er igjen kommet tilbake, men det er ikke noen sikre tegn på husdyrhold.

Gr 4, 152,5 – 47,5 cm, 4000 – 1100 BP

Øvre sonегrense er satt ved graninnvandringen. Det er analysert 21 nivåer i denne sonen. Det er 70% trepollen. Furu dominerer gjennom hele sonen, men har de høyeste verdiene i nederste delen. Bjerk øker langsomt gjennom sonen, men har et litt spesielt maksimum fra 120 – 110 cm, 2800 – 2550 BP, og et minimum umiddelbart etter, 105 cm, 2450 BP. Kurven for tilsatte *Lycopodium* følger kurven for bjerk gjennom hele sonen. I de samme nivåene som det er maksimum og minimum for bjerk, er det maksimum og minimum for tilsatte *Lycopodium*. Prøvene blir langsomt fattigere på pollen og med 3 spesielt pollenfattige prøver 120 – 110 cm. Selvom det er lave verdier for hassel, alm, eik, lind og ask, er det de høyeste verdiene i denne sonen. Det skyldes ikke at det har

vært varmere og at disse trærne har vokst her. Det skyldes heller at skogen har blitt mer åpen og området er blitt mer utsatt for fjerntransport. Furu avtar gjennom sonen, antagelig mer enn kurven for furu viser. Den lokale pollenproduksjonen er blitt gradvis mindre. Derfor er fjerntransporten blitt mer dominerende. Det er mer dvergbjerk i denne sonen. Den har vokst i området og blitt mer dominerende, noe som også viser at skogen er blitt mer åpen. Det var mer kullstøv mot slutten av foregående sone og i starten på denne.

Videre var det økende verdier, men med noen minima. Det var f.eks. spesielt lite kullstøv 135 – 125 cm, 3250 – 2950 BP, 105 cm, 2450 BP og 90 cm, 2100 BP. I denne sonen er det jordbruk. Det er mer gress, syre, burot og brennesle. Det er også mer frøstjerne som kan indikere myrslått. Det er også anthropochorer. Det er smalkjempe ved 150 cm, 115 cm, 80 cm, 75 cm og 65 cm, groblad ved 100 cm og bygg ved 65 cm, 1500 BP. I nivåene med lite kull er det ikke anthropochorer. Det har vært mennesker og husdyr 3750 BP, 2700 BP, 2350 BP og 1900 – 1500 BP. 1500 BP har det også vært forsøkt på korndyrking.

Gr 5, 47,5 – 0 cm, 1100 – 0 BP

Det er analysert 10 nivåer i denne sonen som omfatter 1100 år, dvs. gjennomsnittlig 110 år mellom hver prøve. Mengden trepollen er som i foregående sone opp til 40 cm, 900 BP. Det er svært lave verdier videre opp til 20 cm, 450 BP. Både bjerk og furu har minima. Det er økende verdier videre opp. I topprøven er det 80% trepollen. Det er et par prosent granpollen i denne sonen. Det kan ha stått enkelte grantrær i området. I allfall har granen ikke vært langt unna, men bare som enkelttrær. Det er meget kullstøv i alle prøvene untagen topprøven. Det er spesielt meget ved 25 og 20 cm, opp i 12%. Det er meget ener, apophyter og andre urter. Det er smalkjempe ved 40 cm, 900 BP. Så mangler anthropochorene opp til 25 cm, 600 BP. Her begynner en jordbruksfase med smalkjempe, rug, bygg og hvete. Den varer fra 600 – 200 BP. Så er det slutt med untagelse av 1 rugpollen i topprøven. Jordbruk til og med 900 BP (AD 1100) faller innenfor lille optimum med gunstig klima. Så begynner lille istid. Det er ikke underlig at jordbruket opphører, men mer underlig at det begynner igjen 600 BP (AD 1400). Hvis tidsangivelsene er riktige, er vi fortsatt inne i lille istid, og vi er etter svartedauen. De siste 100 – 200 årene har jordbruket opphørt i nærmeste omegn. Dette, sammen med et bedre klima, har ført til at skogen igjen har tatt seg opp.

Konklusjon

Lokalitetene ligger i forskjellig høyde over havet, fra 600 m til 1100 m. Dagens vegetasjon og nærhet til jordbruksområder er forskjellig og diagrammene omfatter forskjellig tidsrom – Lindalsbekken fra 5400 BP, Griningsdalen fra 8600 BP, Spiterstulen fra 2900 BP, Veslestølen fra 7900 BP, Vesle Hjerkinns fra 6500 BP og Ølstadseter fra 9100 BP.

Diagrammet fra Griningsdalen omfatter 8600 år. Det viser en overgang fra en pionervegetasjon til en furuskog, svært lite skog 6500 – 4500 BP og en åpen skog av bjerk og furu videre. Det har vært litt gråor på fuktige steder fra 6800 BP og en og annen gran fra ca. 1100 BP. Det har vært mennesker i området for 8500 år siden og i tidsrommet 5000 – 3700 BP og husdyrhold iallfall i perioder rundt 3750 BP, 2700 BP, 2300 BP 1900 – 1700 BP, 1500 BP, 900 BP og 600 – 200 BP. Det var korndyrking 1500 BP og 600 – 200 BP.

Diagrammet fra Øvre Søre Veslestølen omfatter ca. 7900 år. Skogen har utviklet seg fra en ganske ren furuskog før 7450 til en bjerk-furuskog med or og dvergbjerk på fuktige steder og kanskje litt hassel og alm på de luneste stedene. Dette er på mange måter det samme som vi så ved Ølstadseter, men der var det mindre varmekjære løvtrær. Ved 1,00 m, 5550 BP, blir det mindre or og betydelig lavere influx. Dette kan ha klimatiske årsaker. Det blir også mindre hassel og alm, dvs. de blir vel helt borte fra vegetasjonen. Det er en bjerk-furuskog frem til granen får en dominerende rolle 1100 BP. Det er ikke spor etter mennesker og husdyr før 4950 BP. Fra da av kan det ha vært et forsiktig husdyrhold. Det er kanskje ryddet litt skog ved å hugge og brenne, og det er små spor etter beitende husdyr. Det kan ha vært sanket vinterfor på myrene. Fra 1850 BP har det med sikkerhet vært husdyr og dyrking av bygg. Jakt og fangst har antagelig fortsatt vært viktigst i økonomien. 1100 BP begynte antagelig utvinning av jern. Store mengder bjerk og noe or er brukt til fremstilling av trekull. Hvis tidsangivelsene er riktige, ble det stopp i trekullbrenningen etter svartedauen, antagelig også en tilbakegang i jordbruket. Noe senere ble det igjen brent noe trekull av bjerk. I ny tid har bjerken fått stå mens furu og gran er blitt fjernet. I topproven er det ikke spor etter korndyrking.

Diagrammet fra Vesle Hjerkinns omfatter 6500 år. Mens det ved Ølstadseter er en tilbakegang for furu og or 6400 BP, er det her en overgang fra en bjerk-oreskog til en nesten ren furuskog.

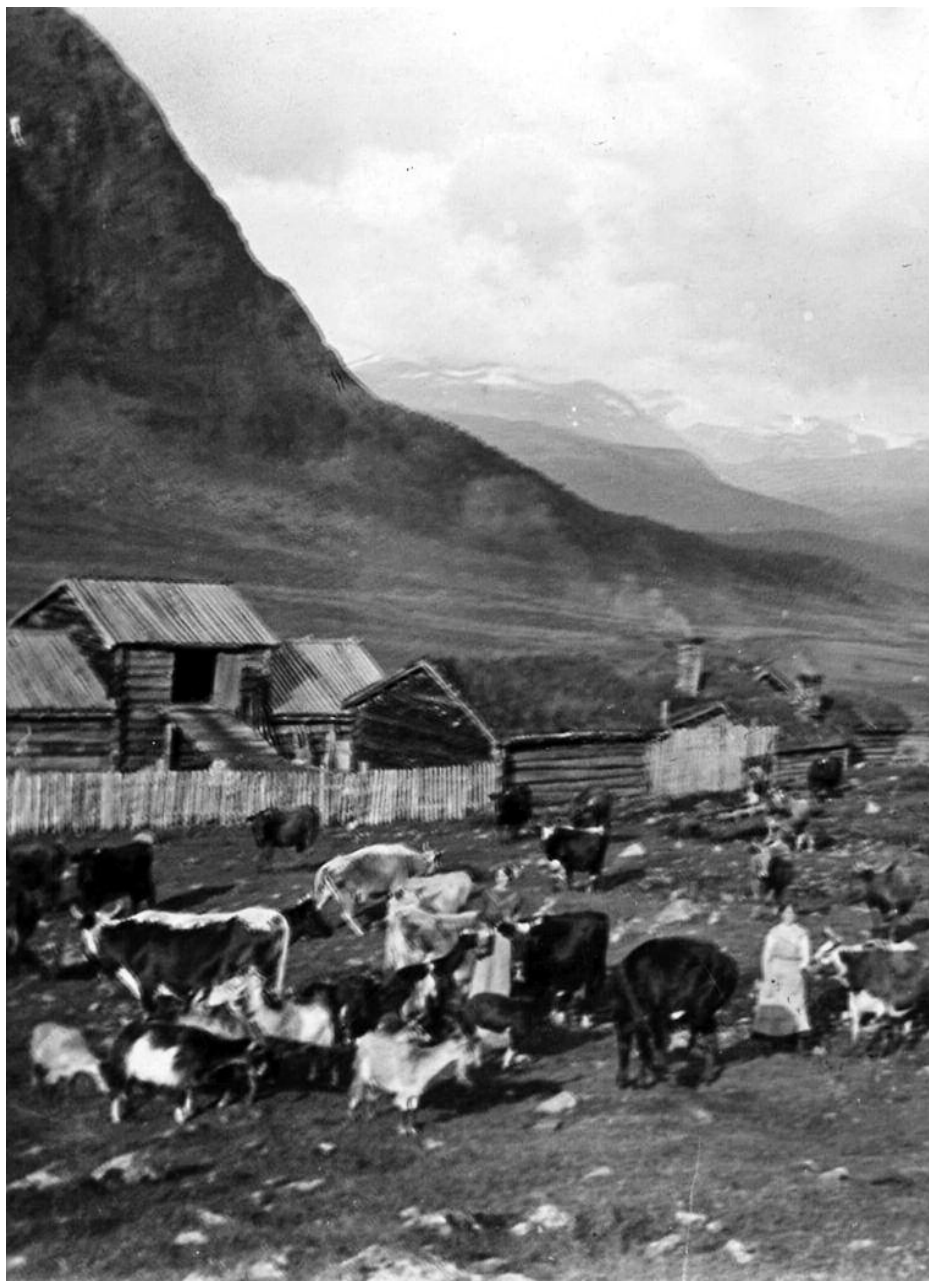
Den varer til en gang mellom 1300 og 500 BP. Fra da av har det vært nesten skogløst. Det var antagelig mennesker i området 6500 BP og fra 2300 til 800 BP, antagelig bare i to perioder, 2300 – 1900 BP og 1350 – 800 BP.

Diagrammet fra Lindalsbekken omfatter 5400 år. Dette diagrammet begynner også med en bjerkeskog. Det går over til en furuskog med or på fuktige steder og videre til en nesten ren furuskog 3000 BP. Den varer til 1700 BP. Skogen erstattes med starr frem til 550 BP. Da øker furuen igjen. Som ved Veslestølen har det vært litt gran fra ca. 1100 BP. Ved de andre lokalitetene har det antagelig ikke vært gran, i tilfelle bare enkelttrær. Jordbruket begynte 1700 BP. Det var både husdyr og korndyrking, bl.a. rug fra 1700 BP. Korndyrkingen er omtrent samtidig som på Veslestølen.

Diagrammet fra Spiterstulen begynner først 2900 BP. Med bare 50% trepollen gjennom hele diagrammet har det neppe vært skog og knapt nok trær, men et åpent landskap med busker og urter. Det virker som om det har bodd mennesker i området gjennom hele tidsrommet. Det er beiteindikatorer fra 2800 til 2500 BP. Etter et opphold begynner jordbruksindikatorerne igjen 1250 BP. Hva som egentlig har skjedd i området mellom 2500 og 1250 BP er noe usikkert da prøvene var ekstremt pollenfattige. Jordbruket varte til 650 BP (svartedauen) og så igjen fra 350 BP. I disse to siste periodene er det også kornpollen, men om de fikk kornet modent, er vel mer tvilsomt.

Den fullstendige rapporten med analyser fra kommunene rundt, liste over latinske og norske plantenavn, fargedigrammer og litteraturliste er tilgjengelig hos Nordheradsprosjektet.

BP (Before Present) = år før nå (2000)

*Kvarbergsetra i Griningsdalen. Budeia er Marit Sagbakken.
Utlån: Asbjørn Kvarberg.*

Åsatro og kristendom

Av Ola Grøslund

Vi veit ein heil del om det norrøne verdsbildet og dei gamle gudane, men svært lite om gudedyrkinga, eller den religionen desse gudane var ein del av. I dei tidlegaste tidene var det strid mellom dei to gudeslektene, vanane og æsene. Som ein konsekvens av det kom nokre av vanane til Åsgard som gislar. Det var Njord og barna hans, Frøy og Frøya, alle knytte til avling, grøde og forplanting, Frøya òg til erotikk og kjærleik. Av æsene kan nemnast Odin, Tor og Balder, men det var mange fleire. Dyrkinga er knytt til kultstader, der det gjekk føre seg ymse seremoniar med blot og ofring.

Gamle stadnamn som inneheld gudenamn, er ei sikker kjelde for at guden har vore dyrka på den tida staden fekk namn. Underleg nok gjev stadnamn på Island, kolonisert av nordmenn og norske på Vesterhavsoyane frå ca 870, heller lite opplysning om dyrking av ymse gudar. Tor og Frøy har fått heilagstader, og Njord har fått to stader kalla opp att etter seg, men ingen av desse er gardsnamn. Odin, skaldeguden framfor alle, har ikkje nokon stad oppattkalla etter seg på Island.

Dei norrøne orda for heilagstader er *vé*, *horgr* og *hof*, og desse finst i mange norske stadnamn, både usamansette og som første namnelekk. I Skjåk har vi Håve-gardane, dativ av hof, altså heidensk tempel eller heilagstad. I Lom finn vi Frøyse, sett saman av gudenamnet Frøy og vin, naturleg eng, slette. I Heidal har vi Horgje (Horgen), der siste delen er vin medan fyrste lekken er norrønt *horgr*. Her er namneforskarane usamde, enten tyder det heilagdom eller berre eit nake berg som stikk fram. Før vi går vidare, må det nemnast at somme nyare namn viser til norrøn mytologi, t.d. Folkvang, Trudvang og Gimle.

I Vågå er Ullinsvin beste dømet på stadnamn som inneheld eit gudenamn. Fyrstelekken er gudenamnet Ull eller Ullin. Denne guden høyrde alt i vikingtida til dei eldste, men er berre så vidt nemnd

i mytane. På Island finst det ikkje noko vitnemål om Ull. Dette er mellom anna ein vintergud, knytt til skigåing og jakt, og han var stesonen til guden Tor, altså son til kona, Siv. I denne samanhengen må Lye og Fellese nemnast, og desse to gardane og Ullinsvin grensar mot einannan. Forskarane er nok ikkje samde om tydinga av namna. Namna Lye og Fellese er såkalla vin-namn, og hovudtyngda av desse namna skriv seg frå dei fyrste 600 åra av tidsrekninga vår. Den eldste namneforma på Lye er *Lygin* frå midt på 1300-talet, og det har på ein eller annan måte samheng med *Ljuvarvangr*, den gamle tingstaden for Nord-Gudbrandsdalen mellom Vang og Lye. Den kjende namneforskarer Magnus Olsen meiner tydinga på Lye er enga med den fredheilage staden. Han ser dei tre nemnde gardane i samheng og forestillar seg at det har vore ein gudekultus i sentrum av Vågå. Ganske vanleg at ein eldgammal kultstad har gått over til å bli ein kyrkjestad. Fellese har som eldste form *Fillinsin* (1325), og fyrste lekken har med guden Fillin å gjera, ein gud som vi ikkje finn nemnd i eddadikta. Olsen meiner denne guden har med grøderikdom å gjera, og at Fellese tyder enga til guden Fillin. Dette er omdiskutert. *Norske Gaardnavne* av Oluf Rygh nemner at namnet kjem av *fjallr*, altså eit lite fjell.

Den gamle åsatrua var nok seigлива, og kristninga av landet gjekk føre seg over tid, kanskje nokre hundre år. Soga om dei gamle norske kongane, særleg Snorre Sturlasons Heimskringla, gjev først og fremst Olav Tryggvason og Olav Haraldsson æra for å ha innført kristendomen, mest ved bruk av makt og vald. Vi veit elles at alt Harald Hårfagre kjende til kristendomen, og enda meir Håkon den gode. Kristninga av landet skjedde parallelt med samlinga av ymse landsdelar under ein sentral konge, truleg delvis med andre ord med makt og tvang. Olav Haraldsson fekk ironisk nok namnet Olav den heilage, men var eigentleg ein brutal vikingekonge, iallfall i ungdomen.

Snorre skildrar kristningferda til Olav gjennom Ottadalen og Gudbrandsdalen i 1021. Her må vi hugse på at Snorre skriv om dette rundt to hundre år etter at hendingane fann stad. Kjeldene hans er i hovudsak munnleg tradisjon. Samstundes levandegjorde han dei dramatiske høgdepunkta ved å lage sceniske framstillingar med replikkar. Vi kan lesa om at kongen og følgjet kom over Lorfjellet til Skjåk og for sørover gjennom Lom og Vågå til Fron. I Garmo er det tradisjon om at kongen med mannskap hadde møte med Torgeir gamle, som lova å byggje

kyrkje og fekk vatnet Tesse i vederlag. Størst plass gjev Snorre til møtet med Dalegudbrand på Hundorp, men det får liggje her.

Frå Vågå nemner ikkje Snorre nokor hending i samband med kristningsferda til Olav, men i den lokale segntradisjonen har møtet mellom vagverane og Olav stått sterkt. Eg refererer kva Ivar Kleiven skriv om dette i boka I gamle *Daagaa*: Frå Lom sende Sankt Olav bod om at vagverar og heidølar skulle møte og halde ting med han. Alle møtte, og tinget stod ute på Tingsvaberget ved søre enden av Vågåvatnet. Dette berget er flatt på toppen, men på søre leia er det eit høgt stup og bratt som ein husvegg. Sankt Olav hadde tre gonger så mange menn som bøndene, og da tinget vart sett, fekk dei valet mellom enten å ta ved den kristne trua og byggje ei kyrkje, eller å bli endstøytte utover det bratte Tingsva-berget. Somme beit imot og meinte at kongen ikkje hadde noko med å tvinge på dei ei anna tru, og dei vart ytte utover stupet så det stod etter. Men dei fleste såg at det var uråd å setja seg opp og difor tok dei ved kristendomen for ende og lova å byggje kyrkje.

Sjølv om denne historiske segna har vore sentral i den munnlege tradisjonen i bygda, er ikkje hendinga nemnd hjå Hjorthøy (Hugo Fredrik Hjorthøy: *Physisk og økonomisk Beskrivelse over Gudbrandsdalen Provsti 1785-86*) og Schønning (Gerhard Schønning; *Reisebeskrivelser – 1775*). Derimot skriv Schønning at ved Kristvangen eller Kristenvangen, tingstaden synnafor Nørdre Vang, ligg det to store haugar kasta saman av stein. Staden har fått namn av at Heilag Olav heldt ting med vagverane her og fekk dei til å ta ved den kristne trua og la seg døype. At staden ligg ved søre og austre delen av Vågåvatnet der ein går i land når ein kjem med båt frå Lom, talar òg for det same. Dette skriv altså Schønning.

Vang. Fotoutlån: Johan Hølmo.

Det er slett ikkje usannsynleg at det er slik som det er framstilt her, men grunngevinga må seiast å vera tvilsam. Eg viser til eit nyare større forskingsprosjekt under leiing av Frode Iversen. (Sjå Internet: *Der det fins mennesker, fins det lover – ny arkeologisk forskning på tingsteder i jernalder og middelalder.*) Dei har kome fram til at dei rundt 500 lokale tingstadene i mellomalderen nok hadde stor makt, og at kongen var avhengig av støtte frå slike ting. Trønderane bestemte sjølve kven som skulle bli konge, og hylla han etter eige val på Øyratinget. Typisk er det at dei indre fjellstrøka hadde langt meir bondeei og ein sterkare tinginstitusjon enn kystområda der konge og kyrkje hadde gardar og jordegods. Kor viktige slike lokale prosessar er, har det vore for lite forståing for. Det er naivt å tru at ein konge med eit heller lite krigarfølgje kunne ta og halde på makta i eit område. Først på 12 – 1300-talet trong ikkje lenger kongen tilslutning frå tinget når nye lover vart laga.

I same teksta kan vi lesa følgjande: *Tingstedet ble ansett for å være ukrenkelig og hellig. Tradisjonen med såkalte vebånd som inngjerdet det ukrenkelige området, er trolig svært gammel og fremdeles kjent på 1600-tallet.* Dette slår i hel hovudargumentet til Schøning. Namnet Tingsvaberget kan sjølv sagt koma av den nemnde tingstaden nedanfor berget, nordanfor Vang. Ivar Kleiven nemner at tingstaden låg oppe på Tingsvaberget, og etter munnleg tradisjon i Nordherad har det vore tingplass synst og nedst i Kvarbergsjordet, nordanfor det store fjøset i dag. Det er fortalt om tidlegare steinsetjing etter tingplass, men at denne sletta vart dyrka opp først på 1900-talet. Her kan eg skyte inn at det er funne ei øks på Tingvollen, og Trygve Håkenstad kunne opplyse at øksa, som er i Oldsakssamlinga, er funnen på denne staden. I dag er Tingsvasletta og Tingsvaåkeren levande namn på Kvarberg og elles i Nordherad.

Spørsmålet er da om kong Olav og mennene hans verkeleg hadde ting med bøndene synst i Søre Nordherad. Det veit vi sjølv sagt ikkje sikkert. Argument imot er at dette ikkje er skriftfesta i Heimskringla, og at det elles vart ein rik segnvokster kring heilag Olav og kristningsferda hans. Argument for er mellom anna det sannsynlege og taktiske, for kongsmennene fekk eit ekstra sterkt maktmiddel oppe på sletta ovanfor bergestupet. Nyare forskning gjer det rimeleg å tru at kristningferda til Olav ikkje var så dramatisk som Snorre og tradisjonen framstiller. Det var lagt meir vekt på å få støtte og skape alliansar. Dømet med Torgeir gamle på Garmo som fekk Tesse for å byggje kyrkje, kan underbyggje dette.

Likevel var det nok viktig for kongen å møte bøndene til forhandling på ymse tingstader. Kanskje skjedde det både nedanfor og ovanfor Tingsvaberget? Avstanden er ikkje stor.

I siste halvdel av år 1000 vart det bygd kyrkjer rundt omkring. Materialet var både stein og tre, men mest tre. Dei fleste var nok stavkyrkjer, som det har vore langt over 1000 av. I dag har vi att 29 slike. Den eldste i dag er Urnes i Sogn, som har vyrke i seg frå ca 1130, og den nest-eldste skal vera Lomskyrkja, der det finst materiale datert til 1158. Under kyrkja i Lom er det funne tydelege spor av ei eldre og langt mindre kyrkje som var bygd på stolpar. Stolpane rotna og kyrkja var for lita, og difor kom behovet for ei ny. Kyrkja i Vågå var opphavleg ei stavkyrkje frå 1100-talet, og materiale av denne finst i kyrkja i dag, ei korskyrkje bygd om på 1600-talet.

Ner-Moein ca. 1953. Fotoutlån: Anne Marie Bolstad. Haug til venstre, kan namnet koma av dei store haugane av stein som Schøning nemner?

I fyrste bindet av bygdebøkene (s 157 – 158) nemner Ivar Teigum moglege leivningar av kyrkjebygg på 1000-talet. Det gjeld den eine av to vangeplankar frå ein kyrkjeportal i Heidal og restane av ein gravkross frå Sel. Desse plankane som i dag er å finne i Bjølstad-kapellet, har vore samanlikna med dekor på Jellingesteinen i Danmark frå 900-talet og samtidige bildesteinar i Sverige. I bygdeboka kan vi òg lesa om at inspirasjon og handverkarar frå England spelte ei viktig rolle alt på 1000-talet. Det gjeld både lafteteknikken og stilelement frå steinkyrkjer. Stolpane etter mønster frå klebersøyler ser ein enda kring to av dør-opningane i Vågå-kyrkja. Dette blir rekna for å vera det eldste dømet i sitt slag i heile landet. Portalane sør og vest i den nemnde kyrkja har stildrag som kan knytast til det sterkt engelsk påverka miljøet i Nidaros i siste halvdel av 1000-talet. Det kan gjelde dei ståande løvene med gapande kjeftar og drakane, dels vengelause beist med to føter og ein lang hale (Bygdeboka, bind 1, side 183 – 185).

Sikkert er det at somme kyrkjer vart bygde på gamle gudehov eller heidenske tempel, og eit vitnemål om det har vi på Mære, opphavleg ein gard, i dag ein tettstad i Steinkjer kommune i Nord-Trøndelag. Restar av det Mære-hovet, som Snorre skriv om i Heimskringla, er funne under den nåverande kyrkja.

Dei kristne tradisjonane har hatt ein eigen evne til å tilpasse seg det eksisterande heidenske systemet for gudedyrking. Det ser vi når det gjeld kyrkjer der det tidlegare var gudehov. Eit anna døme kan vera julehøgtida. Namnet jul er eldre enn kristendommen og skriv seg frå heidenske tradisjonar. Forskinga slår fast at Jesus ikkje er fødd julekvelden, men feiringa av fødselen er lagt til eit heidensk midtvintersblot på den tida. Dei to ulike trusretninga, trua på Odin og Tor og Jesus, går dels hand i hand og avløyser einannan.

Sentrale kjelder:

Ivar Teigum: Bygdebok for Vågå og Sel, bind 1

Anne Holtsmark: Norrøn mytologi (Det norske samlaget)

Trond Ole Haug: Program om stadnamn i Vågåradioen (opptak)

Ivar Kleiven: I gamle Daagaa

Ellen Semb, nettside KHM: Der det fins mennesker, fins det lover

Erik Helleløkken (1828 – 1899)

Av Eirik Haugen

I Jutulen 2014 skrev jeg om Erik Helleløkken, her kommer et tillegg.

Erik Helleløkken ble født 1. juni 1828, sønn av husmannsfolk Ole Olsen og Anne Olsdatter i Helleløkken i Nordherad. Han var av en familie der det var veldig mange bygdekunstnere, både i samtida og i nyere tid. Erik ble konfirmert 17 ½ år gammel, ellers vet vi lite om hans barndom og oppvekst. Han må tidlig ha vist kunstneriske evner, for han ble med sin farbror Hans Helleløkken "Ulsandsnikkeren" og skar skapkoller. Skapa er lett gjenkjennelige med høy og bratt koll.

Det sies at han var i 23-årsalderen da han ble syk. Deretter ble det lite med treskjæring, og om han tok til med noe – så kastet han det på peisen før det var ferdig. Han slo ihel en liten gris mot stueveggen. "Ha du ikkje vore så svart, så skul du ha sloppe!" Etter at han slo ned far sin ble han lenket til veggen med en kjetting på vel to meter og var fengslet i en kleva i 20 år. Erik ville gjerne ha kniv og verktøy, men broren turte ikke gi ham kniv. Med spiker, glasskår og andre småting så startet han å lage treprodukt. Mest esker, knivskaft, brillehus og papirkniver. Alt sammen fint dekorert. Dette gjorde han helst nattetid, og gjemte det vekk om noen kom inn. Han hadde likevel noe kontakt med småguttene i nabolaget. Når de kom til hans vindu, så kastet han gjerne ut småting til de. En dag kastet en gutt en 12 skilling inn til Erik. "Å – denne va lugum å skjæra ut ette. De æ meinnhugu au på desse" sa Erik.

Etter 20 år skulle han flyttes til Gaustad sykehus. Da han ble løst fra veggen, tok han pent og rolig på seg klær. Da følget kom ned til Helle, så snudde han seg for å se tilbake på barndomshjemmet. Da kommenterte han at alle ville ha blitt gale etter å ha vært lenka til veggen i 20 år. På Gaustad ble han i 10 år, deretter på gården Skjellerud, nordre Ål Lillehammer. Her fortsatte han sin produksjon fram til sin død. Han var ikke med på gardsarbeidet, og han hadde smerter i beinet etter tida

hjemme. Erik døde på Skjellerud 21. aug. 1899. Da ble det funnet over 100 esker pluss en hel del andre ting som han hadde laget. I ”boet” var det også en liten andaktsbok fra 1861. Bok var slitt, og han hadde dekorert hvert blad i boka. To dager senere ble han begravet på Lillehammer.

Jeg nevnte i forrige artikkel dattera Anne Eriksdatter f. 1850 som i 1869 reiste til Helgeland og stiftet familie der, hun fikk syv barn. Eldstemann i søskenflokk; Gustav Martin f. 1873, emigrerte ut fra Trondheim 6. juni 1900. Målet var Varren i Minnesota. I USA brukte han navnet Gust/Gustav Johnson. Kona hans het Nanna. Sammen fikk de barna Victor, Borghild, John, Nanna d.y. og Douglas.

Gustav Martin var snekker i Pennington, Minnesota, og levde til 21. juni 1958. Han er gravlagt på Event Place, Penninton i Minnesota. Gamle folk i Vågå sa at han dekorerte altertavle i Amerika. Dette er litt usikkert. Det som er helt sikkert, er at bestefaren Erik Helleløkken var en stor kunstner. Han laget storartede ting med dårlige hjelpemidler. Deler av hans produksjon er i dag på Maihaugen på Lillehammer, Jutulheimen i Vågå og ellers spredt på mange steder i Vågå.

Vågå Historielag: Årsmelding 2014

Arrangement

Historielaget har hatt flere foredrag / kveldsseto i Jutulheimen. Truls Gjefsen heldt foredrag om Asbjørnsen og Moe. Johan Storm Munch hadde foredrag om presten Marcus Frederik Bang Wang. Asgeir Brekke hadde foredrag om nordljos. Saman med kyrkja og Gudbrandsdalsmusea v/arkivet var det seminar om stortingsmann Ole P Haakenstad; Tore Pryser, Ivar Teigum og Tor Stallvik var foredragshaldarar, Even Lusæter song Håkåstadvisa. Det vart arrangert fotokveld med innsamling av gamle foto og visning på storskjerm, tilsvarende kveldar vart arrangert på Midtli saman med Nordheradsprosjektet og på Tessanden saman med grendalaget. Medrekna årsmøtet har det vore fire medlemsmøter der det bl.a. var ljusbildekåseri om alle husa som historielaget eig, samanlikning av mellomalderloftet på nordgard Sandbu med Kirkjubø på Færøyene, framvisning av videooptak av Jo Gjende-spelet og om innsamling av jakt- og fangsthistorier. Historielaget hadde 1. mars ope dag i buene ved Gjende med kaffeservering der vi fortalde om buene. I september var det historisk vandring i Holongsfjellet med tema måsåtaking.

Jutulheimen

Det er Gudbrandsdalsmusea as som står for drifta av Jutulheimen. Vågå Historielag er aksjeeigar i Gudbrandsdalsmusea as og er aktivt med i planleggjing og drøfting av vedlikehald, drift og utstillingar, fokus siste tida har vore behovet for magasin. Gudbrandsdalsmusea har siste året gjort eit omfattande arbeid med gjenstandsregistrering.

Sceneanlegget er flytta opp i tunet. Det lafta scenehuset er lagt opp att, og troa er på tur til å bli lagt på. I samband med dette er det utført ei omfattande drenering inst i tunet, og parkeringsplassen er høgda med overskotsmassen. Gjensidigestiftelsen har ytt tilskot til dette prosjektet, og det er utført svært mykje dugnadsarbeid.

Prestgarden

Paktarbustaden har vore bortleigd som bustad medan låven, aurbua og del av fjøset er bortleigd som lager. Studeren var bortleigd ein del av året. Delar av hovudbygningen er utleigd til husflidslaget, fram til august var også Dagsenteret med på denne leiga. Husflidslaget har stor aktivitet der, og har også hatt opne arrangement. Låven har vore brukt til enkelte bildeutstillingar. Pipe, peis og bakaromn i eldhuset er restaurert, fylkeskommunen og Stiftelsen UNI har gjeve støtte til dette. Vedomn i hovudbygningen er restaurert. Historielaget har kome med innspel til kommunen om å bruke næringslokala i Ullinsvin til kontor, arkiv og folkemusikkarkiv for Gudbrandsdalsmusea as, og har vore i møter om dette. Historielaget har fått utarbeidd planer for magasinbygg i Ullinsvin, og det blir arbeidd med finansiering. Sveitsisk norgesvenn har gjeve eit stort bidrag til dette. Historielaget er med i ei prosjektgruppe nedsett av kommunen for å få etablert galleri i låven og fjøset i Ullinsvin.

Prestgardshåein

Hagegruppa i historielaget har rekonstruert urtehagen, tilskot frå fylkeskommunen har finansiert dette. Det er organisert ei gruppe som har ansvar for stell, luking, vatning mm., det er fordelt ansvar for kvar veke. Også plenklipping samt raking og rydding både i hagen og på tunet er utført på dugnad. Opning av urtehagen vart markert med eit arrangement den 23. august. Da var det i tillegg andre aktivitetar og utstillingar i Ullinsvin, historielaget hadde utstilling av gamle båtar på låven. Hagegruppa har utarbeidd ei brosjyre om «Den Historiske Prestegardshagen» og ei om urtehagen, det har vore mykje besøk i hagen dette året.

Laget ellers

Frå årsmøtet 14. mars 2014 har styre vore dette: styreleiar Knut Raastad, nestleiar Dag Aasheim, styremedlemmar Reidun Sønstelién, Arne R. Strand og Olav Ragnar Øien (-19.5.2014), varamedlemmar Bjula Ulsletten, Even Luseter, Jonny Brenden og Håkon Ulsand. Det har i året vore seks styremøter, og varamedlemmane møter på lik line med styremedlemmane. Laget har 410 medlemmar. God oppslutning om frivillige medlemspenger gjer utgjeving av årsskriftet *Jutulen* mogleg med utsending til alle medlemmane, i tillegg er heftet utlagt for salg. Historielaget kostar pynting av gravene til Ivar Kleiven, Trond Eklestuen og Jo Gjende. Innsamla gamle bilete blir utlagt på heimesida vaagaa-historielag.org På heimesida er det oppretta ei mappe med gards- og slektshistorie. Pulløybua er bortleigd som anneks til nabohytta. Nordheradsprosjektet disponerer Flåten. Det er i året gjordt ein del mindre vedlikehald av studioet som er ei av buene ved Gjendeosen: platning ved døra og takrenne over døra, dæltaket er fastskrudd, restaurering av glasgrind og rensking av taksuluskitt frå vegg og glas. Buene vil kunne lånast ut til historielags-medlemmar.

Styret takkar samarbeidspartar og medlemmar i laget for god hjelp og støtte i året 2014.